

**Rodna ravnopravnost
u Republici Srpskoj**
Istraživanje javnog mnjenja

VLADA REPUBLIKE SRPSKE
Gender centar - Centar za jednakost
i ravnopravnost polova

CENTAR
ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA

**RODNA RAVNOPRAVNOST
U REPUBLICI SRPSKOJ**
Istraživanje javnog mnjenja

CENTAR ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA
Decembar 2012.

Naziv:

Rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj; Istraživanje javnog mnjenja

Izdavač:

Gender Centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova
Republike Srpske

Za izdavača:

Spomenka Krunić, direktorica

Urednica:

Spomenka Krunić

Autorke:

Marija Babović
Olivera Vuković
Irena Petrović

Recezeni:

dr Marina Blagojević Hughson
dr Mirjana Bobić
dr Isidora Jarić

Mjesec i godina izdanja:

Decembar 2012.

Dizajn korica:

Europrint, Banja Luka

Štampa:

Europrint, Banja Luka

Tiraž:

300 KOM.

Sadržaj

Sadržaj.....	3
Lista skraćenica.....	5
Sažetak.....	7
Summary.....	13
Uvod.....	19
DIO 1. Polazne osnove istraživanja.....	21
Institucionalno-normativni okvir politika rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj.....	21
Koncepti i definicije.....	21
Domaći pravno-politički i institucionalni okvir.....	23
Teorijsko-metodološki okvir istraživanja.....	24
Teorijska osnova istraživanja.....	24
Uzorak i metodologija prikupljanja podataka.....	26
DIO 2. Socio-ekonomski kontekst i karakteristike uzorka.....	29
Karakteristike rodnih odnosa u Republici Srpskoj.....	29
Karakteristike uzorka istraživanja.....	31
Karakteristike domaćinstava.....	31
Karakteristike pojedinaca.....	34
DIO 3. Rodni odnosi i uloge.....	39
Rodne uloge i odnosi u javnoj sferi.....	39
Iskustva rodno zasnovane diskriminacije.....	41
Obrasci zaposlenosti u uslovima različitih porodičnih aranžmana.....	44
Rodne uloge i odnosi u porodici i domaćinstvu.....	48
Odnosi moći i upravljanje novcem u domaćinstvu.....	48
Podjela kućnog rada i brige o porodici.....	50
DIO 4. Stavovi o rodnim ulogama i rodnim odnosima.....	53
Patrijarhalna vs. liberalna orijentacija.....	53
Povezanost vrijednosnih orijentacija sa individualnim obilježjima ispitanika/ca.....	56
Povezanost vrijednosnih orijentacija sa karakteristikama domaćinstava.....	59

Stavovi prema zaposlenosti žena.....	61
Povezanost stavova prema zapošljavanju porodičnih žena sa individualnim karakteristikama ispitanika/ca	65
Povezanost stavova prema zapošljavanju porodičnih žena sa karakteristikama domaćinstava.....	68
Stavovi prema rodnim ulogama u partnerskom odnosu i porodici.....	70
DIO 5. Informisanost o politikama rodne ravnopravnosti.....	75
Percepcija pojma i politika rodne ravnopravnosti.....	75
Percepcije o unapređenju stanja i politika rodne ravnopravnosti.....	79
DIO 6. Zaključak.....	83
DIO 7. Preporuke.....	87
Literatura.....	93
Prilog 1: Dodatne tabele i grafikoni.....	95
Prilog 2: Statistički testovi stavova i osnovne skale.....	101
Stavovi na skali patrijarhalno-liberalno	101
Skala odnosa prema zapošljavanju porodičnih žena	102
Prilog 3: Grafikoni i tabele sa uporednim podacima za Republiku Srpsku, zemlje regiona i EU	103

LISTA SKRAĆENICA

Skraćenica	Naziv
BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (<i>The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women</i>)
EU	Evropska Unija
FIGAP	Fond za implementaciju gender akcionog plana (<i>Fund for Implementation of Gender Action Plan for Bosnia and Herzegovina</i>)
GAP	Gender akcioni plan
ISSP	Međunarodni programi društvenih istraživanja (<i>International Social Survey Programme</i>)
KV	Kvalifikovani radnik
LAT	Stil života : „biti zajedno, a živjeti odvojeno“ (<i>Living-Apart-Together</i>)
NKV	Nekvalifikovani radnik
PKV	Polukvalifikovani radnik
RS	Republika Srpska
RZS RS	Republički zavod za statistiku Republike Srpske
SEESSP	Program društvenih istraživanja za Jugoistočnu Evropu (<i>South-East European Social Survey Project</i>)
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program za razvoj Ujedinjenih nacija
VKV	Visoko kvalifikovani radnik

SAŽETAK

STAVOVI PREMA RODNIM ULOGAMA I POLITIKAMA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRPSKOJ

Uvod

Studiju o stavovima prema rodnim ulogama u Republici Srpskoj sačinio je Centar za društvena istraživanja iz Banja Luke za potrebe Gender centra – Centra za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske. U skladu sa naporima Gender centra, usmjerenim na unapređenje rodne ravnopravnosti, bilo je potrebno obezbijediti kvalitetnu empirijsku osnovu za oblikovanje adekvatnih politika i mjera, kojima bi se dalje unapređivala rodna ravnopravnost. U tom cilju sprovedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku stanovništva Republike Srpske, sa ciljem da se jasnije sagledaju percepcije građana i građanki o rodnim ulogama, ali i politikama rodne ravnopravnosti koje se sprovode u aktuelnom periodu.

Motivacija za sprovođenje ovakvog istraživanja bila je višestruka. Kao potpisnica CEDAW konvencije, Bosna i Hercegovina je dužna da poštuje preporuke CEDAW Komiteta Ujedinjenih nacija. Među preporukama Komiteta se izražava zabrinutost zbog učestalosti duboko ukorijenjenih, tradicionalnih, patrijarhalnih stereotipa i Komitet zahtijeva od BiH da preduzme aktivnosti koje bi dovele do promjene stereotipnih stavova o ponašanjima u vezi sa ulogama žena i muškaraca (CEDAW, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina, tačka 23 i 24, 2006). Pored toga, djelovanje na razvoju rodne ravnopravnosti u oblasti stavova i percepcija predviđeno je i Gender akcionim planom (GAP) BiH.

Istraživanje je imalo za cilj da precizno sagleda vrijednosne obrasce vezane za rodne uloge i odnose, kao i ponašanja u kontekstu učešća na tržištu rada i podjele uloga i odgovornosti u sferi privatnosti. Osim toga, nalazi istraživanja treba da ukažu i na informisanost građana i građanki o aktuelnim politikama rodne ravnopravnosti, kao i njihovu svijest o značaju tih politika. Ovi uvidi treba da omoguće polaznu osnovu na kojoj će biti zasnovane mjere otklanjanja rodnih stereotipa i promjene vrijednosnih obrazaca, a koja će kasnije poslužiti i kao polazna osnova za praćenje efekata tih mjera.

Teorijska osnova istraživanja

Najopštiji cilj istraživanja bio je da se ispituju stavovi građana i građanki Republike Srpske o rodnoj ravnopravnosti i politikama za unapređenje rodne ravnopravnosti. Preko stavova mi zapravo možemo da rekonstruišemo kakve su vrijednosti koje upravljaju ponašanjem i odnosima pojedinaca i grupa, kakva se vjerovanja kriju u njihovoj osnovi, koje su norme ljudi usvojili i kako ih percipiraju. Stavovi predstavljaju mentalnu i nervnu spremnost, formiranu kroz iskustvo, koja vrši direktivni ili dinamički uticaj na reagovanje pojedinca na objekte i situacije sa kojima dolaze u dodir (Allport, 1935, nav. prema Rot, 2003). Stavovi ne postoje uvijek manifestno, već samo kao spremnost koja se može aktuelizovati u određenoj situaciji; oni su stečeni, a ne urođeni i oni oblikuju ponašanje i djelanje ljudi.

Ispitivanje stavova o rodnim ulogama i politikama rodne ravnopravnosti važno je za razumijevanje postojećih rodnih režima i mogućnosti njihovih promjena. Rodni režimi su „relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama...” (Blagojević, 2002: 311). Dakle, da bismo razumjeli na koji način se uspostavljaju uloge

muškaraca i žena, kao i njihovi rodno utemeljeni odnosi, potrebno je da razumijemo u kakvom se kulturnom kontekstu oblikuju, sa kakvim se vrijednostima, vjerovanjima, shvatanjima prožimaju. Kada su rodni režimi utemeljeni na odnosima nejednakosti u društvenoj moći žena i muškaraca, oni na različitim nivoima i u različitim aspektima svakodnevnog života proizvode nepravdu, zbog toga što ograničavaju pristup pojedinim položajima i resursima u društvu manje moćnoj grupi, a sa druge strane nejednako distribuiraju nagrade ili druge dobiti pripadnicima rodno diferenciranih grupa. Stoga je za dublje razumijevanje, ali i promjenu rodnih režima, potrebno poznavati stavove, vrijednosti, vjerovanja individualnih aktera i grupa.

Uzorak i metodologija prikupljanja podataka

Polazeći od izložene teorijske osnove, definisani su slijedeći ciljevi istraživanja:

- Da se preko ispitivanja stavova identifikuju ključne vrijednosne orijentacije građana i građanki Republike Srpske, te identifikuje udio različitih modela percepcije rodnih uloga;
- Da se identifikuje povezanost vrijednosnih orijentacija sa različitim aspektima rod-
nih odnosa, uključujući obrasce zaposlenosti žena i muškaraca, njihove odnose un-
tar domaćinstva i porodice;
- Da se identifikuju važne determinante, koje utiču na oblikovanje vrijednosnih
obrazaca koji su povezani sa različitim tipovima rodnih odnosa u pogledu zaposlen-
osti i odnosa u porodici i domaćinstvu;
- Da se ispituju iskustva rodno zasnovane diskriminacije u različitim aspektima života;
- Da se ispita informisanost građana i građanki Republike Srpske o aktuelnim poli-
tikama rodne ravnopravnosti.

Imajući u vidu postavljene ciljeve, instrument za prikupljanje podataka sačinjen je u obliku struk-
tuiranog upitnika koji je sadržavao različite skupove podataka koji se odnose na: socio-demograf-
ske karakteristike domaćinstva, uključujući i rodne odnose; socio-demografske karakteristike
pojedinka/ke – ispitanika/ce; stavove ispitanika/ca u pogledu različitih aspekata rodnih uloga i
odnosa; lična iskustva diskriminacije; informisanost i percepciju politika rodne ravnopravnosti.

Prikupljanje podataka sprovedeno je metodom anketiranja na višestapnom stratifikovanom
slučajnom uzorku stanovništva Republike Srpske¹. Ciljnu grupu ispitanika/ca, predstavljala su
sva domaćinstva u Republici Srpskoj, pri čemu se ispitivanje vršilo samo sa jednom osobom
iz domaćinstva, metodom neposrednog (face-to-face) intervjua. Uzorak je obuhvatio 949 is-
pitanika/ca, od čega 900 punoljetnih i 49 maloljetnih, iz starosne kategorije od 15-18 godina.
Obuhvaćeni su ispitanici/e iz 8 regiona, odnosno iz 31 opštine Republike Srpske, po unaprijed za-
datoj proporciji zastupljenosti. Veličina i karakteristike uzorka omogućavaju pouzdane procjene
stavova o rodnoj ravnopravnosti za Republiku Srpsku.

Karakteristike rodnih odnosa u Republici Srpskoj

Dostupni statistički podaci ukazuju da su u Republici Srpskoj i dalje veoma izražene rodne nejed-
nakosti u različitim aspektima participacije u društvu:

- politička participacija - žene su slabo zastupljene na položajima političke moći i
odlučivanja. Među poslanicima Narodne skupštine Republike Srpske, žene čine 21,7%;
a u Vijeću naroda RS žene čine tek 14,8% delegata, ali čine gotovo trećinu ministara
(31,2%);
- rodne nejednakosti u obrazovanju - više od polovine žena nema obrazovanje

¹ Uzorak je napravljen na osnovu procjene stanovništva koju objavljuje Republički zavod za statistiku Republike Srpske.

iznad osnovnog, odnosno ne posjeduje nikakve kvalifikacije, a među ženama udio osoba sa završenom srednjom školom i fakultetom bilježi manje učešće nego među muškarcima;

- rodne nejednakosti na tržištu rada – nejednakosti su izražene kroz brojne dimenzije: rjeđi izlazak na tržište rada, slabije šanse da se zaposle i veće šanse da ostanu nezaposlene, manji udio nepoljoprivredne zaposlenosti među zaposlenim ženama nego među zaposlenim muškarcima i rjeđe zastupljeno preduzetništvo i samozaposlenost;
- *rodne nejednakosti u siromaštvu* - nejednakosti u siromaštvu dijelom uslovljene nepovoljnijim položajem na tržištu rada;
- rodne nejednakosti u sferi privatnosti - Najdrastičniji oblik rodnih nejednakosti predstavljaju različiti oblici partnerskog i drugog porodičnog nasilja prema ženama. Podaci službe SOS telefon za žrtve nasilja ukazuju da su u 98,5% slučajeva pozive uputile ženske osobe (RZS RS, Žene i muškarci u RS, 2012).

Rodni odnosi i uloge

Nejednakosti u sferi javnosti i diskriminacija

Rodne nejednakosti značajno su izražene u pogledu participacije na tržištu rada. One se manifestuju kroz niz aspekata – od slabijeg izlaska žena na tržište rada, preko slabijih šansi za zapošljavanje, do različitih formi rodne segregacije na radnim mjestima. Tako je među ženama radnog uzrasta u uzorku istraživanja zaposlenih 39%, što je značajno manje nego među muškarcima kod kojih udeo zaposlenih iznosi 58%. Među ženama su manje zastupljene osobe koje su samozaposlene ili se bave preduzetništvom, a žene daleko rjeđe nego muškarci rade i za poslodavce. Dvostruko više žena nego muškaraca nalazi se u statusu nezaposlenih lica, kao i neaktivnih izdržavanih.

Istraživanjem nije registrovan visok procenat ispitanika/ca koji su izvijestili o ličnim iskustvima rodne diskriminacije u nekom od aspekata društvene participacije (pri zapošljavanju i na radu, obrazovanju, u zajednici, porodici i sl.). No, razlog tome ne moraju biti nužno nediskriminativni društveni uslovi i prakse, već odsustvo osnovne svijesti o različitim aspektima ostvarivanja prava i sposobnosti da se primijete diskriminacijske prakse. Ipak, sudeći po oskudnim uporednim podacima, stanje se u ovom pogledu ne razlikuje značajnije od prosjeka za Evropsku Uniju. Sa druge strane, u isticanju ličnih iskustava rodne diskriminacije razlikuju se žene i muškarci iz uzorka istraživanja. Naime, sudeći po dobijenim podacima, žene se dvostruko češće nego muškarci suočavaju sa rodnom diskriminacijom na radnom mjestu, a tri puta češće u porodici.

Obrasci zaposlenosti u uslovima različitih porodičnih aranžmana

Zaposlenost žena i muškaraca značajno je povezana sa njihovim porodičnim životom, ali su obrasci ove povezanosti rodno specifični. Žene generalno pokazuju manju uključenost u tržište rada nego muškarci, ali one pokazuju i tendencije opadanja sa stupanjem u brak i sa rađanjem drugog djeteta. Podaci ostavljaju utisak da brak i djeca (posebno ukoliko imaju više od jednog djeteta) potiskuju muškarce prema tržištu rada, a žene prema domaćinstvu i porodici. Obrasci dvostruke zaposlenosti parova iz uzorka prisutni su tek u nešto više od trećina slučajeva, sa velikim regionalnim razlikama. Identifikovani obrasci zapošljavanja u uslovima različitih porodičnih aranžmana u velikoj mjeri se prenose međugeneracijski.

Rodne uloge i odnosi u porodici i domaćinstvu

Odnosi u domaćinstvu i porodici obilježeni su značajnim nejednakostima. Ove nejednakosti slijede patrijarhalne obrasce prema kojima odlučujuću moć, manifestovanu preko upravljanja finansijskim resursima pretežno posjeduju muškarci, dok većina obaveza vezanih za održavanje domaćinstva i brigu o članovima porodice predstavlja gotovo u potpunosti odgovornost žena. Neravnopravna podjela uloga očigledno je pod uticajem snažnih porodičnih ideologija, koje iskrikljuju percepciju o tome šta je pravična podjela posla, jer većina žena ne smatra da nosi

nepravično veliki teret, niti većina muškaraca percipira da nije dovoljno uključena u porodične obaveze. Ovakva porodična ideologija reprodukuje patrijarhalne obrasce podjele uloga i izrazito je kruta, jer pokazuje neosjetljivost na zaposlenost žena van domaćinstva.

Stavovi o rodnim ulogama i rodnim odnosima

Stavovi prema rodnim ulogama ispitivani su višestruko – preko osnovnih generalizovanih vrijednosnih orijentacija, preko konkretnijih stavova o zapošljavanju udatih žena i majki i preko specifičnih stavova kojima se iskazuju shvatanja o ulogama u partnerskom odnosu i porodici.

Patrijarhalna vs. liberalna orijentacija

Nalazi istraživanja su pokazali da su građani i građanke Republike Srpske izrazito patrijarhalni, jer je ova vrijednosna orijentacija zabilježena kod više od 60% ispitanika/ca. Patrijarhalnost je povezana sa nizom individualnih obilježja, pa su tako češće patrijarhalni muškarci nego žene, stariji, osobe nižeg obrazovanja, religiozne osobe koje su sada ili su ranije bile u formalnom braku, kao i neaktivne osobe. Patrijarhalnost je povezana i sa karakteristikama domaćinstava, pa je udio patrijarhalnih veći među ispitanicima/cama iz velikih, višeporodičnih domaćinstava, onih koje odlikuje niži materijalni status, centralizovani budžeti kojima upravljaju muškarci, u kojima žene nisu zaposlene. U poređenju sa drugim zemljama Zapadnog Balkana, građani/ke Republike Srpske iskazuju manju patrijarhalnost samo od građana/ki Crne Gore. Longitudinalni podaci za BiH ukazuju da u posljednjih osam godina nije došlo do promjena u vrijednosnim orijentacijama, niti u pravcu izraženijeg patrijarhalizma, niti u pravcu povećanja liberalne vrijednosne orijentacije. Ove opšte vrijednosne orijentacije odražavaju se i na neke specifičnije stavove o rodnim ulogama, posebno one koji se tiču zapošljavanja žena koje imaju porodicu.

Stavovi prema zaposlenosti žena

Građani Republike Srpske najčešće su ambivalentni prema zapošljavanju porodičnih žena. Analiza je pokazala da su stavovi prema zapošljavanju porodičnih žena tijesno povezani sa opštijim vrijednosnim orijentacijama. Patrijarhalne osobe daleko su sklonije da se protive zapošljavanju žena koje imaju porodicu, nego neodlučne i liberalne osobe. Može se reći da stavovi o zapošljavanju žena predstavljaju dio zajedničkog sindroma patrijarhalizma, kao i stavovi koji su opštijeg karaktera o primjerenim ulogama žena i muškaraca u javnoj i privatnoj sferi. Na stavove prema zapošljavanju žena utiču gotovo iste determinante sa individualnog i nivoa domaćinstva, kao i u slučaju opštijih vrijednosnih orijentacija. Tako je među muškarcima, starijima, manje obrazovanim, religioznijima, osobama sa bračnim iskustvom više protivnika zapošljavanju žena. Njihov udio je veći i u kategorijama ispitanika/ca koji žive u višeporodičnim domaćinstvima, sa nižim materijalnim standardom, u domaćinstvima u kojima žene nisu zaposlene i u kojima novcem upravljaju muškarci. U odabranom međunarodnom uporednom okviru, pokazuje se da su građani/ke Republike Srpske na sredini između zemalja u kojima postoji izraženije protivljenje zapošljavanju porodičnih žena (Poljska i Grčka) i onih koje gotovo potpuno podržavaju zapošljavanje udatih žena i majki (Danska).

Stavovi prema rodnim ulogama u partnerskom odnosu i porodici

Vrijednosne orijentacije značajno su povezane i sa percepcijom rodno diferenciranih uloga vezanih za različite aspekte brige o domaćinstvu i porodici. Kod ispitanika/ca koji ispoljavaju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju, jasno je izražen i skup stavova po kojima su primarna zaduženja muškaraca da obezbjeđuju prihode, a da žene treba da žrtvuju lične ambicije potrebama porodice, te da imaju primarnu odgovornost u vaspitavanju djece. Međutim, nalazi istraživanja su pokazali da su stavovi o rodnim ulogama u značajnoj diskrepanci sa svakodnevnim praksama kada je u pitanju briga o djeci. Iako se manjina ispitanika/ca slaže sa stavom da je primarno dužnost majki da vaspitavaju djecu, podaci o realnim obrascima ponašanja ukazuju da one u najvećem broju slučajeva upravo jesu one koje pretežno obavljaju tu dužnost, kako u slučaju patrijarhalno orijentisanih ispitanika/ca, tako i u slučaju liberalnih. Rodni stereotipi se iskazuju i u pripisivanju različitih osobina ženama i muškarcima, pri čemu se ženama više pripisuje osjećajnost, briga o drugima, poslušnost, a muškarcima samostalnost, bavljenje politikom, sportom.

Informisanost o politikama rodne ravnopravnosti

Način na koji građani i građanke Republike Srpske shvataju rodnu ravnopravnost krajnje je fragmentaran. Rodna ravnopravnost se najčešće shvata kao iskorjenjivanje nasilja nad ženama, a najrjeđe kao ravnopravna podjela kućnog rada. Građani/ke se najčešće informišu preko medija ili direktno u porodici, što zapravo ne predstavlja dobru osnovu za promjenu svijesti, jer porodica najčešće reprodukuje patrijarhalne stavove i obrasce ponašanja. Relativno je slaba i informisanost o zakonskoj regulativi vezanoj za različite aspekte rodne ravnopravnosti. Politike rodne ravnopravnosti nemaju veliki značaj u opredjeljivanju za političke opcije na izborima, a građani i građanke daju primat različitim mjerama za unapređenje rodne ravnopravnosti. Skloniji su da zagovaraju kažnjavanje firmi u slučaju nejednakih zarada žena i muškaraca, kao i kažnjavanje medija za uvredljivo predstavljanje žena, dok su u oblasti obrazovanja skloniji mjerama podizanja svijesti. Za većinu, država predstavlja glavnog aktera koji treba da doprinese unapređenju rodne ravnopravnosti, a i po ocjeni ispitanika/ca prioritet treba dati pitanjima iskorjenjivanja nasilja nad ženama.

SUMMARY

GENDER ROLES ATTITUDES AND ATTITUDES TOWARDS GENDER EQUALITY POLICIES IN REPUBLIKA SRPSKA

Introduction

The Center for Social Research in Banja Luka has conducted a study of gender roles attitudes for the Gender Center - Center for Gender Equality of Republika Srpska. The Gender Centre recognized the need of a quality evidence base in order to further develop policies and measures that would enhance gender equality in the region. In order to gain deeper insight into gender roles attitudes and attitudes towards gender equality policies that are currently being implemented this research was carried out on a representative sample in Republika Srpska.

Motivation for conducting this study are multifaceted. As a signatory to CEDAW, Bosnia and Herzegovina (BiH) is obliged to follow the recommendations of the CEDAW Committee of the United Nations. In these recommendations, the Committee has expressed their concern for the prevalence of deeply rooted traditional, patriarchal stereotypes, and urges state of BiH to take actions which would generate changes of these stereotypes and attitudes related to the roles of men and women (CEDAW, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Bosnia and Herzegovina, § 23 and 24, 2006). Furthermore, this concern and necessity for change of attitudes and perceptions towards gender equality has also been formulated in the Gender Action Plan (GAP) BiH.

With all this in mind, the main goal of the study was to examine values related to gender roles and relationships, as well as behaviors in the context of labor market participation and division of labour and responsibilities in the private sphere. In addition, the findings should give insight into public knowledge of current gender equality policies and their awareness of the importance of these policies. These insights should provide a starting point from which policy measures towards elimination of gender stereotypes and change of value patterns can be formulated. This data will also serve as a baseline for monitoring the impact of these measures.

Theoretical framework

The general objective of this study was to investigate the attitudes of citizens of Republika Srpska towards gender equality and policies for promotion of gender equality. By examining these attitudes, valuable knowledge on the values that govern the behavior and relationships of individuals and groups can be gained. Or more specifically, beliefs and norms which govern these attitudes can be delineated. Attitudes represent mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related (Allport, 1935, according to Rot, 2003). Attitudes are not always overt, rather, they are perceptions that can be actualized in particular situation. These attitudes are learned, not innate, and they shape people's behavior and actions.

Research of gender roles attitudes and attitudes towards gender equality policies is important in order to understand existing gender regimes and opportunities for generating change of these regimes. Gender regimes are "relatively structured relations between men and women, masculinity and femininity, in institutional and non-institutional environments, both on the level of discourse and practice. This structuring is embodied in different gender roles, diverse gender identities and different gender representations..." (Blagojevic, 2002: 311). Hence, in order to un-

derstand how different roles between men and women are established, as well as their gender-based relations, we need to understand how they are shaped in a particular cultural context with particular values, beliefs, and understandings. When these gender regimes are based on inequalities in power relations between women and men, they generate injustice on different levels and in different aspects of daily life. This is because they limit access of less powerful gender to resources and positions, while on the other hand unequal distribution of resources benefits more to the more powerful gender. For deeper understanding of these regimes, as well as possibilities for change, it is necessary to gain additional knowledge of attitudes, values, and beliefs of individual actors and groups.

Sample and methodology

On the basis of the theoretical framework, the following specific goals of the research were defined:

- To identify key value orientations and different perceptions of gender roles of citizens of Republika Srpska;
- To identify the relationship between value orientations and various types of gender relations, including employment patterns of women and men and relationships within households and families;
- To identify important determinants that affect the formation of value patterns that are associated with different employment patterns and gender relations within the family and household;
- To examine experiences of gender-based discrimination in various aspects of life;
- To examine the level of awareness of citizens of current policies of gender equality in Republika Srpska.

Taking these objectives into account, the data collection instrument was constructed in the form of a structured questionnaire containing different sets of data relating to: individual socio-demographic and household characteristics, including gender relations, attitudes of respondents on different aspects of gender roles and relations; personal experiences of discrimination; awareness and perception of gender equality.

Data collection was conducted through a survey on the basis of a multistage stratified random sample of the population of Republika Srpska. The target group of respondents were all households in Republika Srpska, whereby the survey was only completed with one person from the household through the method of direct (face-to-face) interviews. The sample included 949 respondents, including 900 adults and 49 high school children, between the ages 15-18 years. Furthermore, respondents from 8 regions and 31 municipalities of Republika Srpska were represented in the sample, according to pre-assigned proportionate representation. The size and characteristics of the sample allows reliable assessment of attitudes towards gender equality in Republika Srpska.

Characteristics of gender relations in Republika Srpska

Statistical data available for Republika Srpska indicates that gender inequalities in various aspects of social participation are still very present in the region:

- political participation - women are under-represented in positions of political power and decision-making positions. Among the members of the Parliament of Republika Srpska, 21.7% are women, while in the Council of Nations of Republika Srpska women make up only 14.8% of the delegates, but account for almost a third of ministers (31.2%);
- gender inequalities in education - more than half of all women have no education

beyond primary school and therefore do not have any relevant qualifications, while the share of women with secondary and university education levels are less frequent than men;

- gender inequalities on the labor market – inequalities on the labor market are manifold: less women enter the labor market, they are less likely to be employed and more likely to stay unemployed, the share of women with non-agricultural employment is smaller than men, and women are less frequently self-employed or entrepreneurs;
- *gender inequality and poverty* – inequalities partly caused by the unfavorable position of women on the labor market;
- gender inequalities in the private sphere – the most severe form of gender inequality is manifested in different forms of domestic and partner violence against women. Data from the SOS helpline for women victims of violence shows that 98.5% of all calls are made by women (RZS RS, Women and Men in RS, 2012).

Gender relations and roles

Discrimination and inequality in the public sphere

Gender inequalities are very prominent in relation to labor market participation. They are manifested in a number of ways - from poor representation of women on the labor market, through weaker employment opportunities, to various forms of gender segregation in the workplace. Data shows that 39.9% of women included in the sample, who are eligible for work, are currently employed. This is significantly lower than among men where the share is 58%. Furthermore, women are less represented in positions of self-employed or entrepreneurs, and women are far less likely than men to work for employers. Twice as many women than men are registered as unemployed and inactive.

Data collected does not show a high percentage of respondents who have had personal experiences of gender discrimination (in employment, education, community, family, etc.). The reason for this is not necessarily that there is no discrimination, but rather that respondents in many cases do not know how to recognize discriminatory practices and are now aware of their basic rights. Nevertheless, if this data is compared to the average in the European Union, no significant differences can be observed. Still, if we look at personal experiences of gender discrimination, differences between men and women are evident. In fact, according to available data, women are twice as likely as men to face gender discrimination in the workplace, and three times more likely in the family.

Employment patterns in different family arrangements

Employment of women and men is closely associated with their family life, but these employment patterns are gender specific. Women are generally less active on the labor market than men and they also show a tendency to diminish when entering marriage and birth of a second child. Data suggests that marriage and children (especially if they have more than one child) push men on the labor market and women to the household and family. Dual employment patterns of couples (where both men and women in a household are employed) are present in only slightly more than a third of cases, with vast regional differences. Identified patterns of employment in terms of different family arrangements are transferred inter-generationally.

Gender roles and relations in the family and household

Relations in the household and family are characterized by significant inequalities. These inequalities are rooted in deep patriarchal relations whereby men predominantly have the decision power in the household manifested through control of financial resources, while the majority of duties related to housekeeping and caring for family members is almost entirely the responsibility of women. Unequal distribution of roles are highly influenced by family ideologies that

distort the perception of what is a fair division of labor, because most women do not think that taking on the majority of household tasks is unfair, while most men do not think that they are not sufficiently partaking in family responsibilities. This type of family ideology reproduces rigid patriarchal gender roles as it shows insensitivity to employment of women outside the home.

Gender roles attitudes and gender relations

Gender roles attitudes have been researched by examining generalized basic value orientations, more specific attitudes on employment of married women and mothers, and specific attitudes towards roles in partner relationships and family.

Patriarchal vs. liberal orientation

Research findings show that citizens of Republika Srpska are highly patriarchal - this type of value orientation was observed in more than 60% of cases. Patriarchy is associated with a number of individual characteristics: more men than women have patriarchal values, more elderly, people with lower education levels, and religious people (who are now or have married), as well as inactive (not employed) persons. Patriarchy is also associated with different household characteristics. Patriarchal values are more frequent in cases where respondents live in large, multi-member family households, that are characterized by lower economic status, where household budgets are controlled by men, and where women are predominantly not employed. In comparison with other countries in the Western Balkans, citizens of Republika Srpska are less patriarchal than for example Montenegro. Longitudinal data for BiH indicates that value orientations have not changed over the past eight years, neither in the direction of a more pronounced patriarchy, nor in the direction of increased liberal value orientations.

Attitudes towards employment of women

Citizens of Republika Srpska are mostly ambivalent towards employment of family women. Analysis of data shows that attitudes toward employment of family women are closely related to the more general value orientations of respondents. Patriarchal people are far more likely to oppose the employment of women who have a family than undecided and liberal persons. It can be said that attitudes towards employment of women are part of a common syndrome of patriarchy, as well as more general attitudes towards appropriate roles of women and men in the public and private spheres. The same determinants that affect individual and household levels and general value orientations also influence attitudes towards employment of women. Opponents of employment of women are mostly men, older people, less educated and more religious groups. Opponents are also more present in cases where respondents are living in multi-member households, with a lower standard of living, where women are not employed and where the money is managed by men. If we compare these findings with international data, we can conclude that attitudes towards employment of family women in Republika Srpska are in the middle, less antagonistic than countries where opposition is high (Poland and Greece) but more frequent than in countries that almost exclusively support employment of married women and mothers (Denmark).

Gender roles attitudes in partner relationships and family

Value orientations are closely associated with attitudes towards gender-differentiated roles related to the household and family care. In cases where respondents have patriarchal value-orientation, a set of attitudes are clearly evident - the primary responsibility of men in the household is to provide for income, while women should sacrifice their personal ambition for the needs of the family and have the primary responsibility for the upbringing of children. However, research findings also show that gender roles attitudes are in significant discrepancy with everyday practices when it comes to child care. Although a minority of respondents agrees that the primary duty of mothers is to raise their children, data on actual behavioral patterns indicates that they

in most cases carry out this duty, both in the case of respondents with patriarchal as well as liberal orientations. Gender stereotypes are also present when ascribing different characteristics to women and men. The main characteristics attributed to women are sensitivity, care, and obedience, while men are independent, political, and sporty.

Awareness and knowledge of gender equality policies

Understanding of gender equality in Republika Srpska is highly fragmented. For example, gender equality is often conceived as the eradication of violence against women and rarely as a means to achieve equal division of household labor. The main channels for acquiring knowledge on this subjects is through media or directly through family members. This does not form a good basis for hanging attitudes, because patriarchal attitudes and patterns of behavior are usually reproduced within the family. Knowledge of legislations regarding different aspects of gender equality is also very limited. Gender equality policies have no significant role or influence on political orientation of citizens during elections, and citizens prioritize different measures for the promotion of gender equality. They are more likely to advocate for punishment/prosecution of firms and business in the case of unequal earnings between women and men, as well as punishment of the media for offensive portrayal of women, and they are more likely to support awareness raising measures in the field of education. For most respondents, the state represents the main actor that should contribute to and promote gender equality, while priority should be given to eradication of violence against women.

UVOD

Studiju o stavovima prema rodnim ulogama u Republici Srpskoj sačinio je Centar za društvena istraživanja iz Banja Luke za potrebe Gender centra – Centra za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske. U skladu sa naporima Gender centra, usmjerenim na unapređenje rodne ravnopravnosti, bilo je potrebno obezbijediti kvalitetnu empirijsku osnovu za oblikovanje adekvatnih politika i mjera, kojima bi se dalje unapređivala rodna ravnopravnost. U tom cilju sprovedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku stanovništva Republike Srpske, sa ciljem da se jasnije sagledaju percepcije građana i građanki o rodnim ulogama, ali i politikama rodne ravnopravnosti koje se sprovode u aktuelnom periodu.

Motivacija za sprovođenje ovakvog istraživanja bila je višestruka. Kao potpisnica CEDAW konvencije, Bosna i Hercegovina je dužna da poštuje preporuke CEDAW Komiteta Ujedinjenih nacija. Među preporukama Komiteta, koje su posljednji put upućene 2006. godine, između ostalog se „izražava zabrinutost zbog učestalosti duboko ukorijenjenih, tradicionalnih, patrijarhalnih stereotipa u vezi sa ulogom i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu uopšte, što se kod žena odražava u izboru obrazovanja, kao i na njihov položaj na tržištu rada i na njihov nizak nivo učešća u političkom javnom životu“ (CEDAW, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina, tačka 23, 2006). Komitet zahtijeva od BiH da preduzme aktivnosti koje bi dovele do promjene stereotipnih stavova o ponašanju u vezi sa ulogama žena i muškaraca, te „preporučuje da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce i da se podstiču mediji na predstavljanje pozitivnih primjera žena u smislu njihovog ravnopravnog položaja i odgovornosti i žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi“ (Ibid, tačka 24).

Pored toga, djelovanje na razvoju rodne ravnopravnosti u oblasti stavova i percepcija predviđeno je i Gender akcionim planom (GAP) BiH². U cilju sprovođenja GAP, uspostavljen je Petogodišnji program za implementaciju GAP BiH (FIGAP program 2009-2014), kao rezultat saradnje između Agencije za ravnopravnost polova BiH, Gender centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, kao i saradnje sa institucijama, nevladinim i drugim organizacijama u BiH. Sporazum sa grupom donatora i FIGAP program odobrila je Vlada Republike Srpske, te zadužila Gender centar za koordinaciju, sprovođenje i praćenje FIGAP-a u Republici Srpskoj. FIGAP programom predviđene su različite aktivnosti, među kojima se nalazi i sprovođenje istraživanja javnog mnjenja koje treba da obezbijedi relevantne podatke, koji će poslužiti Gender centru Republike Srpske za dalje strateško i operativno planiranje.

Upravo istraživanje, čiji su nalazi predstavljeni u ovoj publikaciji, ima za cilj da precizno sagleda vrijednosne obrasce vezane za rodne uloge i odnose, kao i ponašanja u kontekstu učešća na tržištu rada i podjele uloga i odgovornosti u sferi privatnosti. Osim toga, nalazi istraživanja treba da ukažu i na informisanost građana i građanki o aktuelnim politikama rodne ravnopravnosti, kao i njihovu svijest o značaju tih politika. Ovi uvidi treba da omoguće polaznu osnovu na kojoj će biti zasnovane mjere otklanjanja rodni stereotipa i promjene vrijednosnih obrazaca, a koja će kasnije poslužiti i kao polazna osnova za praćenje efekata tih mjera.

2 Pravni osnov za donošenje GAP BiH predstavlja Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini, koji u odredbama iz člana 23, predviđa obavezu donošenja državnog plana akcije za promovisanje ravnopravnosti među polovima. U skladu s tim, višegodišnja koordinisana saradnja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova u BiH postavila je temelje za izradu i donošenje Gender akcionog plana za Bosnu i Hercegovinu, kao stratejskog političkog dokumenta koji će definisati osnove djelovanja na uvođenju jednakosti i ravnopravnosti polova i primjeni zakonskih obaveza u svim bitnim oblastima društva.

POLAZNE OSNOVE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje o stavovima prema rodnim ulogama i politikama rodne ravnopravnosti osmišljeno je i sprovedeno imajući u vidu nekoliko važnih polaznih osnova:

- institucionalno-normativni okvir politika rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj koji definiše standarde, ciljeve, sredstva i aktere angažovane na unapređenju rodne ravnopravnosti;
- teorijsko-metodološke osnove istraživanja koje su definisane u skladu sa relevantnim konceptima i pristupima u rodним studijama, sličnim međunarodnim istraživanjima, ali prilagođene specifičnim potrebama i karakteristikama razvoja politika rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj;
- osoben socio-ekonomski kontekst unutar koga se uspostavljaju i reprodukuju rodni odnosi, pa i stavovi o tim odnosima.

U nastavku su sažeto prikazane ove polazne osnove, koje treba imati u vidu kada se prate nalazi istraživanja.

1.1 INSTITUCIONALNO-NORMATIVNI OKVIR POLITIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRPSKOJ

Unapređenje rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj utemeljeno je nizom međunarodnih i domaćih pravnih akata, kao i institucionalnim aranžmanima koji te akte oblikuju, sprovode i prilagođavaju potrebama u skladu sa registrovanim trendovima.

1.1.1 Međunarodni normativni okvir

Pekinška deklaracija i platforma za akciju za jednakost, razvoj i mir (u daljem tekstu Pekinška platforma)³ predstavlja osnovni strateški plan za osnaživanje žena na svjetskom nivou, koji afirmiše fundamentalne principe ostvarivanja ljudskih prava žena, kao integralne komponente univerzalnih ljudskih prava. Platforma predstavlja najširi okvir koji obavezuje države potpisnice da razvijaju politike rodne ravnopravnosti u skladu sa ciljevima postavljenim na svjetskom nivou. Rodna ravnopravnost podrazumijeva da prava, odgovorosti i šanse pojedinaca ne zavise od toga da li su rođeni kao muškarci ili žene (UN, Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming). Ravnopravnost žena i muškaraca ima kvantitativne i kvalitativne aspekte. Kvantitativni aspekti ukazuju na želju da se dostigne jednaka zastupljenost žena po principu ravnoteže i pariteta, dok

³ Pekinška platforma usvojena je na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama koja je održana 1995. godine u Pekingu i koja predstavlja prekretnicu u razvoju politika rodne ravnopravnosti na globalno-svjetskom nivou, jer su tom prilikom Ujedinjene nacije pokrenule globalni proces unapređenja rodne ravnopravnosti.

kvalitativni aspekti ukazuju na želju da se ostvari jednak, pravičan uticaj na određivanje razvojnih prioriteta i njihovih ishoda za žene i muškarce. Princip ravnopravnosti podrazumijeva da se percepcijama, potrebama i prioritetima žena i muškaraca (koji mogu biti veoma različiti s obzirom na njihove uloge i odgovornosti), da jednak značaj u procesima planiranja i političkog odlučivanja (Ibid). Bosna i Hercegovina je jedna od 189 država koje su prihvatile Pekinšku platformu i time se obavezala da dosljedno razvija i sprovodi politike rodne ravnopravnosti.

Za unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena na svjetskom nivou značajna je i Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW)⁴. Ona definiše oblike diskriminacije nad ženama i postavlja okvire za nacionalne akcije usmjerene na otklanjanje ovih oblika diskriminacije, zbog čega predstavlja i platformu za akciju. Diskriminacija se definiše kao „svako razlikovanje, isključivanje ili sprečavanje utemeljeno na polu, u političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, građanskom ili drugom području“ (član 1). Konvencija obezbjeđuje osnovu za ostvarivanje rodne ravnopravnosti time što zagovara jednak pristup i jednake šanse u političkom i javnom životu, uključujući i pravo glasa, obrazovanje, zdravlje i zaposlenost. Države potpisnice se obavezuju da će preduzeti odgovarajuće mjere uključujući i zakone i posebne privremene mjere, tako da omoguće ostvarivanje prava i osnovnih sloboda žena.

Bosna i Hercegovina je potpisala CEDAW konvenciju 1993. godine i time se obavezala na sprovođenje principa definisanih ovom konvencijom. Odredbe Konvencije uključene su u pravni sistem Bosne i Hercegovine, a važnu obavezu predstavlja periodično podnošenje izvještaja UN CEDAW Komitetu o ispunjavanju obaveza iz ove konvencije. Na osnovu izvještaja, Komitet daje Zaključne komentare i preporuke po kojima je BiH dužna da postupa u narednom periodu. Ove preporuke su posljednji put upućene od strane Komiteta 2006. godine i između ostalog, u tački 23. Komitet „izražava zabrinutost zbog učestalosti duboko ukorijenjenih, tradicionalnih, patrijarhalnih stereotipa u vezi sa ulogom i odgovornostima žena i muškaraca u porodici i društvu uopšte, što se kod žena odražava u izboru obrazovanja, kao i na njihov položaj na tržištu rada i na njihov nizak nivo učešća u političkom javnom životu“ (CEDAW, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina, 2006). U tački 24. Komitet zahtijeva od BiH da preduzme aktivnosti koje bi dovele do promjene stereotipnih stavova o ponašanjima u vezi sa ulogama žena i muškaraca, te „preporučuje da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce i da se podstiču mediji na predstavljanje pozitivnih primjera žena u smislu njihovog ravnopravnog položaja i odgovornosti i žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi“ (Ibid). U posljednjem izvještaju CEDAW Komitetu, ukazuje se da je u skladu sa prethodnim preporukama Komiteta sproveden veliki broj različitih aktivnosti koje su imale za cilj da otklone rodne stereotipe i promovišu vrijednosti rodne ravnopravnosti (Agencija za ravnopravnost polova BiH, Četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine, 2011).

Pored Pekinške platforme i CEDAW konvencije, UN pridaju veliki značaj pitanjima rodne ravnopravnosti u okviru milenijumskih ciljeva razvoja i koncepta humanog razvoja⁵. Ove globalne inicijative za unapređenje politika i stanja rodne ravnopravnosti značajne su, jer predstavljaju najširi okvir u skladu sa kojim se oblikuju specifične politike rodne ravnopravnosti u zemljama koje su prihvatile ovu inicijativu, a u koje spada i BiH. Posljednji izvještaj o napretku u realizaciji milenijumskih ciljeva razvoja objavljen je za 2010. godinu (Ministarstvo finansija i trezora BiH i UNDP, 2010), a izvještaj o humanom razvoju za 2009. godinu (UNDP, 2009).

4 Usvojena je 1979. godine na Generalnoj skupštini UN i stupila je na snagu kao međunarodni sporazum 1981. godine.

5 Dva od osam osnovnih milenijumskih ciljeva odnose se na pitanja rodne ravnopravnosti (opšti cilj unapređenja rodne ravnopravnosti i cilj koji se odnosi na zdravlje majki), mada su različiti aspekti rodne ravnopravnosti sadržani i u drugim milenijumskim ciljevima (smanjenju siromaštva, ostvarivanju univerzalnog obrazovanja, unapređenju zdravlja djece, borbe protiv zaraznih bolesti, zaštiti životne sredine i unapređenju globalnih partnerstava). U okviru praćenja humanog razvoja, UN je dao i značajan metodološki doprinos definisanjem mjera za rodne aspekte razvoja u vidu rodnog indeksa razvoja (gender-related development index – GDI) i osnaživanje žena u vidu indeksa rodno osnaživanja (gender empowerment index – GEM).

Bosna i Hercegovina je obavezana da poštuje i niz drugih dokumenata, rezolucija, smjernica i preporuka UN, ali i Savjeta Evrope⁶. Takođe, značajni su i dokumenti EU koji se odnose na principe rodne ravnopravnosti, koji se moraju ispuniti u procesu evropskih integracija⁷.

1.1.2 Domaći pravno-politički i institucionalni okvir

Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini⁸ predstavlja okvirni domaći pravni akt kojim se uređuje, promoviše i štiti ravnopravnost polova i garantuju jednake mogućnosti svim građanima i građankama u javnoj i privatnoj sferi društva, a sprečavaju se direktna i indirektna diskriminacija zasnovane na polu.

Na političkoj ravni, Savjet ministara BiH usvojilo je Gender akcioni plan (GAP) Bosne i Hercegovine, kao strateški dokument koji uređuje ciljeve i pravce djelovanja u oblasti rodne ravnopravnosti. Ovaj akcioni plan vođen je osnovnim ciljem da se principi rodne ravnopravnosti ostvare u svim oblastima javnog i privatnog života. Ciljevi, mjere i aktivnosti koji su usmjereni na podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti, otklanjanju rodnih stereotipa i promjenama vrijednosnih obrazaca na temelju kojih se uspostavljaju rodni odnosi, sadržane su u posebnom cilju koji se odnosi na ulogu medija u ostvarivanju rodne ravnopravnosti, ali i u nizu drugih ciljeva koji su povezani sa specifičnim aspektima rodne ravnopravnosti (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine, 2007).

Za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti od posebnog je značaja institucionalna mreža koja se uspostavlja od državnog, preko entitetskog, kantonalnog, pa sve do lokalnog nivoa. Na državnom nivou u okviru zakonodavne vlasti djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti polova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou, u Republici Srpskoj Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske i komisije za ravnopravnost polova Doma naroda i Zastupničkom domu Parlamenta Federacije BiH u Federaciji BiH. Osnovane su i komisije za ravnopravnost polova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru opštinskih vijeća/skupština opština, u skoro svim opštinama u BiH.

U izvršnoj vlasti, u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH djeluje Agencija za ravnopravnost polova BiH, a na entitetskom nivou Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske i Gender Centar Federacije BiH.

Ipak, kako se ocjenjuje u posljednjem izvještaju BiH upućenom CEDAW Komitetu, Agencija na državnom nivou i gender centri na entitetskom nivou predstavljaju odlučujuću polugu u pokretanju i sprovođenju politika rodne ravnopravnosti. Ove institucije imaju istaknuto mjesto u aktivnostima, projektima i mjerama koje se preduzimaju u oblasti unapređenja rodne ravnopravnosti.

Gender centar Republike Srpske⁹ predstavlja stručno savjetodavno tijelo Vlade RS u oblasti rodni odnosa i ostvaruje brojne funkcije u unapređenju rodne ravnopravnosti: prati položaj žena i implementaciju njihovih prava, koordiniše sprovođenje Zakona o ravnopravnosti polova u BiH, koordiniše rad sa Odborom jednakih mogućnosti u Narodnoj skupštini RS, saraduje sa drugim institucijama u RS i BiH, učestvuje u pripremi zakona, strategija, drugih propisa, prikuplja inicijative za promjenu zakona sa stanovišta rodne ravnopravnosti, saraduje sa međunarodnim akterima kao i civilnim sektorom, prati i analizira stanje ravnopravnosti polova u Republici Srpskoj, priprema izvještaje o stanju u različitim oblastima, prima, obrađuje molbe i žalbe i td.

6 Pregled važnih dokumenata Savjeta Evrope se može naći u publikaciji Agencije za ravnopravnost polova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ravnopravnost spolova u međunarodnim dokumentima: Vijeće Evrope, Sarajevo, 2006.

7 Pregled važnih dokumenata EU može se naći u publikaciji Agencije za ravnopravnost polova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ravnopravnost spolova u međunarodnim dokumentima: Evropska unija, Sarajevo, 2006.

8 Zakon je usvojen 2003. godine (Službeni glasnik BiH, br 16/03), a 2009. godine su usvojene Izmjene i dopune Zakona o ravnopravnosti polova u BiH (Službeni glasnik BiH, br 102/09). Prečišćen tekst zakona objavljen je 2010. godine (Službeni glasnik BiH, br 32/10)

9 Odluka o osnivanju Gender centra Republike Srpske donijeta je 2001. godine. S obzirom na donošenje Zakona o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini, koji propisuje nadležnosti Gender centra Republike Srpske i Gender Centra Federacije BiH, ova Odluka je izmijenjena i dopunjena 2005.godine.

U cilju sprovođenja Gender akcionog plana za BiH, uspostavljen je Finansijski mehanizam, odnosno Petogodišnji program za implementaciju GAP BiH (FIGAP program 2009-2014), kao rezultat saradnje između Agencije za ravnopravnost polova BiH – Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, kao i saradnje sa institucijama, nevladinim i drugim organizacijama u BiH. Sporazum sa grupom donatora i FIGAP program odobrila je Vlada Republike Srpske, te zadužila Gender centar za koordinaciju, sprovođenje i praćenje FIGAP-a u Republici Srpskoj. FIGAP programom su predviđene aktivnosti koje treba da doprinesu ostvarenju slijedećih rezultata:

- Ojačani materijalni i ljudski resursi institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova potrebni za sprovođenje mandata i zakonskih nadležnosti;
- Institucije vlasti ojačane za sprovođenje aktivnosti prioriternih oblasti GAP-a u okviru svojih nadležnosti;
- Osnaženo partnerstvo između institucija vlasti i organizacija civilnog društva za provedbu standarda ravnopravnosti polova, sa fokusom na krajnje korisnike;
- Unaprijeđeni mehanizmi za praćenje napretka u postizanju ravnopravnosti polova u BiH prema međunarodnim i domaćim obavezama.

U okviru posljednjeg rezultata, planirano je sprovođenje istraživanja javnog mnjenja koje treba da obezbijedi metodološki i analitički relevantne podatke koji će poslužiti Gender centru Republike Srpske za dalje strateško i operativno planiranje.

Imajući u vidu opisani pravno-politički i institucionalni kontekst, kao i najvažnije ciljeve i pravce djelovanja Gender centra u narednom periodu, istraživanje je koncipirano tako da omogući uvid u stavove o rodnoj ravnopravnosti i prema politikama rodne ravnopravnosti. Teorijsko-metodološka osnova predočena je u narednom poglavlju.

1.2 TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Istraživanje na kome se temelji ova studija sprovedeno je polazeći od opisanih potreba sprovođenja GAP-a, a imajući u vidu pravno-politički i institucionalni kontekst koji definiše nadležnosti institucija i politika u Republici Srpskoj. Međutim, samo istraživanje oblikovano je polazeći od izvjesnih teorijskih koncepcija i metoda koje su opisane u narednim dijelovima.

1.2.1 Teorijska osnova istraživanja

Najopštiji cilj istraživanja bio je da se ispituju stavovi građana i građanki Republike Srpske o rodnoj ravnopravnosti i politikama za unapređenje rodne ravnopravnosti.

Da bismo pojasnili teorijsko polazište na kome je utemeljeno empirijsko istraživanje usmjereno na ostvarenje navedenog cilja, potrebno je prvo da pojasnimo neke osnovne pojmove koji čine okosnicu teorijske osnove i čitavog istraživanja.

Društveno ponašanje, djelanje, kao i društveni odnosi oblikuju se pod uticajem normi, vrijednosti, vjerovanja, a u skladu sa ulogama koje pojedinci i društvene grupe obavljaju.

Norme su neformalna pravila koja upravljaju ponašanjem. One određuju koji je tip ponašanja primjeren specifičnim situacijama (Haralambos, Holborn, 2008). **Vrijednosti** su koncepcije, eksplicitne ili implicitne, svojstvene pojedincima ili grupama, o poželjnom, koje utiče na izbor između dostupnih oblika, sredstava i ciljeva akcije (Kluckhohn, 1976, nav. prema Luck, 2005). **Vjerovanje** je stav u kome se smatra da je neka pretpostavka, premisa istinita (Zalda et al. 2011). **Uloge** su formalni ili neformalni položaji u društvu sa kojima su povezana očekivanja da će akteri,

koji ih zauzimaju obavljati određene funkcije, odnosno, ponašati se na određeni način (Haralambos, Holborn, 2008). Pojedinci uče kako da obavljaju različite uloge putem socijalizacije, procesa u kojem se učenjem i kroz neposredno iskustvo internalizuju norme i vrijednosti svojstvene datoj kulturi ili potkulturi. **Kultura** se najjednostavnije opisuje kao način života društva i njegovih članova, skup ideja i običaja koje oni uče, dijele, prenose sa jedne na drugu generaciju (Linton, nav. prema Haralambos, Holborn, 2008). **Potkultura** se može definisati kao kultura društvene grupe, koju odlikuje životni stil različitih od kulture društva kao cjeline (Haralambos, Holborn, 2008). Kulture i potkulture su važan izvor društvenog identiteta, koji predstavlja naše razumijevanje toga ko smo i šta su drugi ljudi (Jenkins, 1996).

Preko stavova mi zapravo možemo da rekonstruišemo kakve su vrijednosti koje upravljaju ponašanjem i odnosima pojedinaca i grupa, kakva se vjerovanja kriju u njihovoj osnovi, koje su norme ljudi usvojili i kako ih percipiraju. **Stavovi** predstavljaju mentalnu i nervnu spremnost, formiranu kroz iskustvo, koja vrši direktivni ili dinamički uticaj na reagovanje pojedinca na objekte i situacije sa kojima dolaze u dodir (Allport, 1935, nav. prema Rot, 2003). Stavovi ne postoje uvijek manifestno, već samo kao spremnost koja se može aktualizovati u određenoj situaciji; oni su stečeni, a ne urođeni i oni oblikuju ponašanje i djelanje ljudi.

Ispitivanje stavova o rodним ulogama i politikama rodne ravnopravnosti važno je za razumijevanje postojećih rodnih režima i mogućnosti njihovih promjena. **Rodni režimi** su „relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodним ulogama, različitim rodним identitetima i različitim rodним reprezentacijama...” (Blagojević, 2002: 311). Dakle, da bismo razumjeli na koji način se uspostavljaju uloge muškaraca i žena, kao i njihovi rodno utemeljeni odnosi, potrebno je da razumijemo u kakvom se kulturnom kontekstu oblikuju, sa kakvim se vrijednostima, vjerovanjima, shvatanjima prožimaju. Kada su rodni režimi utemeljeni na odnosima nejednakosti u društvenoj moći žena i muškaraca, oni na različitim nivoima i u različitim aspektima svakodnevnog života proizvode nepravdu, zbog toga što ograničavaju pristup pojedinim položajima i resursima u društvu manje moćnoj grupi, a sa druge strane nejednako distribuiraju nagrade ili druge dobiti pripadnicima rodno diferenciranih grupa. Stoga je za dublje razumijevanje, ali i promjenu rodnih režima, potrebno poznavati stavove, vrijednosti, vjerovanja individualnih aktera i grupa.

Veoma je važno istaći na početku da povezanost između stavova sa jedne strane i ponašanja, djelanja sa druge nije jednostavna i jednosmjerna. Oko ovog pitanja razvile su se brojne debate u društveno-humanističkim naukama kojima na ovom mjestu nije moguće posvetiti pažnju. Ipak, treba naglasiti, da ta povezanost može ići u oba pravca: ljudi će se, uz veliku vjerovatnoću, ponašati u skladu sa vrijednostima i vjerovanjima koje su usvojili, ali će često i prilagođavati svoje stavove i vrijednosti djelanju koje je u datim uslovima (obilježnim strukturnim ograničenjima) ostvaruju. Prvi oblik povezanosti je ilustrovan brojnim istraživanjima koja pokazuju kako se stavovi prema rodним ulogama odražavaju na zaposlenost žena, pa se navode primjeri kultura koje podstiču zaposlenost žena, kao i onih koje tu zaposlenost snažno sputavaju (vidjeti npr. Inglehart 1977, 1989, 1997; Luck, 2005). Međutim i drugi smjer uticaja je zapažen u istraživanjima. Naime, pokazalo se da u nekim tradicionalističkim porodicama ostanak žene u kući zbog brige o djeci nije posljedica stava da majke ne treba da rade, već da su ograničenja u ponudi usluga podrške za brigu o porodici prinudila ove žene da ostanu izvan tržišta rada, a da su one razvile „tradicionalističke“ stavove kao izvjesne racionalizacije, opravdanja svog položaja (Crompton, Lyonette, 2005). Na kraju, u istraživanjima je zapažena i treća varijanta međuodnosa stavova i djelanja – njihova suprotstavljenost, odnosno činjenica da ljudi misle jedno, a rade drugo. Ovo je, recimo, primijećeno u istraživanjima rodne podjele uloga u obavljanju poslova vezanih za održavanje domaćinstva (Vogler, 1994, Hotschild, 1997). Naime, pokazalo se da na nivou stavova, muškarci i žene zadržavaju stavove koje su usvojili iz svojih primarnih porodica o tome šta je primjereno da rade žene a šta muškarci, ali da na nivou prakse često rade ono što je potrebno, odnosno da se intergeneracijska promjena odvija na nivou ponašanja prije nego na nivou stavova.

Postoji važna razlika između djelovanja u skladu sa vrijednostima i u skladu sa normama. Dok djelovanje u skladu sa vrijednostima znači da se slijede individualna uvjerenja da su akcija ili njen cilj poželjni, djelovanje u skladu sa normama znači da se slijede očekivanja socijalnog okruženja, da se teži pozitivnoj nagradi, a izbjegava negativna sankcija. Na mikronivou ova razlika je suštinska. Djelovanje u skladu sa vrijednostima implicira snažnu motivaciju i nekad može ići zajedno sa izbjegavanjem ili kršenjem društvenih normi. Djelovanje u skladu sa normama znači slijediti pravila koja mogu biti u sukobu sa ličnim vrijednostima i time narušiti sopstvene principe. Na makro nivou razlika nije toliko značajna. Ako usmjerimo pažnju na društva ili grupe, vrijednost je vjerovanje koje je dominantno unutar tog kolektiva. Tako su dominantne vrijednosti prevedene u norme, što znači da većina koja definiše javno mnjenje postavlja očekivanja da će svako, uključujući i manjine sa drugačijim vjerovanjima, delati u skladu sa dominantnim vrijednostima (Luck, 2008).

Opisana kompleksnost između vrijednosti, vjerovanja i stavova sa jedne i ponašanja i djelanja sa druge strane, kao i ispoljavanja obrazaca ponašanja i percepcija na individualnom i grupnom nivou, zahtijevaju relativno složenu metodologiju istraživanja.

1.2.2 Uzorak i metodologija prikupljanja podataka

Polazeći od izložene teorijske osnove, definisani su slijedeći ciljevi istraživanja:

- Da se preko ispitivanja stavova identifikuju ključne vrijednosne orijentacije građana i građanki Republike Srpske, te identifikuje udio različitih modela percepcije rodni uloga ;
- Da se identifikuje povezanost vrijednosnih orijentacija sa različitim aspektima rodni odnosa, uključujući obrasce zaposlenosti žena i muškaraca, njihove odnose unutar domaćinstva i porodice;
- Da se identifikuju važne determinante, koje utiču na oblikovanje vrijednosnih obrazaca koji su povezani sa različitim tipovima rodni odnosa u pogledu zaposlenosti i odnosa u porodici i domaćinstvu;
- Da se ispituju iskustva rodno zasnovane diskriminacije u različitim aspektima života;
- Da se ispita informisanost građana i građanki Republike Srpske o aktuelnim politikama rodne ravnopravnosti.

Imajući u vidu postavljene ciljeve, instrument za prikupljanje podataka sačinjen je u obliku strukturiranog upitnika koji je sadržavao različite skupove podataka:

- Podatke koji se odnose na socio-demografske karakteristike domaćinstva, uključujući i rodne odnose;
- Podatke koji se odnose na socio-demografske karakteristike pojedinca/ke – ispitanika/ce;
- Podatke koji se odnose na stavove ispitanika/ca u pogledu različitih aspekata rodni uloga i odnosa;
- Podatke koji se odnose na lična iskustva diskriminacije;
- Podatke koji se odnose na informisanost i percepciju politika rodne ravnopravnosti.

Prikupljanje podataka sprovedeno je metodom anketiranja na višestapnom stratifikovanom slučajnom uzorku stanovništva Republike Srpske¹⁰. Ciljnu grupu ispitanika/ca predstavljala su sva domaćinstva u Republici Srpskoj, pri čemu se ispitivanje vršilo samo sa jednom osobom iz domaćinstva, metodom neposrednog (face-to-face) intervjua. Uzorak je obuhvatio 949 ispitanika/ca, od čega 900 punoljetnih i 49 maloljetnih, iz starosne kategorije od 15-18 godina.

¹⁰ Uzorak je napravljen na osnovu procjene stanovništva koju objavljuje Republički zavod za statistiku Republike Srpske.

Obuhvaćeni su ispitanici/e iz 8 regiona¹¹, odnosno iz 31 opštine Republike Srpske, po unaprijed zadatoj proporciji zastupljenosti.

Tabela 1: Veličina uzorka prema regionima

Region	Broj domaćinstava/pojedinaca	% u ukupnom uzorku
Banja Luka	334	35,2
Prijedor	110	11,6
Doboj	147	15,5
Bijeljina	92	9,7
Trebinje	48	5,1
Zvornik	115	12,1
Istočno Sarajevo	51	5,4
Višegrad	52	5,5

Ovdje je važno napomenuti da veličina i karakteristike uzorka omogućavaju pouzdane procjene stavova o rodnoj ravnopravnosti za Republiku Srpsku.

¹¹ Termin „region“ u ovoj studiji ne označava nikakvu administrativnu niti političku organizaciju u Republici Srpskoj, već se odnosi na teritorijalna i socio-kulturna područja koja se uobičajeno uzimaju kao cjeline u istraživanjima usljed geografskih, demografskih, ekonomskih, društvenih i kulturnih osobenosti.

SOCIO-EKONOMSKI KONTEKST I KARAKTERISTIKE UZORKA

Da bi se potpunije razumjeli nalazi dobijeni istraživanjem, potrebno je osvijetliti širi kontekst rodnih odnosa i rodnih nejednakosti u Republici Srpskoj i ukazati na osnovne karakteristike domaćinstava i pojedinaca iz uzorka.

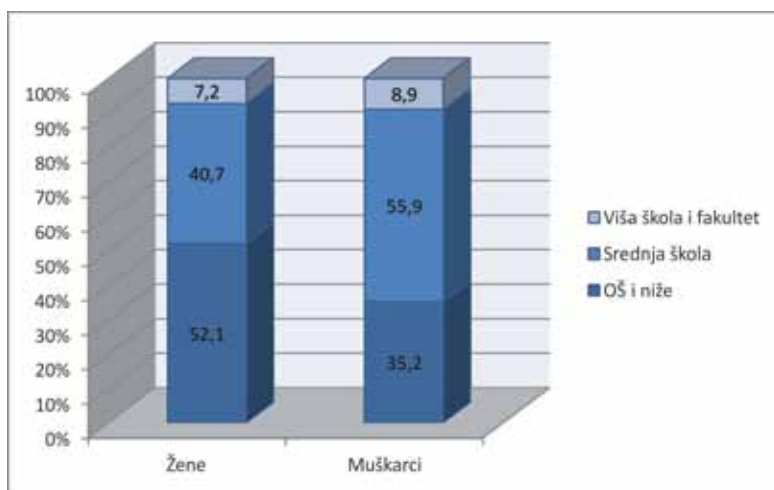
2.1 KARAKTERISTIKE RODNIH ODNOSA U REPUBLICI SRPSKOJ

Prema procjenama stanovništva za 2010. godinu, u Republici Srpskoj živjelo je 735.514 žena i 697.524 muškaraca, što znači da su žene činile nešto više od polovine stanovništva (51,3%) (Republički zavod za statistiku RS, Žene i muškarci u Republici Srpskoj, 2012). Dostupni statistički podaci ukazuju da su u Republici Srpskoj i dalje veoma izražene rodne nejednakosti u različitim aspektima participacije u društvu. Ovdje ćemo ukazati samo na neke najvažnije:

Politička participacija. Žene su slabo zastupljene na položajima političke moći i odlučivanja, zbog čega imaju malo mogućnosti da oblikuju društvene procese u skladu sa sopstvenim potrebama i principima, koji im omogućavaju ravnopravni položaj u društvu. Među poslanicima Narodne skupštine Republike Srpske žene čine 21,7%; a u Vijeću naroda RS žene čine tek 14,8% delegata, ali čine gotovo trećinu ministara (31,2%). Pored pitanja kvantitativne zastupljenosti, postavlja se i veoma važno pitanje osjetljivosti ne samo žena na političkim funkcijama, nego i muškaraca koji čine većinu, za pitanja i politike rodne ravnopravnosti, jer bez ovih kvalitativnih pomaka u razumijevanju i ugradnji principa rodne ravnopravnosti u sve institucije i aspekte politika, ne može biti većih pomaka u ostvarivanju rodno ravnopravnijeg društva.

Rodne nejednakosti u obrazovanju. Iako se u sadašnjim generacijama mladih uočavaju trendovi veće rodne ravnopravnosti u obrazovanju, pa čak i povećanog udjela mladih žena u najvišim obrazovnim nivoima (izuzev doktorskih studija u kojima bilježe manjinu), ukupno stanovništvo starije od 15 godina i dalje ukazuje na velike razlike u obrazovanosti žena i muškaraca. Više od polovine žena nema obrazovanje iznad osnovnog, odnosno ne posjeduje nikakve kvalifikacije, a među ženama udio osoba sa završenom srednjom školom i fakultetom bilježi manje učešće nego među muškarcima.

Grafikon 1: Stanovništvo staro 15 i više godina prema polu i školskoj spremi u Republici Srpskoj, 2010.

Izvor: RZS RS, Žene i muškarci u RS, 2012.

Rodne nejednakosti na tržištu rada. Ove nejednakosti su izražene kroz brojne dimenzije: manju aktivnost žena, odnosno, rjeđi izlazak na tržište rada, slabije šanse da se zaposle i veće šanse da ostanu nezaposlene, manji udio nepoljoprivredne zaposlenosti među zaposlenim ženama nego među zaposlenim muškarcima i rjeđe zastupljeno preduzetništvo i samozaposlenost.

Tabela 2: Stanovništvo RS radnog uzrasta (15-64) prema polu i aktivnosti, u Republici Srpskoj, 2011.

Indikator tržišta rada	Žene	Muškarci
Stopa aktivnosti	50,5	70,0
Stopa zaposlenosti	36,6	53,4
Stopa nezaposlenosti	27,5	23,7

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Anketa o radnoj snazi 2011.

Nepoljoprivredna zaposlenost se smatra važnim pokazateljem položaja žena i muškaraca na tržištu rada. Angažovanje žena u poljoprivredi kroz neplaćen, neformalan rad na porodičnom gazdinstvu, često neorijentisan na tržište, rad koji karakteriše niska produktivnost, smatra se nekvalitetnim oblikom zaposlenosti. Stoga veći udio poljoprivredne zaposlenosti žena nego muškaraca ukazuje na nepovoljniji ukupan položaj na tržištu rada. Pored toga, rodne nejednakosti se registruju u formi segregacije i to u pogledu veće koncentracije muškaraca u proizvodnom sektoru, a žena u uslužnom.

Tabela 3: Zaposleni prema području djelatnosti¹² i polu u Republici Srpskoj, 2011.

Područje djelatnosti ¹²	Žene	Muškarci
Poljoprivreda	35,9	30,4
Nepoljoprivreda (industrija)	12,0	29,4
Uslužne djelatnosti	52,2	40,2

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Anketa o radnoj snazi 2011.

12 Grupe područja djelatnosti (NACE Rev 1.1): poljoprivredne (A,B), nepoljoprivredne (C,D,E,F), uslužne (G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,Q).

Rodne nejednakosti u siromaštvu. Kao što su jednim dijelom rodne nejednakosti u položaju na tržištu rada uslovljene nepovoljnijom obrazovnom strukturom žena, tako su i nejednakosti u siromaštvu dijelom uslovljene nepovoljnijim položajem na tržištu rada. Potrebno je naglasiti da metodologije mjerenja siromaštva nisu dovoljno rodno osjetljive, zbog toga što je osnovna jedinica za praćenje siromaštva domaćinstvo, ali podaci o siromaštvu među domaćinstvima čiji su nosioci žene i muškarci ukazuju da su rodne razlike i u ovom aspektu izražene.

Tabela 4: Stopa siromaštva prema polu nosioca domaćinstva i veličini domaćinstva u 2007. godini u Republici Srpskoj

Veličina domaćinstva	Žene	Muškarci
Jedan član	9,2	5,6
Dva člana	12,2	10,1
Tri člana	16,8	11,6
Četiri člana	21,3	11,8
Pet ili više članova	24,9	26,5

Izvor: RZS RS, Žene i muškarci u RS, 2012.

Rodne nejednakosti u sferi privatnosti. Zvanični statistički podaci najmanje osvjetljavaju ovaj aspekt rodni odnosa. U velikoj mjeri će nalazi istraživanja, sprovedenog za potrebu izrade ove studije, osvijetliti ovaj aspekt rodni odnosa i ukazati da se nejednakosti ispoljavaju i u sferi porodice i domaćinstva. Najdrastičniji oblik rodni nejednakosti, pak, predstavljaju različiti oblici partnerskog i drugog porodičnog nasilja prema ženama, koji do sada nisu ispitani na reprezentativnom uzorku. Podaci službe SOS telefon za žrtve nasilja ukazuju da su u 98,5% slučajeva pozive uputile ženske osobe (RZS RS, Žene i muškarci u RS, 2012).

Izloženi podaci osvjetljavaju samo dio površne slike o rodni nejednakostima. U pojedinim aspektima ova slika će biti dopunjena nalazima istraživanja. Stoga treba imati u vidu da se rodni odnosi i percepcije tih odnosa, kao i stavovi o rodni ulogama, ispoljavaju u uslovima izraženih rodni nejednakosti, te da su oni istovremeno determinante zabilježenih nejednakosti, ali i njihove posljedice. No, prije toga je potrebno izložiti osnovne karakteristike uzorka.

2.2 KARAKTERISTIKE UZORKA ISTRAŽIVANJA

Kao što je napomenuto u poglavlju o metodologiji, uzorkom istraživanja je obuhvaćeno 949 domaćinstava u kojima je ispitano po jedno, na slučaj izabrano lice. Stoga se izvjesne karakteristike uzorka odnose na nivo domaćinstava, dok druge opisuju individualne karakteristike pojedina odabranih u ovim domaćinstvima.

2.2.1 Karakteristike domaćinstava

Prije nego što se upustimo u opis osnovnih karakteristika domaćinstava iz uzorka, potrebno je pojasniti razliku između braka, porodice i domaćinstva, tri važne institucije koje će se pojavljivati u našoj analizi.

Brak predstavlja „društveno-polnu instituciju koja je dio šireg institucionalnog kompleksa porodice“ (Therborn, 2004). **Porodica** je u sociologiji tradicionalno shvaćena kao institucija formirana na temelju srodstva – socijalnih veza utemeljenih na srodstvu, braku ili usvajanju - koja povezuje pojedince u primarne društvene grupe i mreže (Abbott et al, 2005). **Domaćinstvo** predstavlja zajednicu osoba koje dijele stambeni (a time i životni) prostor, kao i (bar osnovnu) potrošnju. Ona nekada predstavljaju složene zajednice sačinjene od više nuklearnih, proširenih, višegeneracijskih porodica ili čak nesrodnika (Babović, 2010).

Tokom posljednje tri decenije, došlo je do značajnih promjena u sva tri tipa zajednice. Tako analize na području EU ukazuju na pad spremnosti da se stupi u brak i postane roditelj, porast raz-

dvajanja i razvoda, kao i porast partnerskih odnosa u obliku kohabitacije ili prema modelu „biti zajedno, a živjeti odvojeno“ (Living-Apart-Together-LAT) (Kotowska et al, 2010). Pored toga, u razvijenim društvima Zapada prosječna veličina domaćinstva opada još od 1970. godine, prije svega zbog pada stopi fertiliteta, porasta razvoda brakova, obrazaca migracija i povećanog očekivanog trajanja života (naročito kod žena, usljed čega se bilježi i porast samačkih starijih domaćinstava), kao i promjena u porodičnim formama, kao što je porast učešća samačkih domaćinstava, nevjenčanih parova i samohranih roditelja (Babović, 2010).

Uzorak iz istraživanja, međutim, još uvijek ne ukazuje na značajnije trendove promjena koji se bilježe u razvijenim društvima Zapada. Naime, podaci o osnovnim karakteristikama domaćinstava ukazuju na još uvijek preovlađujuću zastupljenost tradicionalnih oblika porodica i domaćinstava. Na ovom mjestu, na kome je cilj samo osnovni opis uzorka, ukazaćemo samo na nekoliko osnovnih karakteristika domaćinstava: njihovu veličinu, tipove definisane na osnovu srodničke strukture i osnovni materijalni položaj, ocijenjen prema subjektivnim iskazima ispitanika/ca, dok ćemo na druge karakteristike od značaja za razumijevanje rodni uloga i odnosa ukazati u slijedećem poglavlju studije.

Prema **veličini**, domaćinstva su svrstana u samačka, srednja (2-4 člana) i veća (5 i više članova). Iz priložene tabele se može uočiti da u uzorku istraživanja izrazito dominiraju domaćinstva srednje veličine, ali da se izvjesne statistički značajne razlike zapažaju između regiona, mada nisu velike. Interesantno je da se između seoskih i gradskih naselja ne ispoljavaju statistički značajne razlike u strukturi domaćinstava prema veličini.

Tabela 5: Veličina domaćinstva, ukupno i prema regionu, u %

Veličina domaćinstva	Svega	*Region				
		Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Samačko domaćinstvo	11.0	11.7	14.3	8.7	12.5	6.8
2-4 člana	81.0	81.1	81.0	82.1	66.7	85.4
5 i više članova	8.0	7.2	4.8	9.2	20.8	7.8
Ukupno	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=18.425; Cramer's V=0.099; p=0.018

Prema srodničkoj strukturi, domaćinstva su razvrstana na samačka, bračni par bez djece (bez obzira da li je u pitanju formalni brak ili kohabitacija), nuklearna porodica (par sa najmanje jednim djetetom), proširena porodica (koju karakteriše postojanje nuklearne porodice uz dodatne srodnike koji ne čine zasebnu nuklearnu porodicu) i višeporodična domaćinstva (koja podrazumijevaju više nuklearnih porodica u jednom domaćinstvu). Podaci pokazuju da jednu polovinu čine nuklearne porodice, jednu petinu porodice bračnog para bez djece, dok se proširene porodice sreću u nešto više od jedne desetine slučajeva. Višeporodična domaćinstva su u poređenju sa ostalim tipovima domaćinstava znatno manje zastupljena (tabela 5).

Tabela 6: Struktura uzorka prema tipovima domaćinstava, definisanih po srodničkom sastavu

Tip domaćinstva	Svega u %
Samačko domaćinstvo	11.0
Bračni par bez djece	20.1
Nuklearna porodica	49.3
Proširena porodica	13.1
Višeporodična domaćinstva	6.5
Ukupno	100

Struktura prema tipu naselja ukazuje da većina domaćinstava živi u seoskim naseljima (59,7%). Kako bi se dobila kompleksnija slika o karakteristikama domaćinstava iz uzorka, nastojali smo da steknemo bar neki osnovni, grubi uvid u **materijalni standard domaćinstava**. U ovakvom istraživanju nije bilo prostora da se primijeni bilo koja od složenih metodologija za mjerenje životnog standarda, pa smo se morali osloniti na subjektivnu procjenu ispitanika/ca. Dobijeni podaci su pokazali da blizu 30% ispitanika procjenjuje materijalnu situaciju svog domaćinstva veoma lošom. Gotovo jedna polovina navodi da ima dovoljno novca za osnovne stvari, ali da živi vrlo skromno. Nešto bolju materijalnu situaciju, prema ocjeni samih ispitanika, ima jedna četvrtina, dok svega oko 3% ispitanika svoju materijalnu situaciju ocjenjuje veoma dobrom.

Podaci su pokazali da u ovom aspektu postoje značajne razlike između regiona: udio domaćinstava sa veoma lošom materijalnom situacijom je najveći u Istočnom Sarajevu (33%), zatim u Trebinju i Banjaluci, gdje postotak ispitanika, koji su naveli da im često nedostaje novac čak i za osnovne stvari, dostiže gotovo 30%. S druge strane, u Doboju i Bijeljini imamo nešto bolju situaciju: udio onih koji navode da žive veoma loše kreće se oko 20%.

Tabela 7: Domaćinstva prema subjektivnoj procjeni materijalnog položaja ispitanika/ca, ukupno i prema regionu, u %

Materijalni položaj	Svega	Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Jedva sastavljamo kraj sa krajem i često nemamo dovoljno novca ni za osnovne stvari	26.2	28.7	18.9	22.0	29.2	33.0
Imamo dovoljno novca za osnovne stvari, ali živimo vrlo skromno	44.6	39.1	53.8	45.9	52.1	49.5
Imamo dovoljno novca za više od osnovnog, ali ništa luksuzno	25.9	28.1	25.9	28.8	18.8	14.6
Imamo sasvim dovoljno novca za sve što poželimo, pa i za luksuzne stvari	3.2	4.1	1.4	3.4	-	2.9
UKUPNO	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=25.918; Cramer's V=0.096; p=0.011

Podaci su pokazali da se značajne razlike u materijalnom položaju domaćinstava ispoljavaju i između stanovnika gradskih i seoskih područja. Najveće razlike se ispoljavaju u zastupljenosti kategorije najnepovoljnijeg materijalnog položaja. Naime, dok ispitanici koji svoju materijalnu situaciju procjenjuju veoma lošom u gradu čine jednu petinu, dotle je takvih među onima sa sela čak jedna trećina.

Tabela 8: Materijalni položaj domaćinstava prema tipu naselja, u %

Materijalna situacija	Selo	Grad
Jedva sastavljamo kraj sa krajem i često nemamo dovoljno novca ni za osnovne stvari	29.7	21.2
Imamo dovoljno novca za osnovne stvari, ali živimo vrlo skromno	43.0	47.1
Imamo dovoljno novca za više od osnovnog, ali ništa luksuzno	25.2	27.0
Imamo sasvim dovoljno novca za sve što poželimo, pa i za luksuzne stvari	2.1	4.8
UKUPNO	100	100

*HI-kvadrat=12.256; Cramer's V=0.114; p=0.007

Izložene karakteristike domaćinstava ostavljaju utisak o preovlađujućoj zastupljenosti tradicionalnih porodičnih modela, domaćinstava srednje veličine koja žive pretežno u seoskim naseljima i u oskudnim ili skromnim materijalnim uslovima.

2.2. 2 Karakteristike pojedinaca

Kada su u pitanju karakteristike uzorka na individualnom nivou, na ovom mjestu ćemo ukazati samo na one najvažnije strukture prema polu, starosti, obrazovanju, aktivnosti, zanimanju i bračnom/partnerskom statusu.

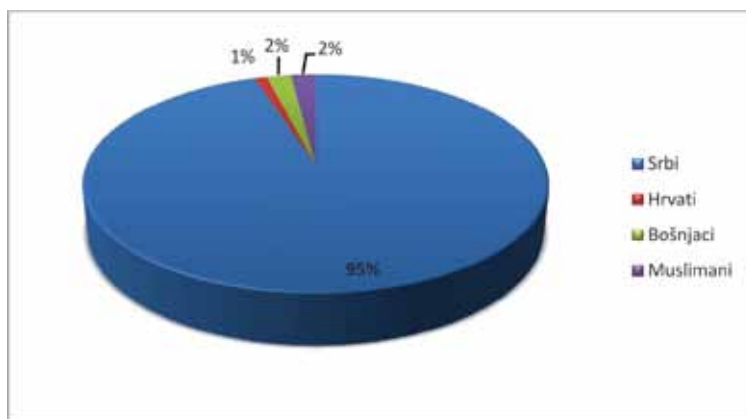
Kada je u pitanju **polna struktura**, među ispitanicima je bilo 52,6% žena i 47,4% muškaraca. Njihova **starosna struktura** prikazana je u slijedećoj tabeli.

Tabela 9: Starosna struktura ispitanika/ca

Starosne kategorije	u %
15-18	5.2
19-24	8.5
25-30	15.1
31-40	19.0
41-50	16.9
51-60	18.3
61-70	11.6
70+	5.5
Ukupno	100

U pogledu **etničke strukture** ispitanika, istraživački podaci pokazuju da ogromnu većinu ispitanika čine Srbi (više od 90%), dok je pripadnika ostalih nacionalnosti bilo malo (Grafikon 1). Razlike u etničkoj strukturi ispitanika/ca se značajno¹³ razlikuju između regiona, mada ne u velikoj mjeri,¹⁴ jer se u Doboju 4,1% ispitanika/ca izjasnilo kao Hrvati a 5,5% kao Muslimani, dok se u regionu Istočnog Sarajeva 4,9% izjasnilo kao Bošnjaci (tabela 1, prilog 1).

Grafikon 2. Ispitanici/e prema etničkoj strukturi

13 Kada se koristi termin „značajno“ u prezentovanju podataka, misli se na statističku značajnost koju pokazuju testovi prilikom analize podataka u SPSS programu za statističku obradu podataka.

14 Pored toga da li su razlike između posmatranih obilježja statistički značajne, često će biti ukazano i koliko su velike te razlike. Stoga je prvi korak u posmatranju nalaza zapažanje da li su neke veze statistički značajne, a potom slijedeći korak, registrovanje koliko su date razlike ili veze značajne.

Kada se posmatra **struktura prema obrazovanju**, polu i starosti, zapažaju se dvije interesantne pojave: 1) mlađe generacije su bolje obrazovane nego starije i 2) razlike u obrazovnoj strukturi žena i muškaraca nisu statističke značajne osim u jednoj starosnoj kategoriji - onoj koja obuhvata populaciju starosti 49-64 godine (tabela 10). Obrazovna struktura ispitanika/ca iz gradskih i seoskih naselja se značajno razlikuje, odnosno, prvi imaju povoljniju obrazovnu strukturu nego drugi (tabela 2, prilog 1).

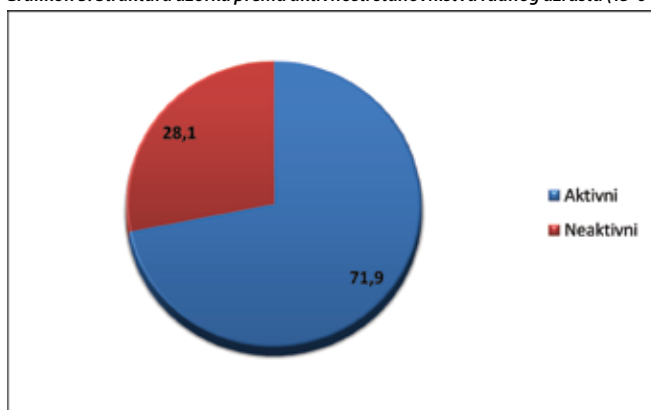
Tabela 10: Ispitanici¹⁵ prema polu, starosti i obrazovanju, u %

Nivo obrazovanja	15-30 godina		31-48 godina		49-64 godine ¹⁵		65+ godina	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Bez škole i sa OŠ	7,3	10,6	3,1	6,1	12,6	30,7	52,9	72,3
Srednja škola	68,2	55,6	72,5	75,2	64,2	51,2	37,3	25,5
Viša i fakultet	24,5	33,8	24,4	18,8	23,2	18,1	9,8	2,1

Značajan pokazatelj isključenosti iz obrazovnog sistema predstavlja **rano napuštanje školovanja**, odnosno prekidanje školovanja prije završene srednje škole. U populaciji iz uzorka starij od 15 i više godina, postotak osoba koje su napustile školovanje, a da nisu završile bar trogodišnju srednju školu (i trenutno se ne nalaze na školovanju) bio je 16.1%. U ovom aspektu nisu uočene značajne razlike između muškaraca i žena na nivou cijelog uzorka, ali se one registruju između starosnih kategorija. Naime, uočava se da je među starijim generacijama rano napuštanje školovanja daleko izraženije, pa je tako više od polovine ispitanika/ca starijih od 65 godina napustilo školovanje prije stečenih kvalifikacija (tabela 3, prilog 1). Razlike u ovom aspektu javljaju se i između stanovnika grada i sela. Da mjesto stanovanja predstavlja faktor koji značajno utiče na rano napuštanje škole, pokazuje se u tome što je gotovo jedna četvrtina stanovnika sa sela napustila školu prije stečenih kvalifikacija u poređenju sa manje od jedne desetine ispitanika iz grada (tabela 4, prilog 1).

Struktura prema aktivnosti pokazuje da je gotovo dvije trećine ispitanika/ca radno aktivno, odnosno ili je bilo zaposleno u vrijeme istraživanja, ili je aktivno tražilo zaposlenje (grafikon 3).

Grafikon 3: Struktura uzorka prema aktivnosti stanovništva radnog uzrasta (15-64)

¹⁵ Vrijednosti statističkog testa značajnosti za razlike u strukturi obrazovanosti žena i muškaraca unutar ove kategorije iznose: Kramerov V= 0.222; p= 0.001.

Razlike u ekonomskoj participaciji bilježe se između ispitanika različite starosne dobi. Učešće formalno zaposlenih znatno je manje među mladima uzrasta od 15-30 godina, nego među starijim starosnim kohortama¹⁶ (razlike se kreću od 6% u korist starosne kohorte 49-64, odnosno 24% za kohortu 31-48). U isto vrijeme, učešće neformalno zaposlenih je gotovo dvostruko veće među starosnim kohortama 31-48 i 49-64 nego među najmlađima. Ono što dalje ukazuje na veoma otežan pristup mladima na tržištu rada jeste udio neaktivnih i nezaposlenih lica. Dok je udio neaktivnih lica u ovoj starosnoj kohorti u velikoj mjeri razumljiv, imajući u vidu aktuelno školovanje ispitanika, dotle podatak koji govori da je skoro 1/4 mladih nezaposlena umnogome ukazuje na probleme u pristupanju radnim mjestima. Ono što je takođe značajno navesti jeste to da se gotovo isti postotak nezaposlenih bilježi i u starosnoj dobi od 31-48. Učešće nezaposlenih u ove dvije grupe je dvostruko veće nego u najstarijoj starosnoj kohorti iz kontingenta ranog uzrasta (tabela 13).

Tabela 11: Aktivnost populacije starije od 15 godina prema starosti

Aktivnost	Starost			
	15-30	31-48	49-64	65+
Formalno zaposleni	30.0	54.2	35.9	-
Neformalno zaposleni	8.1	15.2	14.5	-
Nezaposleni	22.6	21.2	12.3	6.1
Neaktivni	39.3	9.4	37.3	93.9
Ukupno	100	100	100	100

HI-kvadrat=257.036, Cramer's V=0.302; p=0.00

Značajne razlike u ekonomskoj participaciji ispoljavaju se između regiona u Republici Srpskoj i između grada i sela (tabele 5 i 6, prilog 1). Naime, nepovoljnija struktura prema aktivnosti bilježi se u Trebinju i Istočnom Sarajevu, dok je najbolje stanje u ovom aspektu zabilježeno u Doboju. Ispitanici/e iz seoskih naselja takođe pokazuju nepovoljniju strukturu prema aktivnosti u odnosu na one iz gradskih naselja, sa manjim udjelom formalne zaposlenosti i većim udjelom neaktivnog stanovništva.

Struktura prema zanimanju¹⁷ prikazana je u narednoj tabeli. Uočava se da jedna trećina ispitanika/ca obavlja zanimanje službenika/tehničara, po jedna petina zanimanja stručnjaka i VKV/KV radnika, dok su ostale kategorije zanimanja prisutne u daleko manjem postotku.

16 Kohorte su grupe stanovnika koji pripadaju istim generacijama, odnosno skupovima generacija, onako kako su definisane u konkretnim statističkim i demografskim kategorijama.

17 Zanimanja su definisana na sljedeći način: kategorija rukovodilaca i političara obuhvata sve ispitanike/ce koji su zaposleni kao najviši ili srednji menadžeri u preduzećima i organizacijama, kao i osobe koje obavljaju političke funkcije na bilo kom nivou vlasti; preduzetnici su lica koja su vlasnici i menadžeri preduzeća i zapošljavaju druga lica; stručnjaci su osobe koje obavljaju profesionalna zanimanja, odnosno ona koja zahtijevaju univerzitetsko obrazovanje; službenici i tehničari su osobe koje obavljaju zanimanja sa srednjom stručnom spremom administrativnog, opšteg ili tehničkog tipa; samozaposleni su lica koja obavljaju samostalno djelatnost bilo registrovanu (formalni) ili neregistrovanu (neformalni); VKV i KV radnici su radnici u proizvodnji i uslugama koji obavljaju kvalifikovan rad; PKV i NKV radnici su lica koja obavljaju nekvalifikovan proizvodni ili uslužni rad; poljoprivrednici su lica koja obavljaju poljoprivrednu proizvodnju na sopstvenom imanju i predstavljaju samostalne proizvođače; pomažući članovi u porodičnom poslu su lica koja pomažu drugom članu porodice u vođenju samostalnog ili porodičnog posla, u osoblje zaštite se svrstavaju vojna lica i pripadnici policije.

Tabela 12: Ispitanici prema zanimanju, u %

Zanimanje	Svega
Rukovodioci i političari	3.9
Preduzetnik	4.6
Stručnjak	17.4
Službenik/tehničar	31.9
Samozaposlen/formalni	5.3
Samozaposlen/neformalni	3.9
VKV i KV radnici	18.6
PKV i NKV radnici	4.4
Poljoprivrednik	6.2
Pomažući član u porodičnom poslu	2.5
Osoblje zaštite	1.4
UKUPNO	100

Razlike u strukturi prema zanimanju ispoljavaju se i između starosnih kategorija (tabela 7, prilog 1). Pokazuje se da mladi uzrasta od 15-30 godina dvostruko češće obavljaju zanimanje stručnjaka u odnosu na starije starosne kohorte. S druge strane, zanimanja preduzetnika, VKV/KV radnika i poljoprivrednika, očekivano, češće se javljaju u starosnim grupama od 31-48 i 49-64. Ilustracije radi, zanimanje poljoprivrednika se tri puta češće javlja u starosnoj kohorti 49-64 nego u starosnoj kategoriji od 31-48, odnosno šest puta češće nego u najmlađoj starosnoj kohorti.

Podaci o **bračnom statusu** ispitanika/ca pokazuju da skoro dvije trećine živi sa vjenčanim partnerom, jedna petina nema partnera i nije se nikada udavala/ženio, jedna desetina je razvedena ili udovac/ica dok su ostale kategorije bračnog statusa prisutne u nešto manjem postotku (tabela 15). Podaci ukazuju na relativno konzervativnu strukturu koju odlikuje nisko učešće kohabitacije (parova koji žive zajedno nevjenčano) i LAT modela (engl. Living-apart-together) koga karakteriše relativno trajna veza uz odvojen život. Ove dvije forme partnerstva su u izrazitom porastu u razvijenim društvima i prate povećanu dinamiku mobilnosti kako one geografske, tako i one vezane za tržište rada.

Tabela 13: Bračni status ispitanika

Bračni/partnerski status	u %
Živi sa vjenčanim partnerom/kom	60.0
Živi sa nevjenčanim partnerom/kom	2.1
U trajnoj vezi, ali žive odvojeno	7.1
Nema partnera/ku i nije se udavala/ženio	20.8
Nema partnera/ku i razveden/a ili udovac/ica je	10.0
UKUPNO	100

Prirodno, postoje značajne razlike u bračnom statusu između starosnih kohorti. Među mladima (15-30 godina) rjeđe su zastupljene udate/oženjene osobe, a udio razvedenih i udovaca/ica raste kod starijih kohorti (tabela 8, prilog 1). Mjesto stanovanja takođe diferencira ispitanike/ce prema bračnom statusu i to uglavnom na očekivan način: dok stanovnici sela češće žive sa vjenčanim partnerom ili su udovci, dotle među stanovnicima grada imamo više onih koji žive sa nevjenčanim partnerom ili uopšte nemaju partnera (tabela 9, prilog 1).

Prikazana deskriptivna statistika ukazuje tek na neke osnovne individualne karakteristike ispitanika/ca iz uzorka, koje treba imati u vidu kada se proučavaju rodni odnosi. U narednom poglavlju ovi rodni odnosi biće detaljnije analizirani.

RODNI ODNOSI I ULOGE

Prije nego što pristupimo izlaganju nalaza o vrijednosnim orijentacijama, stavovima prema rod-
nim ulogama i percepciji rod-
nih odnosa, potrebno je usmjeriti pažnju na „objektivne“ poka-
zatelje rod-
nih uloga i odnosa. Šta u svakodnevnom životu rade žene i muškarci? Na koji način
obavljaju uloge u javnoj i privatnoj sferi života ? Da li se u sferi javnih aktivnosti suočavaju sa
problemima rodno zasnovane diskriminacije? Ko izlazi na tržište rada, a ko ostaje u domaćinstvu
da brine o kući i porodici? Kako se distribuira moć u partnerskim i porodičnim odnosima? Ko
ima pristup važnim resursima a ko o njihovoj raspodjeli odlučuje? Kako se dijele odgovornosti i
obaveze brige o porodici i domaćinstvu između žena i muškaraca?

Dakle, prije nego što se upoznamo sa time šta građani i građanke Republike Srpske *misle* o rod-
nim ulogama i odnosima, želimo da vidimo *kako ih obavljaju*, odnosno na koji način te uloge i
odnose žive.

Stoga će u ovom poglavlju nalazi istraživanja biti predočeni u tri ključna aspekta:

- Karakteristikama participacije žena i muškaraca u javnoj sferi, prije svega na tržištu
rada, uz praćenje iskustava rodno zasnovane diskriminacije sa kojom se ispitanici/e
suočavaju onda kada učestvuju u različitim oblastima javnog života;
- Usklađivanju učešća u javnoj i privatnoj sferi života koju ćemo posmatrati preko
obrazaca zaposlenosti u uslovima različitih porodičnih aranžmana u kojima žene i
muškarci iz uzorka žive, a posebno u odnosu na prisustvo djece u porodici i obavljanja
roditeljske uloge;
- Rodnim ulogama i odnosima u sferi privatnog porodičnog života koje smo
proučavali preko odnosa moći iskazanim kroz upravljanje novcem u domaćinstvu i
podjele kućnog rada i brige o članovima porodice.

3.1 RODNE ULOGE I ODNOSI U JAVNOJ SFERI

Nalazi istraživanja ukazuju da građani/ke Republike Srpske osjećaju najsnažniju pripadnost
primarnim socijalnim mrežama, odnosno porodici i krugovima prijatelja, a da je identifikacija i
osjećaj pripadnosti sa drugim grupama poput profesionalnih ili političkih daleko slabija. Sudeći
prema nalazima prikazanim u narednoj tabeli¹⁸ ispitanici/e pokazuju najizraženiju pripadnost
primarnoj porodičnoj zajednici, a zatim prijateljskim mrežama (srednja vrijednost je 4.5)¹⁹, dok

¹⁸ Rezultati o stepenu povezanosti istraživanjem obuhvaćenih ispitanika sa različitim grupama prikazani su pomoću
aritmetičke sredine (veća vrijednost aritmetičkih sredina pokazuje jači stepen vezanosti) kako bi rezultati postali jednos-
tavniji i lakše uporedivi.

¹⁹ Minimalna vrijednost je 1, a maksimalna 5.

najslabiji intenzitet pokazuju u političkim afilijacijama i pripadnosti evropskom prostoru. Stoga je proučavanje rodnih uloga i odnosa u porodici od posebnog značaja za razumijevanje karaktera i problema rodnih (ne)jednakosti.

Tabela 14. Osjećaj pripadnosti različitim grupama

Grupe	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Generacija	2.7	1.2
Porodica	4.5	1.0
Krug prijatelja	4.0	0.9
Pol	2.3	1.2
Kraj (grad/selo)	2.5	1.3
Nacija	2.3	1.2
Profesija	2.3	1.2
Evropa	2.0	1.2
Politička pripadnost	1.8	1.0
Vjerska pripadnost	2.4	1.3

S obzirom na nisku političku participaciju koju su potvrdili nalazi istraživanja, učešće u javnoj sferi pretežno smo ispitivali preko položaja na tržištu rada. Nalazi istraživanja ukazuju na slabiju uključenost žena u tržište rada. Iz naredne tabele se može vidjeti da među ispitanicama veći udio bilježe nezaposlena i neaktivna lica, nego što je to slučaj među ispitanicima.

Tabela 15: Ispitanici/e radnog uzrasta (15-64) prema aktivnosti i polu, %

Indikator	Svega	Žene	Muškarci
Zaposleni	47.6	38.7	57.5
Nezaposleni	17.4	23.1	11.2
Neaktivni	35.0	38.3	31.3
UKUPNO	100	100	100

Kada se posmatra detaljnija struktura žena i muškaraca prema aktivnosti uočavaju se značajne razlike. Među ženama su manje zastupljene osobe koje su samozaposlene ili se bave preduzetništvom, a žene daleko rjeđe nego muškarci rade i za poslodavce. Međutim, učešće žena među ispitanicama koji radne aktivnosti obavljaju van formalnog tržišta rada (bez ugovora) manje je nego među muškarcima, kod kojih je ovaj oblik zaposlenosti gotovo dvostruko više zastupljen. Pored toga, potrebno je naglasiti da se dvostruko više žena nego muškaraca nalazi u statusu nezaposlenih lica, kao i neaktivnih izdržavanih.

Tabela 16: Aktivnost populacije starije od 15 godina ukupno i prema polu, %

Aktivnost	Svega	Žene	Muškarci
Samozaposleni i preduzetnici (registrovani)	2.7	2.1	3.1
Samozaposleni neformalno	1.1	1.0	1.1
Zaposleni formalno	33.3	27.7	40.0
Zaposleni neformalno	6.2	4.9	7.6
Poljoprivrednici i pomažući članovi	4.1	2.8	5.3
Nezaposleni	17.4	23.1	11.2
Neaktivni s prihodima	17.3	15.2	19.7
Neaktivni izdržavani	17.6	23.1	11.6
Ukupno	100	100	100

HI-kvadrat=57.735; Cramer's V=0.248; p=0.000

Rodne razlike, ispoljavaju se i u strukturi zaposlenih prema zanimanju. Žene češće obavljaju zanimanja stručnjaka, službenika/tehničara, pomažućih članova u porodičnom poslu, dok muškarci češće obavljaju zanimanja preduzetnika, VKV i KV radnika, te zanimanje poljoprivrednika. Neuobičajeno veći postotak rukovodilaca i političara među ženama nego muškarcima treba uzeti kao podatak sa velikim oprezom. Naime, riječ je o elitnim grupama koje su zastupljene u uzorku u izrazito malom broju, pa nisu reprezentativno obuhvaćene, a posebno ako se ima u vidu ranije pomenuta povećana sklonost muškaraca da iskažu nespremnost učestvovanja u istraživanju.

Tabela 17: Zanimanje ispitanika/ca, ukupno i prema polu, %

Zanimanje	Svega	Žene	Muškarci
Rukovodilac i političar	3.9	5.4	2.8
Preduzetnik	4.6	2.7	6.0
Stručnjak	17.4	22.8	13.5
Službenik/tehničar	31.9	33.2	31.0
Samozaposlen/formalno	5.3	5.4	5.2
Samozaposlen/neformalno	3.9	3.8	4.0
VKV i KV	18.6	16.3	20.2
PKV I NKV	4.4	4.3	4.4
Poljoprivrednik	6.2	2.7	8.7
Pomažući član u porodičnom poslu	2.5	3.3	2.0
Osooblje zaštite	1.4	-	2.4
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat=22.098; Cramer's V=0.225; p=0.024

Predočeni podaci ukazuju na značajne razlike između žena i muškaraca u participaciji na tržištu rada. Međutim, pored ovih nalaza važno je imati u vidu i iskustva diskriminacije koja su žene i muškarci stekli prilikom učešća u različitim sferama javnog života.

3.1.1 Iskustva rodno zasnovane diskriminacije

Važno je imati na umu da su iskustva diskriminacije izrazito subjektivna, odnosno da podaci ukazuju na ona iskustva za koje su sami ispitanici/e ocijenili da predstavljaju forme diskriminacije. Međutim, da bi neki oblik nepravičnog tretmana bio prepoznat kao rodno zasnovana diskriminacija od strane ispitanika/ca, potrebno je da postoji dovoljno razvijena svijest o tome šta predstavlja diskriminaciju i posebno šta predstavlja rodno utemeljenu diskriminaciju. U kulturama u kojima su diskriminatorne prakse široko rasprostranjene, a principi rodne diskriminacije usvojeni socijalizacijom i internalizovani kao nešto što je „prirodno“, podrazumijevajuće, slabo je razvijena i sposobnost prepoznavanja ličnih i tuđih iskustava rodne diskriminacije, što se često naziva i „rodnom sljepilom“. Kao što će kasnije biti prikazano, percepcije rodne ravnopravnosti ukazuju na dosta suženo poimanje pojma i relativno slabu rodnu senzibilisanost ispitanika/ca, usljed čega se može pretpostaviti da je i osjetljivost na različite forme rodno zasnovane diskriminacije relativno slaba.

Podaci iz istraživanja ukazuju da ispitanici/e u cjelini iskazuju relativno rijetka iskustva diskriminacije, jer u više od 90% slučajeva navode da se nisu suočili sa diskriminacijom niti u jednoj od ispitivanih oblasti života. Sudeći prema odgovorima ispitanika/ca, rodno zasnovana diskriminacija najčešće se ispoljava u sferi rada i zapošljavanja, a najrjeđe je primijećena u sferi političke participacije.

Tabela 18 : Iskustvo neravnopravnog doživljaja na osnovu pripadnosti određenom polu (u%)

	Ne	Da, jednom	Da, više puta
U porodici	94.3	2.0	3.6
Prilikom političkog angažovanja	98.1	0.8	1.0
U odnosu sa zvaničnim institucijama	96.1	2.9	1.0
U odnosu sa susjedima i poznanicima	93.0	3.9	3.1
Tokom školovanja	93.4	3.3	3.3
U radu i na radnom mjestu	91.4	4.0	4.7

Izložene podatke moguće je djelimično uporediti sa nalazima o iskustvima diskriminacije građana i građanki u EU. Istraživanje Eurobarometar iz 2009. godine pokazuje da se u pogledu percepcije ličnih iskustava diskriminacije u oblasti političkog angažovanja i u obrazovanju nalazi istraživanja u Republici Srpskoj gotovo uopšte ne razlikuju u odnosu na nalaze u EU. Razlika se, međutim, ispoljava u oblasti zapošljavanja. Naime, u EU je tek 5% ispitanika/ca navelo da se suočilo lično sa takvim iskustvom, dok je takvih u Republici Srpskoj gotovo 9% (EC, 2010).

Podaci iz istraživanja ukazuju da su žene u Republici Srpskoj dvostruko češće od muškaraca doživjele iskustvo diskriminacije na osnovu pola na radnom mjestu, a tri puta češće u porodici.

Tabela 19 : Iskustvo neravnopravnog doživljaja na osnovu pripadnosti određenom polu u porodici i na radnom mjestu

Iskustva diskriminacije	Pol ispitanika	
	Žene	Muškarci
U porodici*		
Ne	92.1	97.0
Da	7.9	3.0
Ukupno	100	100
Na radnom mjestu**		
Ne	89.1	94.1
Da	10.9	5.9
Ukupno	100	100

*HI-kvadrat=9.393; Cramer's V=0.103; p=0.002; ** HI-kvadrat=7.399; Cramer's V=0,089; p=0.007

Takođe je interesantno vidjeti rezultate koji se odnose na slučajeve diskriminacije u njihovom okruženju. Više od polovine ispitanika tvrdi da znaju za slučajeve diskriminacije žena pri zapošljavanju na osnovu pola, kao i da je ženama ugrožen posao zbog porodičnih obaveza. Gotovo polovina tvrdi da zna za slučajeve diskriminacije žena pri zapošljavanju na osnovu starosti, a 16% smatra da su žene manje uspješne u preduzetništvu nego muškarci.

Tabela 20: Iskustva i saznanja ispitanika o rodnoj neravnopravnosti u njihovom okruženju (u%)

	Da	Ne	Ne znam	UKUPNO
Žene su češće nego muškarci bile odbijane na konkursu za posao sa opravdanjem da posao nije za pripadnice njihovog pola	59.0	10.7	30.3	100
Žene su češće nego muškarci bile odbijane na konkursu za posao zbog njihove starosti	49.0	17.1	33.9	100
Ženama je češće ugrožen posao zbog porodičnih obezbeđenja nego muškarcima	67.7	14.9	17.4	100
Žene preduzetnice su manje uspješne nego muškarci preduzetnici	16.5	53.9	29.6	100

Podaci ukazuju da su ispitanici/e skloniji da pomoć u rješavanju problema u vezi sa diskriminacijom zatraže kroz svoje privatne mreže, bilo porodične ili profesionalne, a da su znatno manje skloni da se obraćaju za pomoć institucijama ili specijalizovanim organizacijama za podršku.

Tabela 21: Kome se osobe sa iskustvima diskriminacije obraćaju za pomoć

Institucija/organizacija/osoba	%
Sindikata	6.5
Advokat	3.9
Policija	4.8
Organizacija za prava žena	3.5
Institucija za ravnopravnost polova	2.6
Osoba koja rukovodi ili ima nadležnost	9.6
Kolega/kolegica	19.1
Član porodice	20.0
Stručno lice (psiholog, savjetnik)	3.9
Nikome	23.0
Nekom drugom	3.0
UKUPNO	100

Rodne nejednakosti značajno su izražene u pogledu participacije na tržištu rada. One se manifestuju kroz niz aspekata – od slabijeg izlaska žena na tržište rada, preko slabijih šansi za zapošljavanje, do različitih formi rodne segregacije na radnim mjestima. Važne razlike se ispoljavaju i u iskustvima diskriminacije, jer se žene dvostruko češće nego muškarci suočavaju sa rodnom diskriminacijom na radnom mjestu, a tri puta češće u porodici. Oskudni uporedivi podaci ukazuju da se građani i građanke Republike Srpske češće suočavaju sa diskriminacijom pri zapošljavanju i na radnom mestu, nego što je to slučaj sa onima koji žive na području Evropske unije.

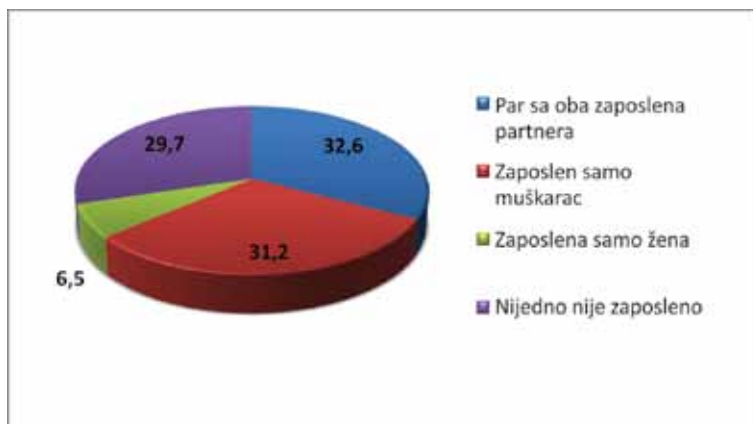
3.2 OBRASCI ZAPOSLENOSTI U USLOVIMA RAZLIČITIH PORODIČNIH ARANŽMANA

Posmatranje rodnih odnosa i uloga sa stanovišta angažovanja na tržištu rada u uslovima različitih porodičnih aranžmana predstavlja važno područje analize rodnih odnosa i nejednakosti. To je zbog toga što rodne nejednakosti teže da se prenose iz sfere privatnog u sferu javnog života i obratno, te da se međusobno podupiru i time obezbjeđuju reprodukciju rodnih nejednakosti koje je teško ugroziti jednostavnim akcijama ili politikama koje bi sezale samo u jednu od ovih sfera.

Proučavanje obrazaca zaposlenosti u uslovima različitih porodičnih aranžmana pruža odgovor na dva pitanja: kako izgledaju obrasci zaposlenosti žena i muškaraca u kontekstu njihovog porodičnog statusa i kako se u uslovima različitih obrazaca zaposlenosti muškaraca i žena oblikuje podjela rada i odgovornosti u domaćinstvu? Kulturni modeli, koji počivaju na osobenim skupovima vrijednosti, u velikoj mjeri determinišu koje su javne, a koje privatne uloge „primjerene“ muškarcima i ženama, ali isto tako, realno društveno ponašanje će determinisati vrijednosti i kulturne obrasce svakodnevnog života. Ipak, treba imati u vidu da su faktori koji utiču na usklađivanje javnog radnog angažmana sa privatnim životom daleko složeniji nego što je vrijednosna, ili kulturna pozadina. Odluke o tome ko će se u porodici zaposliti, a ko ostati u kući i brinuti o djeci i domaćinstvu, jesu snažno utemeljene u porodičnim ideologijama, ali one su dodatno determinisane brojnim faktorima tržišta rada. Tako recimo, činjenica je da su u mnogim društvima prosječne zarade muškaraca više u odnosu na prosječne zarade žena, što često utiče na odluku da muškarac obavlja plaćeni rad, dok žena ostaje da brine o domaćinstvu. Nedostupnost usluga za brigu o maloj djeci ili drugih oblika podrške porodici takođe doprinose rasprostranjenim obrascima po kojima se muškarci otiskuju na tržište rada, a žene ostaju u domaćinstvu da brinu o djeci, bolesnima ili starima u domaćinstvu i porodici.

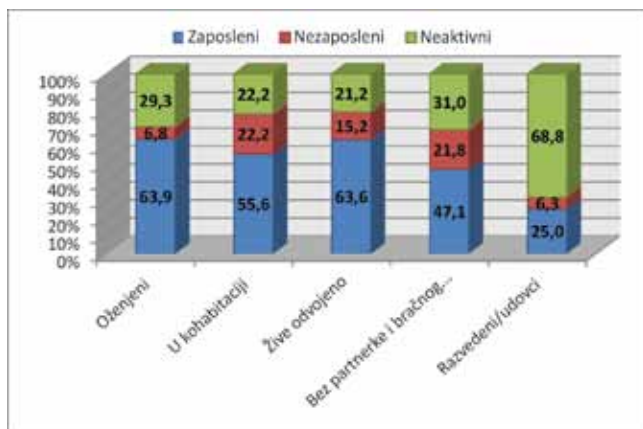
Za potrebe ove analize, iz uzorka istraživanja izdvojen je poduzorak ispitanika/ca koji žive sa partnerom. Ovaj poduzorak je razvrstan u četiri kategorije u zavisnosti od toga ko je od partnera zaposlen, pa su tako identifikovane slijedeće distribucije.

Grafikon 4: Ispitanici/e prema obrascima zaposlenosti oba partnera

Podaci iz istraživanja ukazuju da je zaposlenost žena i muškaraca značajno povezana sa bračnim/partnerskim statusom, mada na različite načine kod muškaraca i kod žena.

Grafikon 5: Muškarci prema statusu po aktivnosti i bračnom/partnerskom statusu, u %

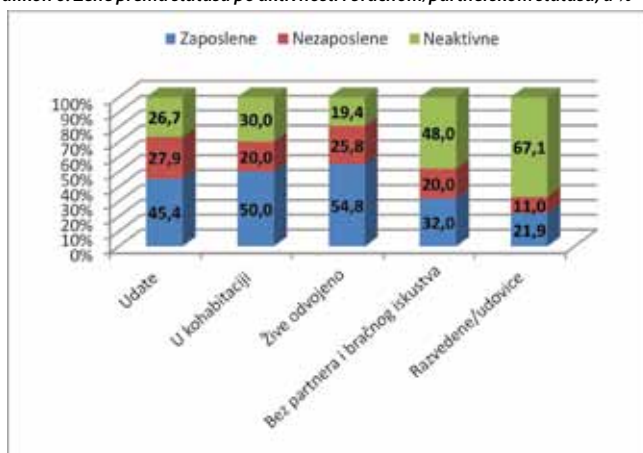

Hi-kvadrat=31.449; Cramer's V=0.192; p=0.000

Razlike u zaposlenosti muškaraca različitog bračnog/partnerskog statusa nisu povezane samo sa tim statusom, već i nekim drugim faktorima koji se javljaju združeno sa njim. Tako se, recimo, visok udio neaktivnih među muškarcima koji su razvedeni i udovci može dugovati prije svega prosječno većoj starosti, ili slično tome, viši udio neaktivnih među muškarcima bez partnerke i bračnog iskustva se može dugovati velikom učešću mladih u ovoj kategoriji. Ipak, podaci predočeni u prethodnom grafikonu ukazuju da je udio zaposlenih veći kod oženjenih muškaraca, nego onih koji žive nevjenčano sa partnerkom, mada je na istom nivou i udio zaposlenih muškaraca u kategoriji onih koji imaju partnerke, ali ne žive sa njima.

Kod žena je, međutim, povezanost između zaposlenosti i bračnog/partnerskog statusa drugačije prirode. Naime, obrazac je jasniji i ukazuje da najveći udio zaposlene žene bilježe u kategoriji onih koje imaju partnera, ali ne žive sa njim. Udio zaposlenih žena opada u kategoriji koja živi sa nevjenčanim partnerom i dodatno opada u kategoriji žena koje su formalno udate. Posljednje dvije kategorije i ovoga puta bilježe visoke udjele neaktivnih žena zbog toga što su u jednoj kategoriji značajno zastupljene mlade, a u drugoj starije žene.

Grafikon 6: Žene prema statusu po aktivnosti i bračnom/partnerskom statusu, u %

Hi-kvadrat=50.648; Cramer's V=0.231; p=0.000

Rodne razlike u obrascima zaposlenosti mogu se jasnije sagledati u kontekstu bračnih odnosa, kada se eliminišu efekti različitih partnerskih aranžmana. Zbog toga smo posmatrali obrasce zaposlenosti žena i muškaraca iz uzorka koji žive sa partnerom (bez obzira da li je riječ o formalnom braku ili kohabitaciji). Iz ove analize uočili smo nekoliko važnih stvari:

- Najveći udio bilježe parovi kod kojih se registruje obrazac dvostruke zaposlenosti (i muškarca i žene)
- Kada su u pitanju parovi sa jednim zaposlenim, daleko je češći slučaj da je muškarac taj koji je zaposlen, a ne žena;
- Visoko učešće bilježe parovi u kojima ni muškarac ni žena nisu zaposleni, ali je ovdje riječ uglavnom o neaktivnim parovima, jer je tek u 4% slučajeva svih parova iz uzorka, riječ o parovima u kojima su oboje nezaposleni.

Pored toga, uočeno je da se zastupljenost parova sa različitim obrascima zaposlenosti značajno razlikuje između regiona, pri čemu Doboj i Banja Luka bilježe najveće učešće parova sa oba zaposlena supružnika, a najnepovoljniji udio ove kategorije, uz izrazito visoko učešće parova u kojima nijedan od supružnika nije zaposlen, bilježi se u Istočnom Sarajevu. Razlike između grada i sela ne pokazuju se kao značajne.

Tabela 22: Parovi prema obrascima zaposlenosti, u %

Obrasci zaposlenosti	Svega	Region*				
		Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Zaposlena oba partnera	35,3	38,9	50,0	26,6	31,0	19,7
Zaposlen samo muškarac	31,1	30,3	20,9	40,3	27,6	31,1
Zaposlena samo žena	6,8	8,6	5,8	5,6	3,4	4,9
Nijedno nije zaposleno	26,8	22,1	23,3	27,4	37,9	44,3
Ukupno	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=32.625; Cramer's V=0.141; p=0.001

Analize pokazuju da su obrasci zaposlenosti žena i muškaraca značajno povezani i sa činjenicom da li imaju maloljetnu djecu. I kod žena i kod muškaraca se prepoznaje isti obrazac – zaposlenost je veća kod onih koji imaju jedno dijete u odnosu na one koji nemaju maloljetnu djecu, ali je zaposlenost niža kod onih koji imaju dvoje i više djece u odnosu na one koji imaju jedno dijete²⁰. Iako je obrazac sličan, nivo zaposlenosti žena je u svim kategorijama značajno niži od zaposlenosti muškaraca.

20 Podaci nisu prikazani za osobe sa više od troje djece, jer je njihov broj izuzetno mali i ne dopušta statističku analizu.

Tabela 23: Zaposlenost žena i muškaraca prema broju djece, u %

Status prema aktivnosti	Bez djece		1 dijete		2 djece	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Zaposleni	50,7	34,4	88,2	59,7	79,4	47,2
Nezaposleni	11,1	20,4	5,9	27,4	20,6	32,1
Neaktivni	38,2	45,2	5,9	12,9	0	20,8
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Za muškarce: HI-kvadrat=46.848; Cramer's V=0.229; p=0.000
 Za žene: HI-kvadrat=37.374; Cramer's V=0.194; p=0.000

Kao što su pokazala i međunarodna istraživanja o obrascima zaposlenosti žena u uslovima različitih porodičnih aranžmana (Crompton, Lyonette, 2006), značajan faktor koji utiče na to da li će porodične žene biti zaposlene predstavlja zaposlenost njihovih majki kada su bile u adolescentskom dobu. Kao pokazatelj se obično uzima status majke na tržištu rada u uzrastu kada su ispitanici/e imali 14 godina. Naše istraživanje potvrdilo je značaj ovog faktora. Među ispitanicima/cama, kod kojih se u partnerskom odnosu registruje dvostruka zaposlenost, odnosno zaposlenost i žene i muškarca, znatno su češće imali zaposlene majke kada su bili stari 14 godina nego ispitanici/e koji žive u parovima sa drugačijim obrascima zaposlenosti.

Tabela 24: Ispitanici/e prema obrascima zaposlenosti para i zaposlenosti majke na uzrastu od 14 godina, u %

Zaposlenost majke ispitanika/ce	Obrasci zaposlenosti para			
	Zaposlena oba partnera	Zaposlen samo muškarac	Zaposlena samo žena	Nijedno nije zaposleno
Majka je bila zaposlena	41.1	23.5	32.4	13.0
Majka nije bila zaposlena	56.3	74.7	62.2	82.9
Drugo/nepoznato	2.6	1.8	5.4	4.1
UKUPNO	100	100	100	100

HI-kvadrat=17.121; Cramer's V=0.253; p=0.001

Ovi nalazi su veoma važni, jer ukazuju na značaj prenošenja intergeneracijskih uticaja. Zato je od posebne važnosti uticati na današnje generacije odraslih i mladih, kako bi se u narednoj generaciji ostvarili egalitarniji rodni odnosi. Kao što ćemo vidjeti kasnije, kod analize stavova, još uvek su snažni stavovi o tome da djevojčice treba vaspitavati drugačije od dječaka, što doprinosi reprodukovanju patrijarhalnih odnosa. Ali ove promjene nije moguće izvršiti pukim uticajem na stavove i vrijednosti koje se iza njih nalaze, već kao što nam ukazuju upravo predočeni podaci, podsticanjem realnih formi ponašanja, prije svega zapošljavanjem mladih žena, koje su danas u posebno nepovoljnom položaju na tržištu rada.

Zaposlenost žena i muškaraca značajno je povezana sa njihovim porodičnim životom, ali su obrasci ove povezanosti rodno specifični. Žene generalno pokazuju manju uključenost u tržište rada nego muškarci, ali ona pokazuje i tendencije opadanja sa stupanjem u brak i sa rađanjem drugog djeteta. Podaci ostavljaju utisak da brak i djeca (posebno ukoliko imaju više od jednog djeteta) potiskuju muškarce prema tržištu rada, a žene prema domaćinstvu i porodici. Obrasci dvostruke zaposlenosti parova iz uzorka prisutni su tek u nešto više od trećine slučajeva, sa velikim regionalnim razlikama. Identifikovani obrasci zapošljavanja u uslovima različitih porodičnih aranžmana u velikoj mjeri se prenose međugeneracijski.

3.3 RODNE ULOGE I ODNOSI U PORODICI I DOMAĆINSTVU

Rodne uloge i odnose u porodici i domaćinstvu proučavali smo preko dvije ključne dimenzije: odnosa moći koji se manifestuju preko upravljanja kućnim budžetom i podjele kućnog rada i brige o porodici.

3.3.1 Odnosi moći i upravljanje novcem u domaćinstvu

Upravljanje novcem u domaćinstvu, predstavlja jedan od važnih pokazatelja odnosa moći. Pojedini pristupi shvataju brak kao skup odnosa razmjene u kojima najveću moć ima osoba koja donosi najviše resursa u domaćinstvo. U pionirskoj studiji o odnosima moći u braku, Blad i Volf su ukazali da osoba sa većim prihodima ima i veću moć odlučivanja, da zaposlene žene imaju više moći od nezaposlenih i da moć žena raste sa dužinom njihovog radnog staža (Blood, Wolf, 1960, nav. prema Vogler, 1998). Niz kasnijih studija je potvrdilo da sa povećanom zaposlenošću žena dolazi i do uvećanja njihove moći, ali i da procesi nisu toliko linearni, te da povećanje moći žena ne prati u jednakoj mjeri njihov izlazak na tržište rada.

Autori i autorke koji su se posebno bavili ovim aspektom odnosa u domaćinstvu, uočili su da se često razdvajaju strateška i operativna funkcija upravljanja kućnim budžetom. Prva se odnosi na ključnu kontrolu nad novcem u domaćinstvu, koja se ispoljava u donošenju strateških odluka kako će se novac raspoređivati, dok druga predstavlja raspolaganje novcem na tekućoj osnovi i u okvirima strateški postavljenih ciljeva i principa (Vogler, 1994). Na osnovu rezultata empirijskih istraživanja, autorka je uočila da, za razliku od ranijih perioda kada je muškarac najčešće bio jedini zaposlen i u potpunosti nosio obje funkcije, te ženi dnevno davao novac za potrošnju i/ili džeparac, u savremenim društvima često dvije različite osobe nose ove funkcije upravljanja budžetom. U savremenim domaćinstvima, koja počivaju na neravnopravnim odnosima između parova, najčešći obrazac podjele uloga u upravljanju kućnim budžetom predstavlja prepuštanje operativne funkcije ženi i zadržavanje strateške uloge u rukama muškaraca. Za razliku od toga, demokratski model upravljanja novcem u domaćinstvu podrazumijeva da partneri dijele i strateške i operativne funkcije upravljanja budžetom.

U domaćinstvima iz uzorka izrazito preovlađuju centralizovani budžeti, odnosno novac od svih prihoda se sliva u jednu kasu bilo da je riječ o jednom fizičkom mjestu na kome se novac drži, jednom bankovnom računu ili se prosto nalazi pod kontrolom jedne osobe iz domaćinstva. Čak 71,1% domaćinstava svoje finansije uređuje po sistemu centralizovanih budžeta, u 17,9% domaćinstava članovi samo dio novca daju u zajedničku kasu, dok dio zadržavaju za sebe, a u 11% domaćinstava svako svoj novac zadržava za sebe, ali postoji dogovor o tome ko šta plaća. Dominantni model centralizovanih budžeta odslikava i centralizovane, odnosno hijerar-

hijške odnose moći u domaćinstvu. Statistički značajne razlike javljaju se između domaćinstava različitog sastava. Iz naredne tabele se može vidjeti da najveći udio centralizovanog upravljanja budžetima bilježe parovi bez djece, iza kojih slijede nuklearne porodice, a udio centralizovanih budžeta opada sa proširivanjem domaćinstva.

Tabela 25: Domaćinstva prema tipu upravljanja budžetom i srodničkom sastavu²¹, u %

Tip budžeta	Svega	Tip domaćinstva*			
		Par bez djece	Nuklearna porodica	Proširena porodica	Višeporodično
Centralizovani	71,1	81,5	71,7	55,9	46,6
Djelimično centralizovani	17,9	7,7	18,5	28,8	15,5
Nezavisni	11,0	10,7	9,7	15,3	37,9
Ukupno	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=61,927; Cramer's V=0.201; p=0.000

Statistički značajne razlike u zastupljenosti različitih tipova upravljanja novcem u domaćinstvu, ispoljavaju se između regiona, ali ne i grada i sela. Najmanju zastupljenost centralizovano upravljanje budžetima bilježi u Doboju i Trebinju, a najveću u Bijeljini i Istočnom Sarajevu (tabela 10, prilog 1).

Operativno upravljanje novcem, u svakodnevnoj potrošnji u domaćinstvima iz uzorka, prepušteno je u većem broju slučajeva ženama nego muškarcima. I u ovom pogledu javljaju se značajne regionalne razlike, koje se ispoljavaju u većem učešću domaćinstava u kojima žene obavljaju operativnu ulogu raspoređivanja novca za svakodnevnu potrošnju u Trebinju, Banja luci i Istočnom Sarajevu.

Tabela 26: Domaćinstva prema operativnom raspolaganju novcem i regionu, u %

Ko raspoređuje novac za svakodnevnu potrošnju?	Svega	Region*				
		Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Žene	48,2	54,0	37,0	37,8	69,0	50,0
Muškarci	28,1	28,5	32,8	30,9	19,0	18,8
Zajedno	23,7	17,5	30,3	31,4	11,9	31,3
Ukupno	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=37,515; Cramer's V=0.150; p=0.000

Slika je obrnuta kada je u pitanju strateško upravljanje novcem domaćinstva. U ovom slučaju muškarci se češće nego žene javljaju kao nosioci uloge. Regionalne razlike se ponovo ispoljavaju i to tako što u Trebinju žene češće nego muškarci obavljaju strateške uloge upravljanja novcem u domaćinstvu, a one nose tu ulogu najrjeđe u Istočnom Sarajevu, gdje je čak u polovini slučajeva prisutno zajedničko strateško upravljanje novcem u domaćinstvu.

21 Samačka domaćinstva su isključena iz ove analize.

Tabela 27: Domaćinstva prema operativnom raspolaganju novcem i regionu, u %

Ko ima moć strateškog odlučivanja o novcu u domaćinstvu?	Svega	Region				
		Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Žene	25,4	26,8	21,8	25,4	48,8	13,3
Muškarci	39,4	42,6	38,7	36,2	31,7	36,7
Zajedno	35,2	30,5	39,5	38,4	19,5	50,0
Ukupno	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=29,148; Cramer's V=0.134; p=0.000

Važno je napomenuti da subjektivna percepcija materijalnog standarda domaćinstva nije statistički značajno povezana sa upravljanjem novcem u domaćinstvu. Međutim, značajne razlike u strateškom upravljanju novcem se ispoljavaju u zavisnosti od toga koliko žene doprinose kućnom budžetu. Ove razlike se, međutim, ne ispoljavaju onako kako bi se očekivalo. Naime, sa povećanjem doprinosa žene budžetu domaćinstva, ne raste i udio njihovog samostalnog strateškog upravljanja novcem, već samo udio zajedničkog odlučivanja, u poređenju sa ženama koje ne doprinose ili to čine manje od drugih ukućana, kod kojih strateške odluke zadržavaju muškarci.

Tabela 28: Domaćinstva prema nosiocu strateške uloge u upravljanju novcem i doprinosu žene kućnom budžetu, u %

Ko ima moć strateškog odlučivanja o novcu u domaćinstvu?	Doprinos žene kućnom budžetu				
	Ne doprinosi uopšte	Doprinosi manje od drugih	Doprinosi isto koliko i drugi	Doprinosi više od drugih	Sam/a izdržava domaćinstvo
Žene	26,2	29,2	19,4	23,0	29,9
Muškarci	49,3	45,3	32,2	37,4	28,7
Zajedno	24,4	25,5	48,3	39,6	41,4
Ukupno	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=30,040; Cramer's V=0.134; p=0.000

Upravljanje novcem u domaćinstvu, koje reflektuje odnose moći između žena i muškaraca, iskazuje izražene obrasce centralizovanih budžeta u kojima se ženama češće prepušta operativno, svakodnevno raspoređivanje sredstava, dok muškarci češće zadržavaju strateške odluke o raspoređivanju budžeta. Povećanje doprinosa žene kućnom budžetu povećava značajno zajedničko odlučivanje o novcu, ali ne i samostalno strateško upravljanje novcem žena, čak ni onda kada same izdržavaju domaćinstvo.

3.3.2 Podjela kućnog rada i brige o porodici

Podjela neplaćenog kućnog rada i brige o porodici predstavlja takođe važnu oblast u kojoj se manifestuju razlike u obavljanju rodnih uloga i nejednakosti u podnošenju tereta brige i odgovornosti vezane za reprodukciju domaćinstva i blagostanje njegovih članova. Podaci iz istraživanja ukazuju na izrazito patrijarhalne obrasce podjele kućnog rada i brige o porodici u Republici Srpskoj. Ove obaveze su potpuno u nadležnosti žena, a muškarci se tek nešto više uključuju u brigu o bolesnima i starima, a potom u brigu o djeci.

Tabela 29: Domaćinstva prema tome ko najčešće obavlja različite kućne poslove i brine o djeci i starima, u %

Vrsta posla/obaveze	Ko pretežno obavlja dati posao/obavezu?			Ukupno
	Žene	Muškarci	Zajedno	
Kuhanje	93,9	3,0	3,1	100
Pranje sudova	92,0	4,5	3,5	100
Pranje veša	95,0	3,2	1,8	100
Peglanje	94,5	3,4	2,2	100
Spremanje stana, čišćenje	90,3	3,6	6,1	100
Briga o maloj djeci	76,7	3,8	19,6	100
Briga o školskim obavezama djece	73,3	9,1	17,7	100
Briga o bolesnima, starima	68,2	18,7	13,1	100

Veoma je važan nalaz istraživanja da se u ovom pogledu ne ispoljavaju statistički značajne razlike između žena koje su zaposlene, nezaposlene i neaktivne, kao ni između parova u zavisnosti od obrazaca zaposlenosti supružnika. To ostavlja utisak da su porodične ideologije o raspodjeli kućnih obaveza i brige o djeci toliko jake u svojoj patrijarhalnoj orijentaciji, da su obrasci podjele kućnih odgovornosti potpuno neosjetljivi na radni status žena. Ovo će kasnije biti provjereno u analizi stavova. Takođe, ne ispoljavaju se ni značajne razlike između regiona niti između sela i grada.

Međutim, važan subjektivni aspekt ovako nejednake podjele odgovornosti predstavlja i percepcija žena i muškaraca o tome šta je pravedna podjela posla i da li i u kojoj mjeri su oni nepravično više ili manje opterećeni kućnim obavezama.

Tabela 30: Percepcija o pravičnosti opterećenjima kućnim obavezama kod muškaraca i žena, u %

Percepcija opterećenosti	Žene	Muškarci
Ja obavljam mnogo više posla nego što bi bila pravedna podjela	21,5	3,5
Ja obavljam malo više posla nego što bi bila pravedna podjela	27,4	9,0
Ja obavljam otprilike tačno onoliko koliko je pravedna podjela	47,4	44,3
Ja obavljam malo manje posla nego što bi bila pravedna podjela	1,5	24,6
Ja obavljam mnogo manje posla nego što bi bila pravedna podjela	0,4	6,2
Bez odgovora	1,8	12,5
Ukupno	100	100

*HI-kvadrat=156,799; Cramer's V=0.528; p=0.000

Indikativno je da gotovo polovina žena smatra da obavlja tačno onoliko posla kolika bi bila pravedna podjela u domaćinstvu, a da to isto smatra 44% muškaraca. Kod žena je daleko prisutnija i percepcija da obavljaju više posla nego što bi bila pravična podjela, što je razumljivo s obzirom na njihovo nesrazmjerno veće opterećenje, a ovakve percepcije su rijetke kod muškaraca. Nešto manje od trećine muškaraca smatra da obavlja manje posla nego što bi bila pravična podjela.

Ovi nalazi nam ukazuju da subjektivne percepcije značajno odstupaju od realnih opterećenja kućnim odgovornostima. To je zbog toga što su one posredovane vrijednostima, odnosno, složenim porodičnim ideologijama. Porodične ideologije predstavljaju shvatanja o tome kako u porodicama treba da budu podijeljene uloge i odgovornosti, te kako životne prakse treba da budu organizovane. Porodične ideologije snažno oblikuju porodični život i determinišu obrasce obrazovanja, zapošljavanja, socijalne zaštite, ali i ukupne životne stilove i svakodnevne porodične prakse. Ove porodične ideologije manifestuju se na različitim nivoima, od globalne društvene kulture, preko porodica i pojedinaca koji ih prenose procesima socijalizacije na nove generacije i tako omogućavaju njihovo reprodukovanje.

Stoga bi jedan od važnih kanala uticaja na promjene u rodnim odnosima trebalo da bude uticaj na porodične ideologije.

Upravo je zadatak slijedećeg poglavlja da iznese nalaze o stavovima, vrijednostima i vjerovanjima koji se kriju iza ovakvih ideologija i drugih kulturnih obrazaca koji oblikuju ponašanje žena i muškaraca.

Odnosi u domaćinstvu i porodici obilježeni su značajnim nejednakostima. Ove nejednakosti slijede patrijarhalne obrasce prema kojima odlučujuću moć, manifestovanu preko upravljanja finansijskim resursima, pretežno posjeduju muškarci, dok većina obaveza vezanih za održavanje domaćinstva i brigu o članovima porodice predstavlja gotovo u potpunosti odgovornost žena. Neravnompravna podjela uloga očigledno je pod uticajem snažnih porodičnih ideologija, koje iskrivljuju percepciju o tome šta je pravična podjela posla, jer većina žena ne smatra da nosi nepravično veliki teret, niti većina muškaraca percipira da nije dovoljno uključena u porodične obaveze. Ovakva porodična ideologija reprodukuje patrijarhalne obrasce podjele uloga i izrazito je kruta, jer pokazuje neosjetljivost na zaposlenost žena van domaćinstva.

STAVOVI O RODNIM ULOGAMA I RODNIM ODNOSIMA

Stavovi prema rodnim ulogama i odnosima ispitivani su na tri načina:

- Preko opštijih vrijednosnih orijentacija koje se oblikuju na liniji patrijarhalna-liberalna orijentacija;
- Preko neposrednijih stavova vezanih za zaposlenost žena;
- Preko stavova koji se odnose na shvatanje partnerstva, roditeljstva i drugih rodnih uloga i odnosa u sferi privatnosti.

Pored osnovnih uvida u učestalost slaganja sa stavovima koji ukazuju na različite vrijednosne orijentacije, analizom se nastojalo utvrditi sa kojim su osobinama ispitanika/ca povezane različite vrijednosne orijentacije.

4.1 PATRIJARHALNA VS. LIBERALNA ORIJENTACIJA

Patrijarhalizam predstavlja takvu vrijednosnu orijentaciju koja iskazuje saglasnost sa stavovima o razlikama u ulogama koje obavljaju žene i muškarci, a koja sadrže uvjerenje da su muškarcima primjerenije uloge u sferi javnog života, dok su ženama primjerenije uloge u sferi privatnog života. Nasuprot patrijarhalnoj, nalazi se liberalna vrijednosna orijentacija, koja vrednuje pozitivno jednake šanse za pristup javnim funkcijama i položajima za žene i muškarce, kao i ravnomjernu podjelu rada i odgovornosti u sferi privatnog života i intimnih odnosa.

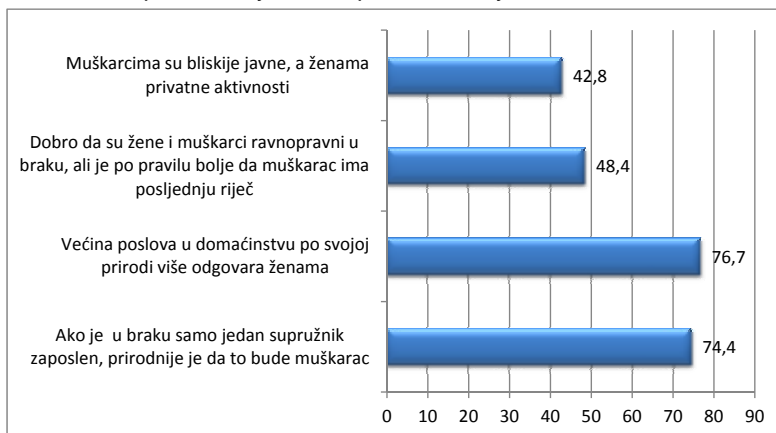
Patrijarhalna i liberalna orijentacija rekonstruisane su na osnovu intenziteta slaganja sa četiri stava:

1. „Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac“.
2. „Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama“.
3. „Dobro da su žene i muškarci ravnopravni u braku, ali je po pravilu bolje da muškarac ima posljednju riječ“.
4. „Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti“.

Potrebno je napomenuti da ovi stavovi nisu prvi put primijenjeni u istraživanju. Oni su već više puta primijenjeni u istraživanjima – prvi put još 1989. godine u istraživanju Društvena struktura i kvalitet života koje je sproveo konzorcijum istraživačkih instituta tadašnje Jugoslavije na reprezentativnom uzorku jugoslovenskog stanovništva, a posljednji put u istraživanju Stratifikacijske i vrijednosne promjene u periodu društvene transformacije koje je sprovedeno na prelasku 2003. u 2004. godinu u šest zemalja Jugoistočne Evrope.

Istraživanjem dobijeni podaci pokazuju da postoje neke tvrdnje koje izrazita većina ispitanika/ca prihvata sa velikom uvjerenosti. U narednom grafikonu prikazan je udio ispitanika/ca koji se slažu sa predloženim tvrdnjama.

Grafikon 7: Udio ispitanika/ca koji se slažu sa ponuđenim tvrdnjama

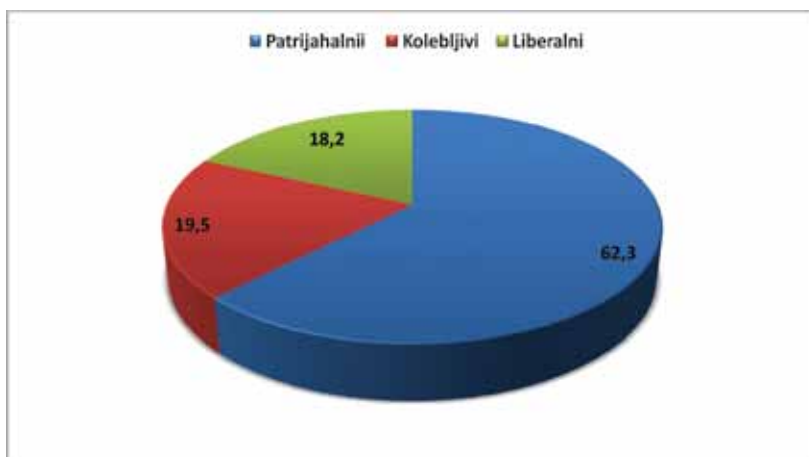

Prema uobičajenim procedurama analize stavova, ovi stavovi su podvrgnuti standardnim statističkim testovima kako bi se ustanovila njihova pouzdanost. Detaljniji rezultati testiranja dati su u prilogu 2, a na ovom mjestu dovoljno je reći da su stavovi pokazali dobre rezultate na testu pouzdanosti, što znači da je na osnovu njih bilo moguće formirati patrijarhalno-liberalnu skalu (osnovna skala prikazana je u prilogu 2). Osnovna skala ukazala je na zakrivljenost rezultata prema jačem patrijarhalizmu (grafikon 1, prilog 2).

Zbog bolje preglednosti, osnovna skala patrijarhalnosti je pojednostavljena u skalu koja obuhvata tri orijentacije: patrijarhalnu, kolebljivu/neodlučnu i liberalnu.

Istraživački rezultati pokazuju da je patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju na nivou cijelog uzorka, prihvatila izrazita većina ispitanika. Značajan procenat ispitanika bilježi se i u kategoriji neodlučnih (19.5%), dok je udio ispitanika, koji podržavaju liberalnu vrijednosnu orijentaciju, najmanji (oko 18%).

Grafikon 8: Vrijednosne orijentacije ispitanika/ca

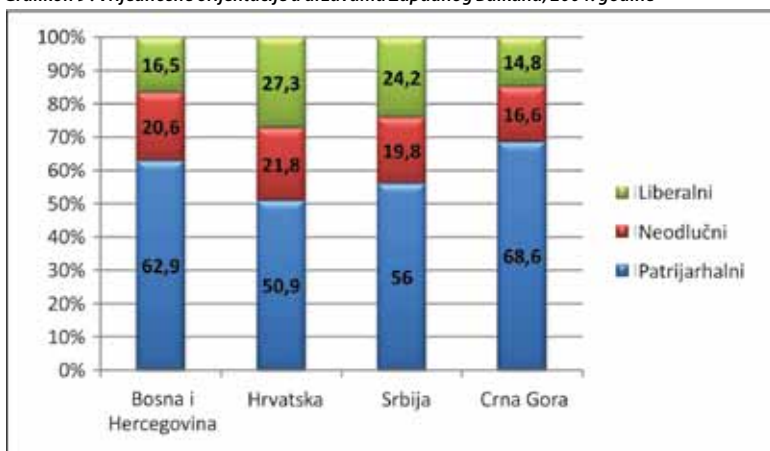

Dobijeni podaci ukazuju da se udio patrijarhalnih građana i građanki Republike Srpske nalazi na nivou udjela koji je registrovan za Bosnu i Hercegovinu velikim istraživanjem koje je sprovedeno u čitavom regionu Jugoistočne Evrope 2004. godine. U pomenutom istraživanju (South-East European Social Survey Project – SEESSP), primijenjena je ista baterija pitanja kojima su mjerene vrijednosne orijentacije, što omogućuje poređenje prema identičnom indeksu vrijednosnih orijentacija. Iako je uporedne podatke potrebno uzeti sa izvjesnom dozom opreza zbog mogućih razlika u metodama uzorkovanja, oni jasno upućuju na tri zaključka :

- udio patrijarhalnih u Republici Srpskoj isti je kao i za nivo BiH;
- tokom perioda od 8 godina u ovom pogledu nije došlo ni do kakvog pomaka;
- u odabranom komparativnom okviru, koji obuhvata još nekoliko država bivše Jugoslavije, Republika Srpska bilježi manju patrijarhalnost samo od Crne Gore.

U narednoj tabeli predočeni su uporedni podaci za BiH, Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru, dok su u prilogu 3 ove studije izloženi i uporedni regionalni podaci slaganja sa pojedinačnim stavovima na osnovu kojih je konstruisana skala patrijarhalnih/liberalnih orijentacija, a koji ukazuju na konzistentnost ovakvih tendencija. Naime, i u ovim pojedinačnim stavovima, Republika Srpska uvijek pokazuje manju zastupljenost patrijarhalnih samo u odnosu na Crnu Goru (grafikoni 1-4, prilog 3).

Grafikon 9 : Vrijednosne orijentacije u državama Zapadnog Balkana, 2004. godine

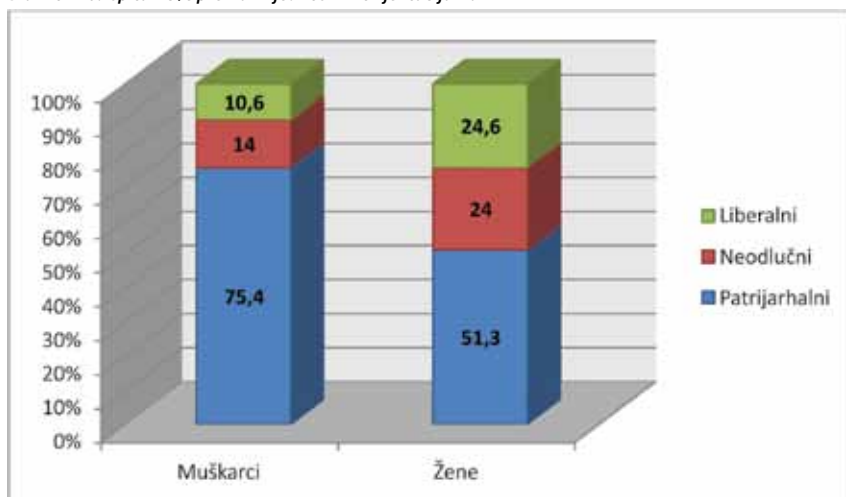
Izvor : SEESP baza podataka, 2004.

Dalja analiza podataka o vrijednosnim orijentacijama u Republici Srpskoj pokazala je da su vrijednosne orijentacije značajno povezane sa nizom individualnih obilježja ispitanika/ca: polom, starosti, obrazovanjem, religioznošću, bračnim i donekle radnim statusom. Interesantno je da njihove vrijednosne orijentacije nisu značajno povezane sa regionom u kome žive, niti tipom naselja ($p > 0.05$).

4.1.1. Povezanost vrijednosnih orijentacija sa individualnim obilježjima ispitanika/ca

Podaci pokazuju da je među muškarcima znatno rasprostranjenija patrijarhalna orijentacija nego među ženama. Razlika je veoma izražena, jer je patrijarhalnih muškaraca više za 20% procentnih poena nego patrijarhalnih žena. Ove razlike se mogu objasniti, prije svega, razlikama u interesima, jer muškarci brane zatečene privilegije. S druge strane, dva puta više žena nego muškaraca pokazuje sklonost ka liberalnim vrijednostima, ali isto tako dvostruko više žena nego muškaraca je neodlučno u izjašnjavanju o pitanju orijentacije. Međutim, tendencija da muškarci pokazuju izraženiju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju nije svojstvena samo Republici Srpskoj, već i drugim zemljama u regionu (pogledati grafikone 5-7 u prilogu 3).

Grafikon 10: Ispitanici/e prema vrijednosnim orijentacijama

Hi-kvadrat=56.188; Cramer's V=0.251; p=0.000

Starost ispitanika takođe predstavlja značajan korelat patrijarhalne orijentacije. Iz naredne tabele se jasno uočava da sa starošću ispitanika naglo raste udio ispitanika koji podržavaju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju, odnosno opada udio koji podržava liberalnu vrijednosnu orijentaciju. Primjera radi, u najstarijoj starosnoj kohorti 79.3% podržava patrijarhalne vrijednosti nasuprot zanemarljivih 12% koji se zalaže za liberalne vrijednosti.

Tabela 31: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i starosti, u %

Vrijednosne orijentacije	Starost			
	15-30	31-48	49-64	Više od 65
Patrijarhalni	53.2	59.2	69.0	79.3
Neodlučni	23.0	20.0	18.8	8.7
Liberalni	23.8	20.6	12.2	12.0
UKUPNO	100	100	100	100

Hi-kvadrat=29.878; Cramer's V=0.129; p=0.000

Kada se podaci o vrijednosnim orijentacijama posmatraju u uporednom regionalnom okviru, uočava se da su u Republici Srpskoj međugeneracijske razlike značajno manje nego u nekim drugim zemljama, a posebno Hrvatskoj.

Naime, procentualna razlika u udjelu patrijarhalnih kod mladih i najstarije kategorije u Republici Srpskoj iznosi 26 procentnih poena, dok su u Hrvatskoj (doduše u 2004. godini) iznosili čak 40 (pogledati grafikon 8 u prilogu 3).

Bračni status ispitanika se takođe javlja kao faktor koji bitno korelira sa tradicionalizmom. Ispitanici/e iz kategorija razveden/a, udovac/ica i živi sa partnerom, pokazuju natprosječnu sklonost ka usvajanju tradicionalnih obrazaca nasuprot ispitanika/ca koji žive sa nevjenčanim partnerom/kom ili su pak u trajnoj vezi, ali žive odvojeno, kod kojih je udio patrijarhalnih za gotovo 30 procentnih poena manji.

Tabela 32: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i bračnom/partnerskom statusu, u %

	Živim sa vjenčanim partnerom	Živim sa nevjenčanim partnerom	U trajnoj vezi, ali bez zajedničkog života	Nemam partnera i nisam se udavala-ženio	Nemam partnera-ku i razveden-a udovac-ca sam
Patrijarhalni	67.5	42.1	40.3	53.3	67.1
Neodlučni	19.7	10.5	24.2	21.4	11.8
Liberalni	12.8	47.4	35.5	25.3	21.2
UKUPNO	100	100	100	100	100

Hi-kvadrat=47.128; Cramer's V=0.166; p=0.000

Faktor **obrazovanja** ispitanika pokazao se još boljim prediktorom koji utiče na formiranje stavova prema tradicionalnom poimanju uloga polova. Iz naredne tabele se jasno uočava da su ispitanici sa izraženom patrijarhalnom orijentacijom češće prisutni u kategorijama sa nižim nivoima obrazovanja.

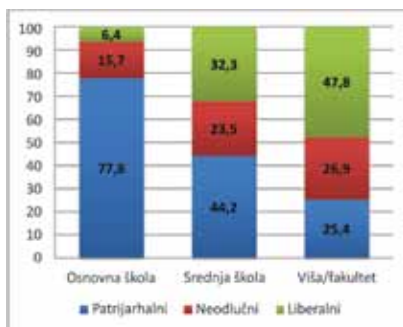
Tabela 33: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i obrazovanju, u %

	Završena OŠ	Završena SŠ	Završena VŠ i fakultet
Patrijarhalni	78.4	63.8	43.8
Neodlučni	14.7	19.2	26.6
Liberalni	6.9	17.0	29.7
UKUPNO	100	100	100

Hi-kvadrat=56.009; Cramer's V=0.178; p=0.000

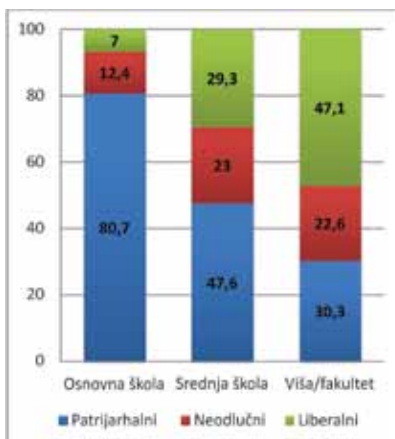
Kada se posmatra u uporednom regionalnom okviru, uočava se da je obrazac isti – udio patrijarhalnih opada sa višim nivoima obrazovanja. U svim posmatranim zemljama regiona je najveći udio patrijarhalnih među osobama koje su stekle samo osnovno obrazovanje, a najmanji među fakultetski obrazovanima. Opet, razlike se ispoljavaju u veličini proporcija. Tako se može vidjeti prema podacima iz SESSP istraživanja iz 2004. godine, da je udio patrijarhalnih među visoko obrazovanim ubjedljivo najmanji u Hrvatskoj, dok je u Republici Srpskoj i Crnoj Gori, još uvijek na relativno visokom nivou, mada znatno nižem nego što je slučaj sa kategorijom nisko obrazovanih.

Grafikon 11 : Građani i građanke Hrvatske prema vrijednosnoj orijentaciji i obrazovanju, u 2004. godini

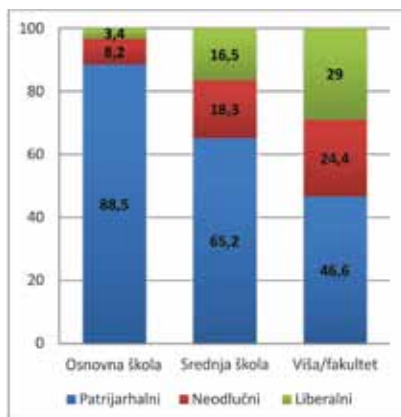
Hi-kvadrat=311.602; Cramer's V=0.252; p=0.000
Izvor : SESSP, 2004.

Grafikon 12 : Građani i građanke Srbije prema vrijednosnoj orijentaciji i obrazovanju, u 2004. godini

Hi-kvadrat=436.028; Cramer's V=0.0252; p=0.000
Izvor : SESSP, 2004.

Grafikon 13 : Građani i građanke Crne Gore prema vrijednosnoj orijentaciji i obrazovanju, u 2004. godini

Hi-kvadrat=131.760; Cramer's V=0.194; p=0.000
Izvor : SESSP, 2004.

Dalje, podaci istraživanja u Republici Srpskoj pokazuju da **religiozna orijentacija** ispitanika/ca predstavlja takođe faktor koji utiče na prihvatanje patrijarhalnih vrijednosti. Uočava se da je među osobama koje su se izjasnile kao vjernici/e i običajni vjernici/e²² udio patrijarhalnih oko 2/3.

Tabela 34 : Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i religioznosti, u %

	Običajni vjernici	Vjernici	Nisu vjernici	Nesigurni
Patrijarhalni	63.8	66.3	48.8	58.3
Neodlučni	16.9	20.2	24.4	25.0
Liberalni	19.3	13.5	26.8	16.7
UKUPNO	100	100	100	100

Hi-kvadrat=13.442, Cramer's V=0.089, p=0.037

Istraživački podaci pokazuju da se i **radni status** ispitanika javlja kao faktor koji u određenoj mjeri ima uticaja na prihvatanje tradicionalnih stavova. Ukoliko poredimo ispitanike prema radnom statusu, možemo vidjeti da zaposleni ispitanici u nešto manjem postotku prihvataju patrijarhalne vrijednosti nego ispitanici koji su nezaposleni, odnosno neaktivni (razlika iznosi oko 5-6 procentnih poena), odnosno zaposleni ispitanici češće pristaju uz liberalne stavove. Ipak, povezanost vrijednosnih orijentacija sa radnim statusom znatno je slabijeg intenziteta nego što je slučaj sa prethodnim obilježjima (tabela 11, prilog 1).

4.1.2. Povezanost vrijednosnih orijentacija sa karakteristikama domaćinstava

Analiza je ukazala da su vrijednosne orijentacije značajno povezane i sa karakteristikama domaćinstava u kojima žive ispitanici/e, uključujući i rodne odnose unutar tih domaćinstava. Pokazalo se da već **veličina i srodnički sastav** domaćinstva djeluju kao važni prediktori vrijednosnih orijentacija ispitanika/ca. Ispitanici/e koji žive u većim domaćinstvima skloniji su da pokažu patrijarhalnu orijentaciju. Udio patrijarhalnih najviši je u domaćinstvima koja imaju više od 5 članova. Naime, u ovoj kategoriji domaćinstava, registrovano je 69.7% patrijarhalnih naspram svega 10.5% liberalno orijentisanih. Ipak, značajan postotak patrijarhalno orijentisanih bilježi se i u domaćinstvima sa 1 i 2-3 člana (tabela 12, prilog 1). Takođe, ispitanici iz višeporodičnih domaćinstava su u više od 3/4 slučajeva podržali tradicionalne stavove (tabela 13, prilog 1).

Materijalna situacija domaćinstva takođe utiče na prihvatanje patrijarhalnih vrijednosnih orijentacija. Možemo vidjeti da gotovo 70% ispitanika, koji svoju materijalnu situaciju ocjenjuju kao veoma lošu, podržavaju tradicionalne vrijednosti. Razlika između njih i onih koji svoju materijalnu situaciju ocjenjuju dobrom i veoma dobrom se kreće od 14 do 23 procentna poena. Sa poboljšanjem materijalne situacije raste i udio ispitanika koji podržavaju liberalne vrijednosti.

Tabela 35. Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i procjeni materijalnog standarda domaćinstva, u %

	Jedva sastavljaju kraj sa krajem	Imaju dovoljno novca za osnovno	Imaju dovoljno novca za više od osnovnog	Imaju dovoljno novca za sve što pozele
Patrijarhalni	74.1	62.6	51.1	60.0
Neodlučni	13.6	22.2	20.7	16.7
Liberalni	12.3	15.2	28.3	23.3
UKUPNO	100	100	100	100

Hi-kvadrat=35.229; Cramer's V=0.141; p=0.000

22 Ispitanici/e su se sami izjasnili da li su vjernici koji poštuju sva učenja svoje vjere ili su običajni vjernici, koji to više čine iz tradicionalnih razloga.

Vrijednosne orijentacije značajno su povezane sa obrascima zaposlenosti parova u poduzorku ispitanika/ca koji žive sa partnerom/kom. Iz naredne tabele se može uočiti da je zastupljenost osoba patrijarhalne vrijednosne orijentacije najveća među ispitanicima/cama kod kojih se registruje obrazac zaposlenosti u kome je samo muškarac zaposlen i u kome nijedno od supružnika nije zaposleno. Interesantno je da je među ispitanicima/cama kod kojih su oboje zaposleni, manji udio patrijarhalnih nego među ispitanicima/cama kod kojih je zaposlena samo žena. Naravno, obrasci zaposlenosti nisu samo pod uticajem vrijednosnih orijentacija, već i ekonomske nužde i mogućnosti, ali podaci definitivno ukazuju da se između angažovanja na tržištu rada partnera i vrijednosnih orijentacija uspostavljaju snažne veze.

Tabela 36: Ispitanici/e prema vrijednosnim orijentacijama i obrascima zaposlenosti oba partnera

	Oba partnera zaposlena	Zaposlen samo muškarac	Zaposlena samo žena	Nijedno nije zaposleno
Patrijarhalni	52,8	74,8	54,1	77,5
Neodlučni	26,7	16,1	18,9	15,9
Liberalni	20,6	9,0	27,0	6,5
UKUPNO	100	100	100	100

HI- kvadrat=35,049; Cramer's V=0.185; p=0.000

Kao što se može i očekivati, vrijednosne orijentacije značajno su povezane sa rodnim odnosima u domaćinstvu, u aspektima koje smo ispitali. Tako se patrijarhalna orijentacija češće javlja zajedno sa **centralizovanim kućnim budžetima** i u domaćinstvima u kojima je **strateško upravljanje budžetom u rukama muškaraca**.

Tabela 37. Ispitanici/e prema vrijednosnim orijentacijama i tipu budžeta u domaćinstvu

	Centralizovan	Djelimično centralizovan	Nezavisni budžeti
Patrijarhalni	66.3	50.0	55.0
Neodlučni	18.4	24.2	24.0
Liberalni	15.3	25.8	21.0
UKUPNO	100	100	100

HI- kvadrat=14.823; Cramer's V=0.099; p=0.005

Kada se posmatra distribucija vrijednosnih orijentacija među ispitanicima/cama u čijim domaćinstvima postoje razlike u strateškom upravljanju budžetom, uočava se da najviši stepen tradicionalizma ispoljavaju oni ispitanici u čijim domaćinstvima strateške odluke donose muškarci. Nešto je manji udio patrijarhalnih među ispitanicima/cama u čijim domaćinstvima članovi/ce odluke donose zajedno, dok se najmanji postotak prihvatanja tradicionalističkih stavova, mada i dalje značajan, bilježi kod onih ispitanika/ca kod kojih strateške odluke o budžetu donose žene.

Tabela 38. Raspoređivanje ispitanika na skali patrijarhalizma u odnosu na strateško upravljanje budžetom

	Žena	Muškarac	Zajedno
Patrijarhalni	52.2	68.7	65.0
Neodlučni	20.2	18.7	19.0
Liberalni	27.7	12.6	16.0
UKUPNO	100	100	100

HI- kvadrat=26.030; Cramer's V=0.123; p=0.000

Na kraju je potrebno napomenuti da vrijednosne orijentacije ne pokazuju statistički značajnu povezanost sa time ko u domaćinstvu pretežno obavlja poslove vezane za održavanje domaćinstva i brigu o djeci i starima. S obzirom na to da žene obavljaju pretežno sve poslove u izrazitoj većini domaćinstava, ove razlike nisu diskriminativne, odnosno očigledno da bez obzira na vrijednosne

orijentacije žena i muškaraca, realna podjela uloga ide na štetu žena. Ovakva diskrepancija između vrijednosnih orijentacija i prakse kod liberalnih ispitanika/ca, još jednom potvrđuje da nekada društvene norme mogu biti toliko snažne, da se pojedinci ponašaju često u suprotnosti sa svojim vrijednosnim orijentacijama u nastojanju da zadovolje očekivanja neposredne socijalne sredine.

Građani i građanke Republike Srpske su izrazito patrijarhalni. Patrijarhalnost je povezana sa nizom individualnih obilježja, pa su tako češće patrijarhalni muškarci nego žene, stariji, osobe nižeg obrazovanja, religiozne, osobe koje su sada ili su ranije bile u formalnom braku, kao i neaktivne osobe. Patrijarhalnost je povezana i sa karakteristikama domaćinstava, pa je udio patrijarhalnih veći među ispitanicima/cama iz velikih, višeporodičnih domaćinstava, onih koje odlikuje niži materijalni status, centralizovani budžeti kojima upravljaju muškarci, u kojima žene nisu zaposlene. U poređenju sa drugim zemljama Zapadnog Balkana, građani/ke Republike Srpske iskazuju manju patrijarhalnost samo od građana/ki Crne Gore. Longitudinalni podaci za BiH ukazuju da u posljednjih osam godina nije došlo do promjena u vrijednosnim orijentacijama, niti u pravcu izraženijeg patrijarhalizma, niti u pravcu povećanja liberalne vrijednosne orijentacije.

4.2. STAVOVI PREMA ZAPOSLENOSTI ŽENA

Stavovi prema zaposlenosti žena, prije svega porodičnih, iskazuju na neposredniji način vrijednosne orijentacije u pogledu rodni uloga. Za ispitivanje ovog aspekta shvatanja o rodni ulogama upotrijebljeni su stavovi koji su više puta korišteni u međunarodnim istraživanjima, koja se redovno sprovode u okviru Međunarodnog programa društvenih istraživanja (International Social Survey Programme – ISSP²³). Ovi stavovi se ispituju u okviru ciklusa istraživanja koji se sprovode svakih 10 godina na temu Porodice i promjene u rodni ulogama²⁴ i obuhvataju slijedeće:

1. „Zaposlena majka može da razvija jednako toplu i blisku vezu sa djecom, kao i majka koja ne radi“.
2. „Dijete predškolskog uzrasta pati ukoliko njegova ili njena majka radi“.
3. „Porodični život ispašta ukoliko je žena zaposlena sa punim radnim vremenom“.
4. „U redu je da žena bude zaposlena, ali ono što zapravo većina žena želi, su dom i porodica“.
5. „Biti domaćica može jednako ispuniti ženu, kao i kada je zaposlena“.

I u ovom slučaju, stavovi su podvrgnuti statističkom testu pouzdanosti i pokazalo se da su pokazali dobre vrijednosti, te omogućili da se na osnovu njih formira **skala odnosa prema zapošljavanju porodičnih žena** (detalji testa i osnovna skala prikazani su u prilogu 2).

23 Dostupno na <http://www.issp.org/index.php>

24 Ove, 2012. godine sprovedeno je četvrto takvo istraživanje, ali podaci nisu još uvijek dostupni. Prethodni, treći ciklus ovog istraživanja sproveden je 2002. godine, ali su pitanja bila uključena i u upitnike u okviru drugih istraživačkih modula, pa su podaci dostupni i za 2007. godinu.

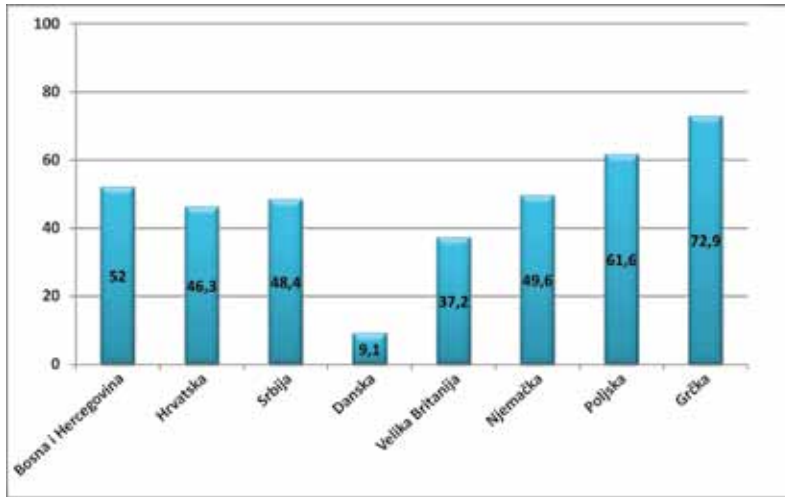
Osnovni uvidi u distribucije odgovora, da li se slažu sa ponuđenim stavovima, ostavljaju utisak da su građani i građanke Republike Srpske ambivalentni prema ovom pitanju. Iako bi se sa jedne strane moglo očekivati da u duhu tradicije relativno visoke participacije žena tokom socijalizma oni budu naklonjeniji zaposlenosti udatih žena ili majki, sa druge strane bi se opet moglo očekivati da se u većem broju tome protive, jer iskazuju jasne patrijarhalne orijentacije, kao što je predočeno u prethodnom poglavlju. No, ne treba zaboraviti da je i period socijalizma bio obilježen nekom vrstom vrijednosne hipokrizije, jer je zapošljavanje žena podsticano i prihvaćano kao „prirodno“ sa stanovišta ideologije jednakosti, ali je istovremeno praćeno reprodukcijom patrijarhalnih odnosa u sferi privatnosti. U takvom kontekstu posve su razumljive nekonzistentnosti evidentne u ovom skupu stavova.

Grafičkon 14: Udio ispitanika/ca koji se slažu sa ponuđenim tvrdnjama

Zahvaljujući dostupnosti ISSP baza podataka moguće je uporediti rezultate dobijene istraživanjem u Republici Srpskoj sa rezultatima dobijenim 2007. godine u brojnim državama u kojima je sprovedeno ISSP istraživanje. Za potrebe ove studije odabrali smo da uporedimo nalaze sa nalazima u zemljama iz regiona (Hrvatsku i Srbiju), zemljom koja prezentuje skandinavski model visokih standarda rodne ravnopravnosti (Danska), predstavnicama liberalnog i korporativnog modela država blagostanja u EU (Belikom Britanijom i Njemačkom), predstavnicom južnoevropskog modela evropskih država blagostanja (Grčkom) i predstavnicom zemalja bivšeg socijalističkog bloka (Poljskom). Poređenje je bilo moguće u četiri stava (stav br. 3 je izostavljen iz istraživanja u ovom ciklusu), a na ovom mjestu prikazani su rezultati za stavove 2 i 4, kod kojih su najizraženije razlike, dok su grafičkonima za stavove 1 i 5 prikazani u prilogu 3. S obzirom da su u okviru ISSP istraživanja dostupni podaci i za Bosnu i Hercegovinu i oni su prikazani u narednim grafičkonima. Uz sve rezerve ovakvog poređenja, kako zbog vremenskog okvira, tako i zbog uzoračkih karakteristika, rezultati komparacije ukazuju da se u ovakvom okviru građani/ke Republike Srpske pozicioniraju negdje u sredini.

Grafikon 15: Slaganje sa stavom „Dijete predškolskog uzrasta pati ukoliko njegova ili njena majka radi“, u %, 2007.

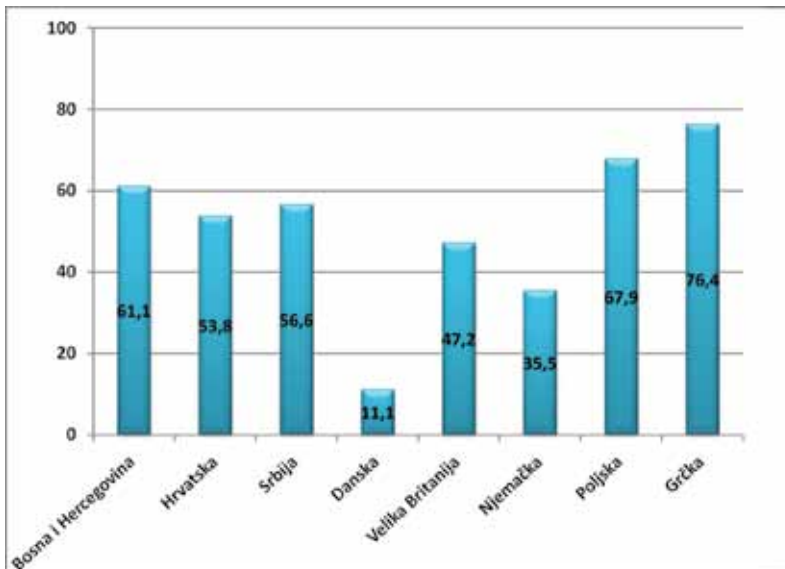

Izvor: ISSP, 2007.

Prema podacima o slaganju sa stavom predočenim u prethodnom grafikonu, zapaža se da se prema procentu onih koji su sa tim stavom saglasni, Republika Srpska nalazi između Poljske i Grčke sa jedne strane i Danske i Velike Britanije sa druge, dok ne odstupa značajno od ostalih zemalja.

Kada je u pitanju drugi stav, prikazan u narednom grafikonu, zapaža se da Republika Srpska opet bilježi neku srednju poziciju, sa istim ekstremom Poljske i Grčke na jednoj strani, ali ovaj put Danske i Njemačke na drugoj. Takođe, zapaža se da građani/ke Republike Srpske ovaj put pokazuju manje slaganje sa predloženim stavom, nego što je to u slučaju cijele BiH i Srbije i Hrvatske.

Grafikon 16: Slaganje sa stavom „U redu je da žena bude zaposlena, ali ono što zapravo većina žena želi su dom i porodica“, u %, 2007.

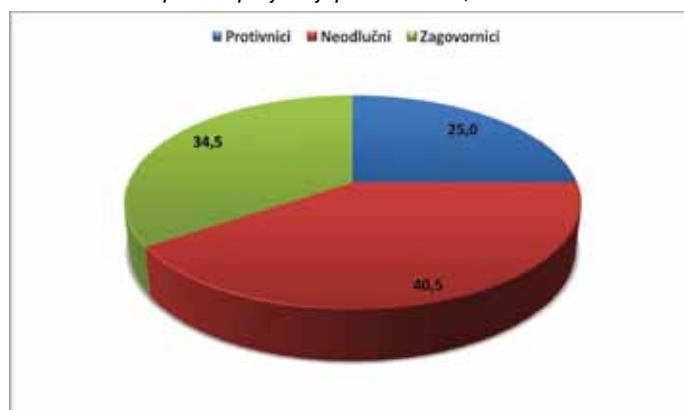

Izvor: ISSP, 2007.

Ipak, treba imati u vidu da poređenja prema pojedinačnim stavovima nisu dovoljno indikativna, kao što bi to bilo u slučaju mogućnosti da se napravi kompozitni indeks kao u slučaju vrijednosnih orijentacija, ali zbog toga što posljednji dostupni podaci isključuju jedan stav koji se nalazi u bateriji za istraživanje u Republici Srpskoj, nije bilo moguće konstruisati potpuno uporedivi indeks, odnosno skalu. Ova skala konstruisana je za nalaze istraživanja u Republici Srpskoj zbog bolje preglednosti rezultata (prilog 2) i pojednostavljena je u intervalnu skalu sa 3 kategorije: protivnicima, zagovornicima zapošljavanja porodičnih žena i neodlučnima.

Istraživački rezultati pokazuju da gotovo jednu četvrtinu čine protivnici zapošljavanja porodičnih žena, zatim oko 40% je neodlučnih, dok nešto više od jedne trećine čine oni koji podržavaju zapošljavanje porodičnih žena.

Grafikon 17: Odnos prema zapošljavanju porodičnih žena, u %

Stavovi prema zapošljavanju porodičnih žena tijesno su povezani sa opštijim patrijarhalnim, odnosno liberalnim orijentacijama na koje smo ukazali u prethodnom poglavlju. Naime, kada se posmatra udio protivnika i pristalica zaposlenosti porodičnih žena u kategorijama različitih vrijednosnih orijentacija, uočava se da su protivnici zaposlenosti žena znatno više zastupljeni među patrijarhalnim osobama, nego među neodlučnim i liberalnim.

Tabela 39: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i stavu prema zapošljavanju porodičnih žena, u %

	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Protivnici zapošljavanja žena	35,1	11,1	5,1
Neodlučni	22,0	48,0	24,7
Zagovornici zapošljavanja žena	62,2	40,9	70,3
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat=158,608; Cramer's V=0.302; p=0.000

Pored toga, stavovi o zaposlenosti žena se mijenjaju u zavisnosti od toga da li žene imaju djecu i kojeg uzrasta. Tako tek 7% ispitanika/ca smatra da žena treba da radi puno radno vrijeme ako ima dijete mlađe od školskog uzrasta, a 40% smatra da žena treba da radi puno radno vrijeme, kada najmlađe dijete pođe u školu.

Tabela 40: Stavovi prema zapošljavanju majki

Da li žena treba da radi izvan kuće?	Kada ima dijete mlađe od školskog uzrasta	Kada najmlađe dijete pođe u školu
Treba da radi puno radno vrijeme	7,3	40,4
Treba da radi skraćeno radno vrijeme	43,3	35,6
Treba da ostane kod kuće	37,3	8,9
Neodlučni/bez odgovora	12,0	15,2
UKUPNO	100	100

Ovi stavovi se formiraju u skladu sa osnovnom vrijednosnom orijentacijom. Iz naredne tabele se može uočiti da znatno veći procenat patrijarhalnih ispitanika smatra da majka djeteta predškolskog uzrasta treba da ostane kod kuće.

Tabela 41: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i stavu prema zapošljavanju majki sa djecom predškolskog uzrasta, u %

Stav o zapošljavanju	Kada je dijete mlađe od školskog uzrasta*			Kada najmlađe dijete pođe u školu**		
	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Treba da radi puno radno vrijeme	5,9	7,0	25,6	40,1	52,6	60,5
Treba da radi skraćeno radno vrijeme	45,3	52,6	53,5	39,7	36,8	27,9
Treba da ostane kod kuće	44,6	29,8	11,6	11,7	-	-
Neodlučni/bez odgovora	4,2	10,6	9,5	9,0	10,6	11,6
UKUPNO	100	100	100	100	100	100

*HI-kvadrat=36,771; Cramer's V=0.213; p=0.000 ** HI-kvadrat=36,771; Cramer's V=0.213; p=0.000

U nastavku izlaganja biće riječi o tome koji sve činioci utiču na stav ispitanika prema zapošljavanju porodičnih žena.

4.2.1. Povezanost stavova prema zapošljavanju porodičnih žena sa individualnim karakteristikama ispitanika/ca

Analize pokazuju, da se kao važni individualni činioci, koji su povezani sa stavom prema zapošljavanju porodičnih žena, pojavljuju pol, starost, obrazovanje, bračni status, a u nešto manjoj mjeri etnička pripadnost i religioznost. Takođe, pokazuje se da su značajni prediktori i kontekstualni faktori, poput tipa naselja i regiona u kome ispitanici/e žive.

Podaci pokazuju da se među demografskim varijablama pol pokazao činiocem koji utiče na stav prema zapošljavanju porodičnih žena, jer su muškarci znatno češće nego žene skloni da se protivite tom zapošljavanju.

Tabela 42: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i polu, u %

	Žene	Muškarci
Protivnici zapošljavanja žena	20.1	31.1
Neodlučni	39.3	41.9
Zagovornici zapošljavanja žena	40.6	27.0
UKUPNO	100	100

HI-kvadrat=23.137; Cramer's V=0.161; p=0.000

Starost, takođe, predstavlja značajan korelat tradicionalističke orijentacije. Uočeno je da postotak onih koji zagovaraju zapošljavanje porodičnih žena značajno opada sa starošću ispitanika. Tako, dok je među najmlađima postotak onih koji podržavaju zapošljavanje porodičnih žena oko 40%, takvih je među najstarijima gotovo dvostruko manje.

Tabela 43: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i starosti, u %

	15-30	31-48	49-64	Više od 65
Protivnici zapošljavanja žena	17.2	22.3	29.3	44.7
Neodlučni	39.6	41.0	43.8	33.0
Zagovornici zapošljavanja žena	43.3	36.7	27.0	22.3
UKUPNO	100	100	100	100

HI-kvadrat=40.476; Cramer's V=0.150; p=0.000

I **obrazovanje** se, pokazalo značajnim činiocem koji utiče na stav prema zapošljavanju porodičnih žena. Veza je linearna i obrnuto proporcionalna: ukoliko je više obrazovanje, utoliko su niži rezultati na ovoj skali, odnosno sa svakim višim stepenom obrazovanja opada udio ispitanika koji se protive zapošljavanju porodičnih žena.

Tabela 44: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i obrazovanju, u %

	Završena OŠ	Završena SŠ	Viša škola/fakultet
Protivnici zapošljavanja žena	35.9	25.3	14.4
Neodlučni	36.9	41.3	37.6
Zagovornici zapošljavanja žena	27.2	33.4	47.9
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat=39.709; Cramer's V=0.150; p=0.000

Bračni status ispitanika/ca se takođe javlja kao faktor koji utiče na sklonost ka prihvatanju tradicionalističkih iskaza. Možemo uočiti da je procenat protivnika zapošljavanja porodičnih žena najviši u kategoriji osoba koje su sada ili su ranije bile u formalnom braku. S druge strane, najmanji postotak tradicionalnih se bilježi kod kategorije ispitanika/ca koji su u trajnoj vezi, ali ne žive sa partnerom.

Tabela 45: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i bračnom/partnerskom statusu, u %

	U braku	Živi sa nevjenčanim partnerom/kom	U vezi, ali žive odvojeno	Bez partnera/ke i iskustva braka	Razveden/a udovac/ica
Protivnici zapošljavanja žena	26.7	22.2	12.7	19.7	36.9
Neodlučni	41.7	33.3	42.9	42.0	35.7
Zagovornici zapošljavanja žena	31.6	44.4	44.4	38.3	27.4
UKUPNO	100	100	100	100	100

Hi/hvadrat 17.874; Cramer's V=0.102; p=0.022

Slabije, mada statistički značajne korelate tradicionalnosti predstavljaju i **etnička i religijska pripadnost** ispitanika/ca. Pokazuje se da su u pogledu nacionalnosti ispitanici/e koji su se izjasnili kao Muslimani/ke, ispoljili najviši stepen tradicionalizma, njih 41.2% naspram 11.8% liberalnih. Slijede oni koji su se izjasnili kao Srbi sa 25.2% tradicionalnih nasuprot 35.1% liberalno orijentisanih, pa izjašnjeni kao Hrvati (14.3% : 21.4%), te oni koji su se izjasnili kao Bošnjaci, sa svega 11.8% tradicionalnih. Ove nalaze, međutim, moramo uzeti sa izvjesnom rezervom s obzirom da je je onih, kao što smo mogli da vidimo na početku, bilo malo.

Tabela 46: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i etničkoj pripadnosti, u %

	Srbi	Bošnjaci	Hrvati	Muslimani
Protivnici zapošljavanja žena	25.2	11.8	14.3	41.2
Neodlučni	39.6	64.7	64.3	47.1
Zagovornici zapošljavanja žena	35.1	23.5	21.4	11.8
UKUPNO	100	100	100	100

HI- kvadrat 16.103; Cramer's V=0.095; p=0.041

U slučaju religioznosti ispitanika/ca, jasno se uočava da se vjernici u znatno većem postotku protive zapošljavanju porodičnih žena nego ispitanici koji su običajni **vjernici**, nisu vjernici ili su pak kolebljivi. Ono što je takođe interesantan istraživački podatak jeste to da među ispitanicima, koji se nisu jasno izjasnili u pogledu svoje religioznosti, gotovo jedna polovina nije imalo jasan stav prema zapošljavanju porodičnih žena.

Tabela 47: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i religioznosti, u %

	Običajni vjernici	Vjernici	Nisu vjernici	Kolebljivi
Protivnici zapošljavanja žena	22.0	32.9	19.0	18.2
Neodlučni	43.1	38.1	39.3	50.0
Zagovornici zapošljavanja žena	34.9	29.1	41.7	31.8
UKUPNO	100	100	100	100

HI- kvadrat=15.511; Cramer's V=0.096; p=0.017

O značaju šire socijalne sredine za usvajanje tradicionalnih stavova govori podatak o povezanosti **mjesta stanovanja** i regiona sa stavovima prema zapošljavanju žena. Pažljivija analiza pokazuje da je region u tom pogledu važniji nego mjesto stanovanja. Iz naredne tabele se može vidjeti da ispitanici sa sela češće podržavaju patrijarhalne stereotipe, odnosno protive se zapošljavanju žena nego ispitanici čije je mjesto stanovanja gradsko područje.

Tabela 48: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i tipu naselja, u %

	Selo	Grad
Protivnici zapošljavanja žena	28.1	20.9
Neodlučni	38.4	43.4
Zagovornici zapošljavanja žena	33.5	35.7
UKUPNO	100	100

HI- kvadrat=6.138; Cramer's V=0.083; p=0.046

Kada je u pitanju povezanost **regiona** i stava prema zapošljavanju porodičnih žena, uočava se da je najveći postotak protivnika zapošljavanja žena u Trebinju (gotovo jedna polovina). Značajan postotak ispitanika, koji se protive zapošljavanju porodičnih žena, bilježi se i u Doboju (29.3%), dok se najmanji postotak bilježi u Banjaluci (jedna petina).

Tabela 49: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i regionu, u %

	Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Protivnici zapošljavanja žena	21.7	29.3	23.4	47.9	25.1
Neodlučni	40.7	42.1	36.4	31.3	49.5
Zagovornici zapošljavanja žena	37.6	28.6	40.2	20.8	24.8
UKUPNO	100	100	100	100	100

HI- kvadrat=26.696; Cramer's V=0.122; p=0.001

Pored individualnih karakteristika, značajnu povezanost sa stavovima prema zapošljavanju porodičnih žena pokazuju i karakteristike domaćinstava u kojima ispitanici/e žive.

4.2.2. Povezanost stavova prema zapošljavanju porodičnih žena sa karakteristikama domaćinstava

Kada su u pitanju karakteristike domaćinstava, koje su značajno povezane sa stavovima o zapošljavanju porodičnih žena, analiza je pokazala da se kao značajni prediktori javljaju srodnički sastav domaćinstva, subjektivna percepcija materijalnog standarda, a posebno realni obrasci zaposlenosti partnera i strateško upravljanje kućnim budžetom.

Srodnički **sastav domaćinstva** značajno je povezan sa stavovima o zapošljavanju žena, ali ne i **veličina domaćinstva**. Jasno se uočava da se ispitanici iz kategorije višeporodična domaćinstva, parovi bez djece i samačka domaćinstva u nešto većem postotku protive zapošljavanju porodičnih žena u odnosu na ostale kategorije.

Tabela 50: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i tipu domaćinstva, u %

	Samačka domaćinstva	Par bez djece	Nuklearna porodica	Proširena porodica	Višeporodična domaćinstva
Protivnici zapošljavanja žena	32.3	35.8	20.0	15.5	37.7
Neodlučni	40.4	38.6	40.5	47.4	32.8
Zagovornici zapošljavanja žena	27.3	25.6	39.4	37.1	29.5
UKUPNO	100	100	100	100	100

HI- kvadrat=34.479; Cramer's V=0.139; p=0.000

Značajna razlika u stavovima prema zapošljavanju porodičnih žena zabilježena je i među ispitanicima/cama iz domaćinstava različitog materijalnog standarda. Iako bi se moglo očekivati da će oni koji žive u nepovoljnijim materijalnim uslovima prije podržavati zapošljavanje žena, podaci pokazuju suprotno, da je sa nižim subjektivnim materijalnim standardom češće prisustvo protivnika zapošljavanja porodičnih žena.

Tabela 51: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i subjektivnoj percepciji materijalnog standarda svog domaćinstva, u %

	Jedva sastavljaju kraj sa krajem	Imaju dovoljno novca za osnovno	Imaju dovoljno novca za više od osnovnog	Imaju dovoljno novca za sve što požele
Protivnici zapošljavanja žena	33.0	25.5	18.5	16.7
Neodlučni	44.2	40.9	36.6	33.3
Zagovornici zapošljavanja žena	22.8	33.6	45.0	50.0
UKUPNO	100	100	100	100

HI- kvadrat=31.341; Cramer's V=0.133; p=0.000

Kao što se moglo očekivati, stavovi prema zapošljavanju porodičnih žena značajno su povezani sa realnim obrascima zaposlenosti partnera, kada se posmatraju ispitanici/ce iz poduzorka onih koji imaju partnera. Među ispitanicima, koji žive u partnerskim odnosima u kojima su oba partnera zaposlena i u kojima je zaposlena samo žena, bilježi se veće učešće pristalica zaposlenosti porodičnih žena.

Tabela 52: Ispitanici/e prema stavu o zapošljavanju porodičnih žena i obrascima zaposlenosti para, u %

	Zaposlena oba partnera	Zaposlen samo muškarac	Zaposlena samo žena	Nijedno nije zaposleno
Protivnici zapošljavanja žena	19,1	28,7	16,2	39,1
Neodlučni	38,8	45,2	43,2	37,0
Zagovornici zapošljavanja žena	42,1	26,1	40,5	23,9
UKUPNO	100	100	100	100

HI- kvadrat=25,759; Cramer's V=0.159; p=0.000

Takođe, značajna razlika zabilježena je i kada je u pitanju strateško upravljanje budžetom. Dok u domaćinstvima u kojima odluke o većim kupovinama i ulaganjima donosi žena ili se one pak donose zajedno imamo oko 40% ispitanika koji pristaju uz stavove o zapošljavanju porodičnih žena, dotle je taj procenat u domaćinstvima gdje odluke donosi muškarac za 10% manji.

Tabela 53: Stav prema zapošljavanju porodičnih žena u odnosu na strateško upravljanje budžetom

	Žena	Muškarac	Zajedno
Protivnici zapošljavanja žena	26.0	27.3	21.9
Neodlučni	34.4	44.3	39.6
Zagovornici zapošljavanja žena	39.6	28.4	38.5
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat= 12.099; Cramer's V=0.084; p=0.017

Građani Republike Srpske najčešće su ambivalentni prema zapošljavanju porodičnih žena. Analiza je pokazala da su stavovi prema zapošljavanju porodičnih žena tijesno povezani sa opštijim vrijednosnim orijentacijama. Patrijarhalne osobe daleko su sklonije da se protive zapošljavanju žena koje imaju porodicu, nego neodlučne i liberalne osobe. Može se reći da stavovi o zapošljavanju žena predstavljaju dio zajedničkog sindroma patrijarhalizma, kao i stavovi koji su opštijeg karaktera o primjerenim ulogama žena i muškaraca u javnoj i privatnoj sferi. Na stavove prema zapošljavanju žena utiču gotovo iste determinante sa individualnog i nivoa domaćinstva, kao i u slučaju opštijih vrijednosnih orijentacija.

Tako je među muškarcima, starijima, manje obrazovanima, religioznijima, osobama sa bračnim iskustvom više protivnika zapošljavanju žena. Njihov udio je veći i u kategorijama ispitanika/ca koji žive u višeporodičnim domaćinstvima, sa nižim materijalnim standardom, u domaćinstvima u kojima žene nisu zaposlene i u kojima novcem upravljaju muškarci. U odabranom međunarodnom uporednom okviru pokazuje se da su građani/ke Republike Srpske na sredini između zemalja u kojima postoji izraženije protivljenje zapošljavanju porodičnih žena (Poljska i Grčka) i onih koje gotovo potpuno podržavaju zapošljavanje udatih žena i majki (Danska).

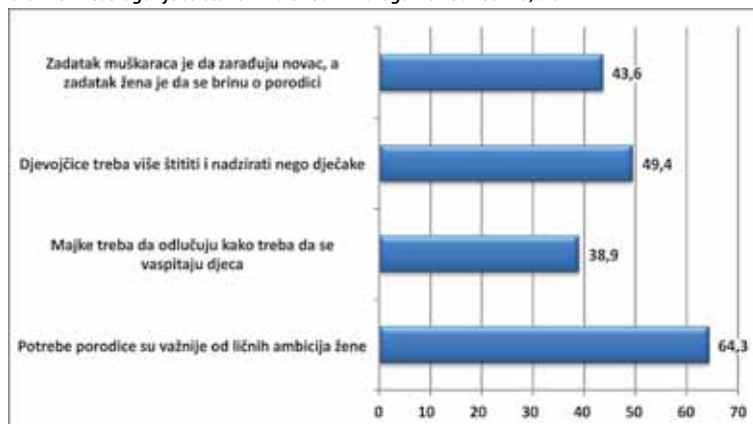
4.3. STAVOVI PREMA RODNIM ULOGAMA U PARTNERSKOM ODNOSU I PORODICI

Potpuniji uvid u strukturu patrijarhalnog sindroma pruža dalja analiza intenziteta prihvatanja iskaza pomoću kojih je patrijarhalnost takođe mjerena. Ispitan je dodatni niz različitih stavova koji bilježe odnos ispitanika/ca prema nekim specifičnim aspektima rodnih uloga i odnosa. Ovi stavovi nisu grupisani na način koji dopušta da se od njih formiraju jedinstvene skale, već nastoje da osvijetle odnos prema različitim stvarima. Reč je o slijedeća četiri stava:

1. „Zadatak muškarca je da zarađuje novac, a zadatak žene je da brine o domu i porodici“
2. „Majke treba da odlučuju kako treba da se vaspitavaju djeca“.
3. „Potrebe porodice su važnije od ličnih ambicija žene“.
4. „Djevojčice treba više štiti i nadzirati nego dječake“.

Dakle, ovi stavovi takođe su preuzeti iz različitih istraživanja i mjere različite aspekte rodnih uloga i odnosa, poput (ne)ravnopravnog partnerstva (1), stereotipne rodne uloge žene kao oslonca porodice, one koja je odgovorna za vaspitanje djece (2), koja se žrtvuje za potrebe porodice (3), uz stav da se ove rodno specifične uloge formiraju u djetinjstvu, pa je potrebno vaspitavati djevojčice na drugačiji način od dječaka (4).

Grafikon 18: Slaganje sa stavovima o rodnim ulogama i odnosima, u %

Stavovi prikazani u prethodnom grafikonu ukazuju na značajno prisustvo percepcije rodno segregiranih uloga i dužnosti u porodici. Više od 40% ispitanika/ca se slaže sa stavom da je obezbjeđivanje prihoda u domaćinstvu odgovornost muškarca, a briga o domu i porodici odgovornost žene. Ovakva percepcija primarnih uloga i dužnosti jasno je povezana sa osnovnom vrijednosnom orijentacijom ispitanika/ca. Među onima koji su iskazali patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju, gotovo 60% iskazuje slaganje sa ovakvim stavom, dok je među liberalno orijentisanim takvih manje od 11%.

Tabela 54: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i slaganju sa stavom „Zadatak je muškarca da zarađuje novac, a zadatak žene je da brine o domu i porodici“, u %

Slaganje sa stavom:	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Slažu se	59,4	25,1	10,6
Neodlučni su	17,1	22,2	6,8
Ne slažu se	23,6	52,6	82,6
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat= 215,331; Cramer's V=0,348; p=0.000

Ovaj stav je jasno povezan i sa realnim ponašanjem ispitanika/ca, pa se iz naredne tabele može uočiti da je najmanje onih koji se sa takvim stavom slažu među ispitanicima/cama kod kojih su oba supružnika zaposlena, a najviše među onima kod kojih nijedno nije zaposleno (u ovoj kategoriji se nalaze pretežno stariji parovi) i među onima kod kojih je zaposlen samo muž.

Tabela 55: Ispitanici prema obrascima zaposlenosti para i slaganju sa stavom „Zadatak je muškarca da zarađuje novac, a zadatak žene je da brine o domu i porodici“, u %

Slaganje sa stavom:	Zaposlena oba partnera	Zaposlen samo muž	Zaposlena samo žena	Nijedno nije zaposleno
Slažu se	29,9	59,9	40,5	60,1
Neodlučni su	16,0	16,2	10,8	16,1
Ne slažu se	54,0	24,0	48,6	23,8
UKUPNO	100	100	100	100

HI-kvadrat= 54,016; Cramer's V=0,225; p=0.000

Gotovo polovina ispitanih se slaže da dječake i djevojčice treba vaspitavati različito, odnosno da je djevojčicama potreban veći nadzor i zaštita. Manjina ispitanih smatra da je vaspitavanje djece isključiva dužnost majki, ali istovremeno majke treba da budu te koje će staviti potrebe porodice iznad svojih ličnih, što je ujedno i stav sa kojim se slaže gotovo dvije trećine ispitanih.

Stav, po kome majke treba da odlučuju kako se vaspitavaju djeca, takođe je jasno usmjeren osnovnom vrijednosnom orijentacijom. Sa ovim stavom se slaže polovina patrijarhalno orijentisanih ispitanika/ca, a samo 19% liberalnih.

Tabela 56: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i slaganju sa stavom „Majke treba da odlučuju kako treba da se vaspitavaju djeca“, u %

Slaganje sa stavom:	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Slažu se	49,1	25,4	19,1
Neodlučni su	15,2	28,9	11,7
Ne slažu se	35,7	45,7	69,1
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat= 88,983; Cramer's V=0,224; p=0.000

Međutim, interesantno je da slaganje sa stavom nije u dosljednoj vezi sa realnom praksom koju smo zabilježili u porodicama iz uzorka. Naime, slaganje sa stavom uopšte nije značajno povezano sa time ko pretežno brine o maloj djeci u porodici, već je povezano tek sa time ko brine o školskim obavezama djece. Međutim i ta povezanost je veoma slaba i iskazuje se u tome što se

kod onih koji nisu saglasni sa ovim stavom ili su neodlučni nešto češće javlja model po kome oba roditelja zajedno brinu o školskim obavezama djece (oko 1/5) mada u većini slučajeva, bez obzira na stavove, majke obavljaju ovu ulogu (73-74% slučajeva). Opet se pokazuje da ispitanici/e misle jedno, a žive drugo, jer je snaga nekih internalizovanih normi i inercija dugotrajne tradicije u brizi o djeci toliko snažna, da ne podliježe uticaju vrijednosnih orijentacija i stavova o posebnim ulogama u porodici.

Percepcije o tome da žene treba da se žrtvuju za porodicu takođe su snažno uslovljene osnovnim vrijednosnim orijentacijama. Tako se sa stavom „Potrebe porodice su važnije od ličnih ambicija žene“ slaže više od 3/4 patrijarhalnih a manje od 40% liberalnih.

Tabela 57: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i slaganju sa stavom „Potrebe porodice su važnije od ličnih ambicija žene“, u %

Slaganje sa stavom:	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Slažu se	76,7	53,8	38,3
Neodlučni su	15,6	30,8	19,8
Ne slažu se	7,8	15,4	42,0
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat= 142,663; Cramer's V=0.284; p=0.000

Stav o tome da li žena treba da stavi porodične potrebe iznad ličnih ambicija značajno je povezan i sa obrascima zaposlenosti parova, pa se sa ovim stavom najčešće slažu ispitanici/e koje nisu zaposlene kao i njihovi partneri/ke, ili oni kod kojih je zaposlen samo muž.

Tabela 58: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i slaganju sa stavom „Potrebe porodice su važnije od ličnih ambicija žene“, u %

Slaganje sa stavom:	Zaposlena oba partnera	Zaposlen samo muž	Zaposlena samo žena	Nijedno nije zaposleno
Slažu se	60,9	71,3	54,1	79,6
Neodlučni su	20,1	20,0	27,0	10,6
Ne slažu se	19,0	8,8	18,9	9,9
UKUPNO	100	100	100	100

HI-kvadrat= 21,358; Cramer's V=0.143; p=0.002

Napokon, stav o tome da djevojčice treba vaspitavati drugačije nego dječake, odnosno uz veću zaštitu i kontrolu takođe je snažno povezan sa osnovnom vrijednosnom orijentacijom. Čak 62% patrijarhalnih ispitanika/ca se slaže sa ovim stavom, dok je takvih među liberalnima tek četvrtina.

Tabela 59: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i slaganju sa stavom „Djevojčice treba više štititi i nadzirati nego dječake“, u %

Slaganje sa stavom:	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Slažu se	62,4	33,7	25,8
Neodlučni su	14,7	25,0	8,0
Ne slažu se	22,8	41,3	66,3
UKUPNO	100	100	100

HI-kvadrat= 142,663; Cramer's V=0.284; p=0.000

Pored prikazanih stavova, ispitivani su rodni stereotipi preko skupa osobina za koje je trebalo da se ispitanici/e izjasne o tome da li više odgovaraju ženama ili muškarcima. Podaci iz naredne tabele pokazuju prisustvo stereotipa po kojima je za žene važnije obavljanje kućnih poslova, a za muškarce bavljenje politikom, sportom. Takođe prisutni su i stereotipi prema kojima žene više karakteriše tolerantnost, poslušnost, lijepo ponašanje, briga o drugima, izražavanje osjećanja, dok muškarce više odlikuje samostalnost, bavljenje sportom i politikom.

Naravno, ne smijemo zanemariti istraživački podatak koji govori da je velika većina ispitanika navela da su spomenute karakteristike podjednako važne i za muškarce i za žene.

Tabela 60: Karakteristike i dužnosti koje odgovaraju ženama i muškarcima (u%)

	Važnije za muško	Važnije za žensko	Podjednako važno	Nije važno ni za muško ni za žensko	Ne zna
Tolerantnost	2.8	13.6	79.7	0.9	3.0
Samostalnost	11.1	7.2	78.5	0.7	2.5
Poslušnost	1.6	18.4	73.6	3.7	2.7
Lijepo ponašanje	0.2	18.1	79.5	0.8	1.4
Obavljanje kućnih poslova	0.6	49.0	47.1	0.6	2.6
Uspjeh u školi	2.7	7.5	86.4	1.2	2.2
Bavljenje sportom	26.0	1.3	63.3	3.8	5.6
Izražavanje osjećanja	1.6	24.6	69.4	0.5	3.9
Briga o drugima	1.9	15.2	77.7	1.3	4.0
Bavljenje politikom	28.3	1.4	51.6	11.2	7.5
Uspješna karijera	16.0	1.2	76.5	1.8	4.5

Vrijednosna orijentacija povezana je značajno sa percepcijom rodno diferenciranih uloga vezanih za različite aspekte brige o domaćinstvu i porodici. Kod ispitanika/ca koji ispoljavaju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju, jasno je izražen i skup stavova po kojima su primarna zaduženja muškaraca da obezbjeđuju prihode, a da žene treba da žrtvuju lične ambicije potrebama porodice, te da imaju primarnu odgovornost u vaspitavanju djece. Međutim, stavovi o rodnim ulogama su u značajnoj diskrepanci sa svakodnevnim praksama kada je u pitanju briga o djeci. Iako se manjina ispitanika/ca slaže sa stavom da je primarno dužnost majki da vaspitavaju djecu, podaci o realnim obrascima ponašanja ukazuju da one u najvećem broju slučajeva upravo jesu one koje pretežno obavljaju tu dužnost, kako u slučaju patrijarhalno orijentisanih ispitanika/ca, tako i u slučaju liberalnih. Rodni stereotipi se iskazuju i u pripisivanju različitih osobina ženama i muškarcima, pri čemu se ženama više pripisuje osjećajnost, briga o drugima, poslušnost, a muškarcima samostalnost, bavljenje politikom, sportom.

INFORMISANOST O POLITIKAMA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Ispitivanje informisanosti o politikama rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj, kao i percepcija o tome šta je to zapravo rodna ravnopravnost i kojim bi se politikama i mjerama ona mogla unaprijediti, predstavljalo je značajnu oblast istraživanja.

5.1. PERCEPCIJA POJMA I POLITIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Prije nego što se pažnja usmjeri na informisanost građana i građanki o politikama rodne ravnopravnosti, važno je imati u vidu šta oni zapravo podrazumijevaju pod pojmom rodne ravnopravnosti. Sudeći prema nalazima istraživanja, ispitanici/e imaju nepotpuna i krajnje fragmentarna saznanja o tome šta je rodna ravnopravnost. Oni/e je najčešće poimaju kao iskorjenjivanje nasilja nad ženama, zatim u oblasti političke i ekonomske participacije, a najrjeđe u oblasti podjele rada u domaćinstvu ili rodno korektnog jezika.

Tabela 61. Ispitanici/e prema shvatanju pojma rodne ravnopravnosti i polu, u %²⁵

Značenje pojma	%		
	Svega	Žene	Muškarci
Postizanje ravnomerne zastupljenosti oba pola na rukovododećim pozicijama u politici i ekonomiji	43.4	40.5	46.7
Postizanje ravnomerne zastupljenosti žena u sadržajima udžbenika, školskih programa i medija	19.0	18.0	20.0
Iskorjenjivanje nasilja nad ženama	51.6	54.3	48.7
Iskorjenjivanje predrasuda prema ženama kod stanovništva	25.5	31.3	19.1
Postizanje jednake finansijke moći oba pola (izjednačavanje plata i pristup dobro plaćenim poslovima)	27.6	25.3	30.2
Postizanje ravnomerne raspodjele rada u domaćinstvu	9.6	10.0	9.1
Korištenje jezika koji uvažava pripadnost ženskom polu	2.3	2.0	2.7

25 Riječ je o višestrukim odgovorima, odnosno, ispitanici/e su mogli odabrati više odgovora, pa zbog toga ukupan procenat odgovora prelazi 100%.

Pored toga, značajne razlike u shvatanju pojma rodne ravnopravnosti ispoljavaju se između žena i muškaraca. Žene češće nego muškarci percipiraju rodnu ravnopravnost kao iskorjenjivanje nasilja prema njihovoj rodnoj grupi, a rjeđe u oblasti političke, ekonomske participacije i u aspektu izjednačavanja finansijske moći. Podaci još jednom potvrđuju da je osjetljivost na rodne nejednakosti najslabija u sferi podjele porodičnih odgovornosti, jer je percepcija značaja podjele kućnog rada za rodnu ravnopravnost rijetko zastupljena i kod žena i kod muškaraca.

Razlike u poimanju rodne ravnopravnosti uočavaju se i između ispitanika/ca različitih vrijednosnih orijentacija. Oni kod kojih je zabilježena liberalna orijentacija skloniji su da shvataju rodnu ravnopravnost kroz iskorjenjivanje nasilja, predrasuda prema ženama, ali i kroz ravnomjerniju raspodjelu rada u domaćinstvu nego ispitanici kolebljive i patrijarhalne orijentacije. Sa druge strane, oni nešto rjeđe shvataju rodnu ravnopravnost kao ravnomjernu zastupljenost oba pola na rukovodećim pozicijama u politici i ekonomiji.

Tabela 62: Ispitanici/e prema shvatanju pojma rodne ravnopravnosti i vrijednosnoj orijentaciji, u %

Značenje pojma	Vrijednosna orijentacija		
	Patrijarhalni	Neodlučni	Liberalni
Postizanje ravnomjerne zastupljenosti oba pola na rukovodećim pozicijama u politici i ekonomiji	44.7	43.1	41.7
Postizanje ravnomjerne zastupljenosti žena u sadržajima udžbenika, školskih programa i medija	18.5	16.7	15.3
Iskorjenjivanje nasilja nad ženama	50.6	56.3	58.3
Iskorjenjivanje predrasuda prema ženama kod stanovništva	22.6	29.3	35.0
Postizanje jednake finansijske moći oba pola (izjednačavanje plata i pristup dobro plaćenim poslovima)	27.3	27.6	28.2
Postizanje ravnomjerne raspodjele rada u domaćinstvu	9.7	7.5	12.3
Korištenje jezika koji uvažava pripadnost ženskom polu	2.2	4.0	1.8

Upoznatost sa normativnim okvirom za rodnu ravnopravnost je ispitana preko nekoliko iskaza:

1. Postoji zakonska kazna za silovanje u braku.
2. Očevi mogu da uzmu roditeljsko odsustvo pod istim uslovima kao i majke.
3. Na listama za izbor poslanika, zakonom je predviđeno da najmanje 30% kandidata budu pripadnici/e manje zastupljenog pola.
4. Usvojen je Zakon o ravnopravnosti polova.
5. Prilikom zapošljavanja, poslodavac ima zakonsko pravo da traži od kandidatkinje potvrdu da nije u drugom stanju.

Ispitanici/e su imali zadatak da ocijene da li su dati iskazi tačni ili ne.²⁶ Sudeći prema podacima iz naredne tabele, ispitanici/e su najmanje informisani o zakonski propisanim mogućnostima očeva da koriste roditeljsko odsustvo pod jednakim uslovima kao i majke.

²⁶ Svi iskazi osim posljednjeg su tačni.

Više od polovine ispitanika tvrdi da ne zna da li je zakonom predviđeno da najmanje 30% kandidata na listama za izbor poslanika treba da budu pripadnici/e manje zastupljenog pola, niti za da je Zakon o ravnopravnosti polova usvojen.

Svaki deseti ispitanik/ca smatra čak da poslodavci imaju zakonsko pravo da traže od kandidatkinja za radno mjesto potvrdu da nisu u drugom stanju, a više od trećine nije upoznato kako je ovaj aspekt regulisan.

Tabela 63 : Upoznatost ispitanika/ca sa zakonskom regulativom pojedinih aspekata rodne ravnopravnosti, u %

Tvrđnje	Tačno	Netačno	Ne znam
Postoji zakonska kazna za silovanje u braku	46.7	8.6	44.7
Očevi mogu da uzmu odsustvo pod istim uslovima kao i majke	30.3	23.5	46.2
Na listama za izbor poslanika zakonom je predviđeno da najmanje 30% kandidata budu pripadnici/e manje zastupljenog pola	36.5	9.4	54.2
Usvojen je Zakon o ravnopravnosti polova	42.1	6.7	51.1
Prilikom zapošljavanja, poslodavac ima zakonsko pravo da traži od kandidatkinje potvrdu da nije u drugom stanju	10.2	52.5	37.3

Poznavanje zakonske regulative se značajno razlikuje između žena i muškaraca u tri aspekta: u pogledu silovanja u braku, roditeljskog odsustva i prava poslodavca da traži potvrdu od kandidatkinja da nisu u drugom stanju. Interesantno je da su muškarci češće informisani nego žene da zakon sankcioniše silovanje u braku, dok su žene obavještenije nego muškarci o zakonskim mogućnostima da očevi koriste roditeljsko odsustvo. Kada je u pitanju mogućnost da poslodavac traži potvrdu od kandidatkinja da nisu u drugom stanju, razlika se ne ispoljava u procentu onih koji smatraju da je tvrdnja tačna, već u tome da žene češće nisu upoznate sa time nego muškarci (41% neinformisanih žena naspram 33% neinformisanih muškaraca).

Tabela 64 : Upoznatost ispitanika i ispitanica sa zakonskom regulativom pojedinih aspekata rodne ravnopravnosti, u %

Tvrđnje	% onih koji smatraju da je tvrdnja tačna	
	Žene	Muškarci
Postoji zakonska kazna za silovanje u braku	40.9	53.1
Očevi mogu da uzmu odsustvo pod istim uslovima kao i majke	35.3	24.9

Ovakvo shvatanje rodne ravnopravnosti i upoznatost sa zakonskim okvirom u velikoj mjeri se duguju medijima. Kada pogledamo podatke prikazane u narednoj tabeli, vidjećemo da se najveći procenat ispitanika/ca o pitanjima rodne ravnopravnosti informiše putem medija iza kojih slijedi porodica kao sredina u kojoj se ovo shvatanje formira. Imajući u vidu prethodne nalaze o fragmentarnom shvatanju rodne ravnopravnosti, postaje očigledno da i mediji i porodica reprodukuju ova parcijalna saznanja, te da u narednim procesima podizanja svijesti o rodnoj ravnopravnosti primarno treba obezbijediti da mediji postanu bolji izvor informacija o rodnoj ravnopravnosti i njenim brojnim aspektima.

Potrebno je napomenuti da nisku zastupljenost informisanja o pitanjima rodne ravnopravnosti od institucije za rodnu ravnopravnost i nevladinog sektora treba uzeti sa rezervom. Naime, ove institucije/organizacije najčešće posredno informišu građane preko medija, pa se i ne prepoznaju kao neposredni izvor informacija. Imajući u vidu velike napore koje u informisanje o politikama i problemima rodne ravnopravnosti posljednjih godina ulažu i institucije za rodnu ravnopravnost i nevladin sektor, potrebno je preduzeti korake da postanu prepoznatljivije i kao nosilac promjena i kao izvor informacija o stanju i promjenama u oblasti rodne ravnopravnosti. S obzirom na opštu slabu informisanost o problemima i politikama rodne ravnopravnosti, kao i ranije izloženim nalazima o relativno niskoj senzibilisanosti za prepoznavanje rodne diskrimina-

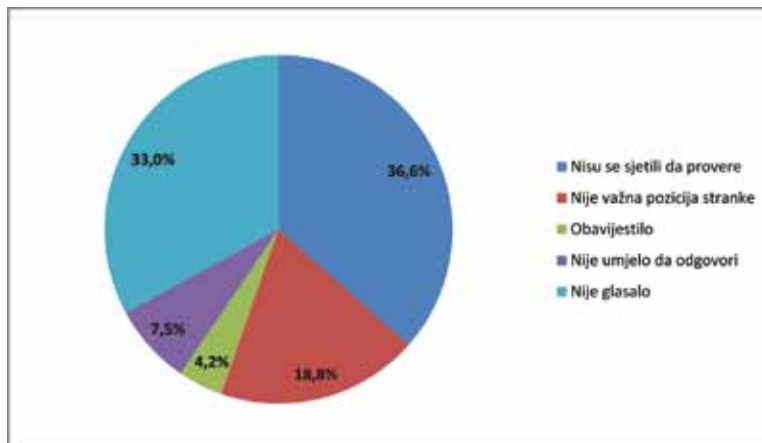
cije, teško se može očekivati da porodica bude kvalitetan izvor informacija. Ovako visok udio onih koji se oslanjaju na porodicu kao izvor informacija o rodnoj ravnopravnosti, a posebno imajući u vidu da, prema nalazima istraživanja, upravo porodica predstavlja mehanizam za reprodukciju patrijarhalnih odnosa i obrazaca, govori prije svega o tome da više od petine građana/ki i ne dobija odgovarajuće informacije o pitanjima rodne ravnopravnosti.

Tabela 65: Izvor informisanja o pitanjima rodne ravnopravnosti

Izvor	%
U porodici	22.1
U školi	12.1
Preko medija (TV, radio štampa)	28.5
Na poslu	8.4
Od Institucije za rodnu ravnopravnost	3.5
U NVO	1.6
U političkim strankama	1.7
U mjesnoj zajednici	3.4
Preko Interneta	12.0
U crkvi, džamiji	1.5
U klubovima, udruženjima	3.4
Drugo	1.6

Podaci iz istraživanja ukazuju da politike rodne ravnopravnosti ne zauzimaju značajno mjesto u političkom opredjeljivanju i biračkom ponašanju građana i građanki Republike Srpske. Naime, na pitanje kada su glasali na poslednjim izborima i da li su se obavijestili o stavu te stranke prema pitanjima rodne ravnopravnosti, ispitanici su u 36.6% odgovorili da se nisu sjetili da to provjere, 18.8% je navelo da im nije važna pozicija stranke o tom pitanju za njihovo opredjeljenje, svega 4.2% se obavijestilo, 7.5% nije umjelo da odgovori, dok jedna trećina (33%) tvrdi da nije ni glasala na posljednjim izborima.

Grafikon 19: Stav stranke prema pitanjima rodne ravnopravnosti u posljednjim izborima

5.2. PERCEPCIJE O UNAPREĐENJU STANJA I POLITIKA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Istraživanjem se nastojalo ispitati šta građani i građanke Republike Srpske misle o načinima na koje je moguće unaprijediti stanje i politike rodne ravnopravnosti. Mogućnosti unapređenja stanja i politika rodne ravnopravnosti ispitano je u nekoliko ključnih aspekata: političkoj participaciji, razlikama u zaradama, u oblasti obrazovanja i predstavljanja rodne ravnopravnosti u medijima. Ispitano je i mišljenje građana i građanki o tome ko treba da budu nosioci pojedinih aktivnosti usmjerenih na unapređenje stanja, kao i mišljenje o prioritnim oblastima za unapređenje rodne ravnopravnosti.

Kada je u pitanju politička participacija, ispitanici/e su zamoljeni da iznesu svoje mišljenje o tome da li bi zakonom trebalo odrediti da stranke moraju predložiti polovinu pripadnica ženskog pola na izborima za Narodnu skupštinu Republike Srpske, što bi predstavljalo punu rodnu ravnotežu u zastupljenosti. Jedna četvrtina ispitanih je navela da smatra da bi trebalo usvojiti ovakav prijedlog, dok je desetina dala negativan odgovor. Ono što je veoma značajan istraživački nalaz jeste to da skoro 60% ispitanika nije imalo jasan stav, dok 5.8% nije željelo da odgovori na ovo pitanje.

Važno je imati u vidu i razloge koji se nalaze u pozadini podrške ili suprotstavljanja ovom prijedlogu. Podaci iz naredne tabele pokazuju da najveći postotak ispitanika smatra da bi zakonom trebalo odrediti da stranke moraju predložiti polovinu pripadnica ženskog pola na izborima za Narodnu skupštinu Republike Srpske, kako bi se na taj način spriječila diskriminacija. Po jedna petina ispitanika/ca kao razloge navodi to što je trenutno malo žena u politici, kao i to da su žene jednako sposobne kao i muškarci.

Tabela 66. Razlozi zbog kojih bi trebalo zakonom odrediti da stranke moraju predložiti polovinu pripadnica ženskog pola na izborima za Narodnu skupštinu RS

	%
Žene su temeljitije i odgovornije	10.1
Malo je žena u politici	18.1
Da ne bude diskriminacija	33.6
Žene su komunikativnije	0.7
Nisu korumpirane	1.3
Da bi se žene uvjerile da nisu sposobne za politiku	0.7
Da budemo napredniji	5.4
Žene su jednako sposobne kao i muškarci	18.1
Žene su pravednije	3.4
Možda bude promjena nabolje	6.7
Ženama treba dati mogućnost	2.0

S druge strane, ispitanici/e koji su se suprotstavili ovakvom prijedlogu, kao obrazloženje svog stava najčešće navode da je bitan kvalitet kandidata, a ne pol. Međutim, skoro jedna petina je ukazala na to su muškarci sposobniji, a jedna desetina ispitanika/ca navodi da žene nisu uopšte adekvatne za politiku.

Tabela 67 : Razlozi zbog kojih ne bi trebalo zakonom odrediti da stranke moraju predložiti polovinu pripadnica ženskog pola na izborima za Narodnu skupštinu RS

	%
Muškarci su sposobniji	17.4
Da ne bude polna diskriminacija	5.8
Žene će doći do te pozicije i bez zakona	5.8
Bitan je kvalitet kandidata	26.1
Nisu adekvatne za politiku	10.1
30% žena je sasvim dovoljno	7.2
Situacija bi bila nepromijenjena	10.1
Svako ima pravo izbora	10.1
Žene su prezauzete majčinstvom	7.2

Stavili smo ispitanike/ce u hipotetsku situaciju izbora i zamolili da odgovore šta bi učinili kada bi trebalo da biraju dvoje poslanika iz stranke koja je njima lično najbliža, a za koje znaju da imaju iste kvalifikacije i sposobnosti - da li bi izabrali muškarca ili ženu? Jednak broj ispitanika/ca je naveo da bi izabrao ženu, odnosno, muškarca (po 10%). Čak 44.5% ispitanika naveo je da poslanika ne bi mogli da izaberu na osnovu pola, dok 30% nije znalo da navede da li bi izabrali muškarca ili ženu.

Tabela 68 : Ispitanici/e prema odgovoru na pitanje da li bi se za mjesto poslanika/ce opredijelili za ženu ili muškarca

	%
Muškarac	10.3
Žena	10.5
Ne bi mogao/la da izabere na osnovu pola	43.5
Ne zna	31.1
Ne želi da odgovori	4.5
Ukupno	100

Ispitanici koji su naveli da bi izabrali muškarca, kao razloge za takav izbor naveli su to, što su muškarci sposobniji (čak 40% ispitanika je naveo takav razlog). Po jedna petina ispitanika ističe da bi izabrali muškarca zato što su muškarci jači pol, kao i zato što su i sami muškarci. Interesan je i podatak koji pokazuje da bi jedna desetina odabrala muškarca, jer ima više povjerenja u njih, dok oko 6% navodi da muškarci mogu više da se posvete poslu. Ostali razlozi su prisutni u nešto manjem procentu.

S druge strane, ispitanici koji su istakli da bi izabrali ženu, naveli su slijedeće razloge: gotovo jedna polovina (47.5%) ističe da su žene sposobnije, 22% da su žene pametnije, 20.3% da se žene više zalažu za ženska prava. Mali postotak ispitanika/ca kao razloge je naveo da žene nisu korumpirane (3.4%), da bi odabrali žene zbog ljepote (1.7%), te da bi se zadovoljio cilj koji predviđa 30% žena u parlamentu (5.1%).

Kada je u pitanju **smanjivanje jaza u zaradama žena i muškaraca**, najveći je procenat onih koji smatraju da je kažnjavanje firmi mjera koju treba primijeniti, dok nešto manji postotak ispitanika ističe da se treba boriti protiv opštih negativnih predstava o ženama, da je potrebno preduzeti mjere poput olakšavanja pristupa ženama rukovodećim pozicijama u firmama, omogućavanja pristupa ženama djelatnostima u kojima one čine manjinu i da je potrebno učiniti informacije o platama u firmama dostupnim javnosti.

Tabela 69. Načini rješavanja problema postojanja razlika u prihodima između muškaraca i žena

	%
Kažnjavati firme za razlike u platama muškaraca i žena	22.3
Učiniti javno dostupnim informacije o platama u firmama	12.7
Boriti se protiv opštih negativnih predstava o ženama	18.1
Olakšati ženama pristup rukovodećim pozicijama u firmama	11.9
Omogućiti ženama pristup djeletnostima u kojima čine manjinu	12.8
Poboljšati status djelatnosti i poslova u kojima su žene većina	8.1
U upravnim odborima javnih preduzeća uvesti ravnopravnu zastupljenost žena	7.9
Drugo	1.1
Ništa ne treba činiti	1.6
Ne znam	3.7
UKUPNO	100

U cilju **poboljšanja rodne ravnopravnosti u medijima**, najveću zastupljenost bilježi kategorija ispitanika/ca koji se zalažu za kažnjavanje medija u slučajevima uvredljivog predstavljanja žena. Preostali ispitanici/e smatraju da je potrebno raditi na obrazovanju novinara, na povećanju broja žena na uredničkim položajima i u upravnim odborima medijskih kuća.

Tabela 70 : Načini poboljšanja rodne ravnopravnosti u medijima (u %)

Obrazovanje novinara	20.9
Kažnjavanje uvredljivog predstavljanja žena u medijima	30.1
Povećanje broja žena na uredničkim mjestima i upravnim odborima medija	19.1
Ništa ne treba činiti	5.1
Drugo	3.7
Ne znam	20.5
UKUPNO	100

Kada je u pitanju **unapređenje rodne ravnopravnosti u obrazovanju**, ispitanici/e najčešće smatraju da je potrebno organizovati predavanja i radionice za učenike, organizovati obuku za nastavnike, te podstaći jednaku zastupljenost oba pola u školovanju za sva zanimanja, kao i da je potrebno uvesti promjene u školske programe i udžbenike i uvesti posebne predmete.

Tabela 71. Načini poboljšanja rodne ravnopravnosti u obrazovanju (u %)

Predlog mjere	%
Promjena udžbenika	14.6
Promjena programa i uvođenje posebnih predmeta	15.1
Organizovanje predavanja i radionica za učenike	22.5
Obuke za nastavnike	18.0
Podsticanje jednake zastupljenost oba pola u školovanju za sva zanimanja	20.1
Ništa ne treba učiniti	2.4
Drugo	1.2
Ne znam	6.0

Važno je sagledati i očekivanja građana i građanki o tome ko su ključni akteri koji treba da daju doprinos ili obezbijede veću rodnu ravnopravnost. Više od jedne polovine ispitanika/ca (56.7%) prepoznalo je državu kao ključnog aktera. Međutim, 21.7% smatra da žene same treba da se izbore za ravnopravnost, 15.6% ne zna šta bi se moglo učiniti, a 6% smatra da ne treba učiniti ništa kako bi se poboljšala rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj.

Napokon, ispitanici/e su zamoljeni da izlože svoje viđenje prioriteta u unapređenju rodne ravnopravnosti. Podaci ukazuju da se iskorjenjivanje nasilja nad ženama vidi kao prvi prioritet na koji treba usmjeriti snage, iza koga slijede razlike u prihodima, medijska prezentacija i iskorjenjivanje predrasuda.

Tabela 72 : Problemi koje treba riješiti u cilju poboljšanja rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj

	%
Način prikazivanja i zastupljenost žena u medijskim programima i tekstovima	11.8
Način prikazivanja i zastupljenost žena u školskim programima i udžbenicima	6.4
Razlike u prihodima između muškaraca i žena	13.5
Neravnopravnost između muškaraca i žena u obavljanju kućnih poslova	5.8
Nasilje nad ženama u porodici	19.9
Neravnopravnost žena u napredovanju na poslu	9.8
Nejednaka zastupljenost žena u politici	4.2
Predrasude opšte populacije i predubjeđenja stanovništva o ženama i muškarcima	10.0
Nejednaka zastupljenost žena u nekim aktivnostima (zanimanja, sportovi)	3.9
Nedovoljno budžetsko finansiranje organizacija koje se bore za rodnu ravnopravnost	3.1
Upotreba jezičkih izraza koji ne uzimaju u obzir pripadnost ženskom polu	1.9
Stavovi stanovništva prema rodnoj ravnopravnosti	5.5
Drugo	0.6
Ne znam	3.6

Način na koji građani i građanke Republike Srpske shvataju rodnu ravnopravnost krajnje je fragmentaran. Rodna ravnopravnost se najčešće shvata kao iskorjenjivanje nasilja nad ženama, a najrjeđe kao ravnopravna podjela kućnog rada. Veliku ulogu u nepotpunoj informisanosti imaju mediji preko kojih se građani i građanke informišu o rodnoj ravnopravnosti. Relativno je slaba i informisanost o zakonskoj regulativi vezanoj za različite aspekte rodne ravnopravnosti. Politike rodne ravnopravnosti nemaju veliki značaj u opredjeljivanju za političke opcije na izborima, a građani i građanke daju primat različitim mjerama za unapređenje rodne ravnopravnosti. Skloniji su da zagovaraju kažnjavanje firmi u slučaju nejednakih zarada žena i muškaraca, kao i kažnjavanje medija za uvredljivo predstavljanje žena, dok su u oblasti obrazovanja skloniji mjerama edukacije. Za većinu, država predstavlja glavnog aktera koji treba da doprinese unapređenju rodne ravnopravnosti, a po ocjeni ispitanika/ca prioritet treba dati pitanjima iskorjenjivanja nasilja nad ženama.

ZAKLJUČAK

Istraživanje rodne ravnopravnosti koje je Centar za društvena istraživanja sproveo u Republici Srpskoj početkom 2012. godine omogućilo je jasan uvid u vrijednosne obrasce vezane za rodne uloge i odnose, kao i ponašanja u kontekstu participacije na tržištu rada i podjele uloga i odgovornosti u privatnoj sferi. Posebna pažnja posvećena je i informisanosti građana i građanki o aktualnim politikama rodne ravnopravnosti, kao i njihovoj svijesti o značaju tih politika.

Nalazi istraživanja upućuju na osnovni zaključak da su rodne nejednakosti veoma izražene u Republici Srpskoj, te da se one manifestuju u „objektivnim“ aspektima učešća u sferi javnosti, pre svega na tržištu rada, kao i neravnopravne podjele rada i odgovornosti u sferi privatnog porodičnog života, ali se manifestuju i u „subjektivnim“ aspektima prepoznatim kroz stavove o rodnim ulogama, iza kojih se nalaze internalizovani kulturni modeli, među kojima je najrasprostranjeniji onaj patrijarhalnog tipa. Ovi objektivni i subjektivni aspekti se prepliću i međusobno podržavaju, tvoreći tako snažan patrijarhalni sindrom koji istovremeno prate patrijarhalne vrijednosti i patrijarhalni obrasci ponašanja. Istovremeno, informisanost građana i građanki Republike Srpske o politikama rodne ravnopravnosti je krajnje oskudna, fragmentarna, a njihovo viđenje mogućnosti za unapređenje rodne ravnopravnosti skućeno, kao i akcioni potencijal da sami djeluju kao akteri pritiska ili promjena izrazito slab.

Ove opšte zaključke potrebno je sagledati podrobnije u ključnim dimenzijama, kako bi se na sistematičan način mogle formulisati i preporuke za unapređenje stanja.

Nejednakosti u sferi javnosti i diskriminacija

Rodne nejednakosti značajno su izražene u pogledu participacije na tržištu rada. One se manifestuju kroz niz aspekata – od slabijeg izlaska žena na tržište rada, preko slabijih šansi za zapošljavanje, do različitih formi rodne segregacije na radnim mjestima. Zaposlenost žena i muškaraca značajno je povezana sa njihovim porodičnim životom, ali su obrasci ove povezanosti rodno specifični. Naime, podaci ostavljaju utisak da brak i djeca potiskuju muškarce prema tržištu rada, a žene prema domaćinstvu i porodici. Obrasci dvostruke zaposlenosti parova iz uzorka prisutni su tek u nešto više od trećine slučajeva, sa velikim regionalnim razlikama. Identifikovani obrasci zapošljavanja u uslovima različitih porodičnih aranžmana u velikoj mjeri se prenose međugeneracijski.

Istraživanjem nije registrovan visok procenat ispitanika/ca koji su izvijestili o ličnim iskustvima rodne diskriminacije u nekom od aspekata društvene participacije (pri zapošljavanju i na radu, obrazovanju, u zajednici, porodici i sl.). No, razlog tome ne moraju biti nužno nediskriminativni društveni uslovi i prakse, već odsustvo osnovne svijesti o različitim aspektima ostvarivanja prava i sposobnosti da se primijete diskriminacijske prakse. Ipak, sudeći po oskudnim uporednim podacima, stanje se u ovom pogledu ne razlikuje značajnije od prosjeka za Evropsku uniju. Sa druge strane, u isticanju ličnih iskustava rodne diskriminacije razlikuju se žene i muškarci iz uzorka istraživanja. Naime, sudeći po dobijenim podacima, žene se dvostruko češće nego muškarci suočavaju sa rodnom diskriminacijom na radnom mjestu, a tri puta češće u porodici.

Nejednakosti u sferi privatnosti

Odnosi u domaćinstvu i porodici obilježeni su značajnim nejednakostima. Ove nejednakosti slijede patrijarhalne obrasce prema kojima odlučujuću moć, manifestovanu preko upravljanja finansijskim resursima pretežno posjeduju muškarci, dok većina obaveza vezanih za održavanje domaćinstva i brigu o članovima porodice predstavlja gotovo u potpunosti odgovornost žena. Neravnomjerna podjela uloga očigledno je pod uticajem snažnih porodičnih ideologija, koje iskrivljaju percepciju o tome šta je pravična podjela posla, jer većina žena ne smatra da nosi nepravično veliki teret, niti većina muškaraca percipira da nije dovoljno uključena u porodične obaveze. Ovakva porodična ideologija reprodukuje patrijarhalne obrasce podjele uloga i izrazito je kruta, jer pokazuje neosjetljivost na zaposlenost žena van domaćinstva.

Stavovi o rodnim ulogama

Stavovi prema rodnim ulogama ispitivani su višestruko – preko osnovnih generalizovanih vrijednosnih orijentacija, preko konkretnijih stavova o zapošljavanju udatih žena i majki i preko specifičnih stavova kojima se iskazuju shvatanja o ulogama u partnerskom odnosu i porodici.

Nalazi istraživanja su pokazali da su građani i građanke Republike Srpske izrazito patrijarhalni, jer je ova vrijednosna orijentacija zabilježena kod više od 60% ispitanika/ca. Patrijarhalnost je povezana sa nizom individualnih obilježja, pa su tako češće patrijarhalni muškarci nego žene, stariji, osobe nižeg obrazovanja, religiozne osobe koje su sada ili su ranije bile u formalnom braku, kao i neaktivne osobe. Patrijarhalnost je povezana i sa karakteristikama domaćinstava, pa je udio patrijarhalnih veći među ispitanicima/cama iz velikih, višeporodičnih domaćinstava, onih koje odlikuje niži materijalni status, centralizovani budžeti kojima upravljaju muškarci, u kojima žene nisu zaposlene. U poređenju sa drugim zemljama Zapadnog Balkana, građani/ke Republike Srpske iskazuju manju patrijarhalnost samo od građana/ki Crne Gore. Longitudinalni podaci za BiH ukazuju da u posljednjih osam godina nije došlo do promjena u vrijednosnim orijentacijama, niti u pravcu izraženijeg patrijarhalizma, niti u pravcu povećanja liberalne vrijednosne orijentacije.

Ove opšte vrijednosne orijentacije odražavaju se i na neke specifičnije stavove o rodnim ulogama, posebno one koji se tiču zapošljavanja žena koje imaju porodicu. Iako su građani Republike Srpske najčešće ambivalentni prema zapošljavanju porodičnih žena, može se reći da ovi stavovi predstavljaju dio šireg sindroma patrijarhalizma koji podrazumijeva da muškarci i žene treba da imaju različite uloge u društvu i to tako što su muškarcima primjerenije uloge u sferi javnosti, a ženama u sferi privatnosti. Među tim osobama patrijarhalne orijentacije najviše je protivnika zapošljavanju porodičnih žena, a na ove stavove utiču gotovo iste determinante sa individualnog i nivoa domaćinstva, kao i u slučaju opštijih vrijednosnih orijentacija. Tako je među muškarcima, starijima, manje obrazovanim, religioznijima, osobama sa bračnim iskustvom više protivnika zapošljavanju žena. Njihov udio je veći i u kategorijama ispitanika/ca koji žive u višeporodičnim domaćinstvima, sa nižim materijalnim standardom, u domaćinstvima u kojima žene nisu zaposlene i u kojima novcem upravljaju muškarci. U odabranom međunarodnom uporednom okviru, pokazuje se da su građani/ke Republike Srpske na sredini između zemalja u kojima postoji izraženije protivljenje zapošljavanju porodičnih žena (Poljska i Grčka) i onih koje gotovo potpuno podržavaju zapošljavanje udatih žena i majki (Danska).

Vrijednosne orijentacije značajno su povezane i sa percepcijom rodno diferenciranih uloga vezanih za različite aspekte brige o domaćinstvu i porodici. Kod ispitanika/ca koji ispoljavaju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju, jasno je izražen i skup stavova po kojima su primarna zaduženja muškaraca da obezbjeđuju prihode, a da žene treba da žrtvuju lične ambicije potrebama porodice, te da imaju primarnu odgovornost u vaspitavanju djece. Međutim, nalazi istraživanja su pokazali da su stavovi o rodnim ulogama u značajnoj diskrepanci sa svakodnevnim praksama kada je u pitanju briga o djeci. Iako se manjina ispitanika/ca slaže sa stavom da je primarno dužnost majki da vaspitavaju djecu, podaci o realnim obrascima ponašanja ukazuju da one u najvećem broju slučajeva upravo jesu one koje pretežno obavljaju tu dužnost, kako u slučaju patrijarhalno orijentisanih ispitanika/ca, tako i u slučaju liberalnih.

Rodni stereotipi se iskazuju i u pripisivanju različitih osobina ženama i muškarcima, pri čemu se ženama više pripisuje osjećajnost, briga o drugima, poslušnost, a muškarcima samostalnost, bavljenje politikom, sportom.

Ne treba ispustiti iz vida da jedan od ključnih nalaza istraživanja predstavlja i relativno značajan udio ispitanika/ca koji imaju konfuzne, nedovoljno kristalizovane vrijednosne orijentacije i stavove, ili da se u određenim aspektima, kao u prethodno navedenom, mogu prepoznati kontradiktorni stavovi ili nekonzistentnost stavova i realnih ponašanja. Ovaj nalaz moguće je obrazložiti uticajem intenzivnih društvenih promjena, koje se odvijaju posljednje dvije decenije i koje mogu uticati na promjene u stavovima istovremeno u različitim pravcima. Slom socijalizma, raspad bivše Jugoslavije, ratovi, društveni sukobi, ekonomske krize, mogu podsticati trendove tradicionalizacije i repatrijarhalizacije, uz napuštanje nekih vrijednosti egalitarizma svojstvenih periodu socijalizma i potiskivanju žena ka brizi o porodici u uslovima otežanog preživljavanja i nesigurnog okruženja. Istovremeno, uključivanje u međunarodnu zajednicu, trendovi globalizacije, liberalizacija u ekonomskom i političkom sistemu, mogu uticati na osnaživanje liberalnih orijentacija. Međutim, ovi procesi društvenih promjena su spori, pa ne treba da čudi što su i inače spore vrijednosne i kulturne promjene pretežno izostale (ako se može zaključiti na osnovu malo longitudinalnih podataka za BiH). Osim toga, procesi društvenih promjena su i nekonzistentni, zbog čega ne čudi i odsustvo kristalizovane vrijednosne orijentacije kod dijela populacije.

Informisanost i stavovi o politikama rodne ravnopravnosti

Način na koji građani i građanke Republike Srpske shvataju rodnu ravnopravnost krajnje je fragmentaran. Rodna ravnopravnost se najčešće shvata kao iskorjenjivanje nasilja nad ženama, a najrjeđe kao ravnopravna podjela kućnog rada. Građani/ke se najčešće informišu preko medija ili direktno u porodici, što zapravo ne predstavlja dobru osnovu za promjenu svijesti, jer porodica najčešće reprodukuje patrijarhalne stavove i obrasce ponašanja. Relativno je slaba i informisanost o zakonskoj regulativi vezanoj za različite aspekte rodne ravnopravnosti. Politike rodne ravnopravnosti nemaju veliki značaj u opredjeljivanju za političke opcije na izborima, a građani i građanke daju primat različitim mjerama za unapređenje rodne ravnopravnosti. Skloniji su da zagovaraju kažnjavanje firmi u slučaju nejednakih zarada žena i muškaraca, kao i kažnjavanje medija za uvredljivo predstavljanje žena, dok su u oblasti obrazovanja skloniji mjerama edukacije. Za većinu, država predstavlja glavnog aktera koji treba da doprinese unapređenju rodne ravnopravnosti, a po ocjeni ispitanika/ca prioritet treba dati pitanjima iskorjenjivanja nasilja nad ženama.

Istraživanjem, koje je sproveo Centar za društvena istraživanja, ustanovljeno je da društvo Republike Srpske predstavlja izrazito patrijarhalnu sredinu u kojoj su češće patrijarhalni muškarci nego žene, osobe koje su sada ili ranije bile u formalnom braku kao i neaktivne osobe. Pored toga, patrijarhalnost se ispoljava i u višeporodičnim domaćinstvima, kod onih sa nižim materijalnim standardom i centralizovanim budžetom i posebno među domaćinstvima u kojima žene nisu zaposlene.

Kao jedna od najznačajnijih posljedica patrijarhalnosti pojavljuje se značajno ispoljavanje nejednakosti u pogledu participacije na tržištu rada, što se manifestuje kroz slabiji izlazak žena na tržište rada, slabije šanse za zapošljavanje, kao i različite forme rodne segregacije na radnom mjestu. Važne razlike se ispoljavaju i u iskustvima diskriminacije, jer se žene dvostruko češće nego muškarci suočavaju sa rodnom diskriminacijom na radnom mjestu, a tri puta češće u porodici. Još jednu otežavajuću okolnost prilikom zapošljavanja žena predstavlja i ambivalentan stav građana Republike Srpske prema zapošljavanju porodičnih žena. Daljom analizom utvrđeno je da su stavovi prema zapošljavanju porodičnih žena tijesno povezani sa opštijim vrijednosnim orijentacijama, dok je vrijednosna orijentacija povezana značajno sa percepcijom rodno diferenciranih uloga vezanih za različite aspekte brige o domaćinstvu i porodici. Pa tako, kod ispitanika/ca koji ispoljavaju patrijarhalnu vrijednosnu orijentaciju jasno je izražen i skup stavova po kojima su primarna zaduženja muškaraca da obezbjeđuju prihode, a da žene treba da žrtvuju lične ambicije potrebama porodice i da imaju primarnu odgovornost u vaspitavanju djece.

Kao načine unapređenja rodne ravnopravnosti, građani Republike Srpske predlažu kažnjavanje firmi u slučaju nejednakih zarada, kažnjavanje medija za uvredljivo predstavljanje žena i posebno mjere edukacije. A ključni akter u ovim procesima bi trebalo da bude, po njihovom mišljenju, država.

Ovdje bi trebalo barem dijelom objasniti i ključne kontradiktornosti koje se pojavljuju u odgovorima. Takođe su neophodne i preporuke koje bi trebalo da idu u pravcu budućih pravaca djelovanja po sektorima : porodica, rad, obrazovanje, mediji, institucije uopšte, institucije za rodnu ravnopravnost, civilno društvo, političke partije, vjerske zajednice.

PREPORUKE

Preporuke su definisane imajući u vidu da nije dovoljno samo djelovati na stavove i percepcije građana i građanki Republike Srpske, već i na njihova realna ponašanja, odnosno objektivne uslove koji određuju na koji način i u kojoj mjeri će se oni uključivati u određene aktivnosti i preuzimati određene uloge. Naime, polazi se od pretpostavke da kulturni modeli, koji počivaju na osobenim skupovima vrijednosti, u velikoj mjeri determinišu ponašanje žena i muškaraca, njihove prakse u svakodnevnom životu, ali isto tako, realno društveno ponašanje, poput zaposlenosti, političkog angažovanja i slično, determinišaće vrijednosti i kulturne obrasce žena i muškaraca. Zbog toga je veoma važno simultano djelovati i na realne prakse i obrasce ponašanja, kao i na stavove. U cilju sistematičnosti, preporuke su organizovane u četiri oblasti:

1. Rodna ravnopravnost u javnom životu i borba protiv rodno zasnovane diskriminacije
2. Rodna ravnopravnost u domaćinstvu i porodici
3. Vrijednosne orijentacije i stavovi prema rodnim ulogama
4. Politike rodne ravnopravnosti

Važno je napomenuti da se u ovoj studiji predlažu samo one preporuke koje se neposredno oslanjaju na nalaze istraživanja, te da one predstavljaju samo osnovu od koje je potrebno poći, u kojoj se ne iscrpljuju svi mogući pravci i vrste akcije.

1. Rodna ravnopravnost u javnom životu i borba protiv rodno zasnovane diskriminacije

Nalazi predočeni u studiji ukazuju na istovremeno izražene nejednakosti u sferi javne participacije (u političkom odlučivanju, na tržištu rada i sl.), uz istovremeno nisku percepciju diskriminacije koja se često nalazi u osnovi tih nejednakosti. Na ovom mjestu nije moguće izložiti preporuke koje se odnose na povećanje učešća žena u različitim sferama javnog života, jer to nije ni bio predmet analize, ali je potrebno ukazati da se samim djelovanjem na stavove ne može postići značajna promjena. Otuda potiču i mjere kojima se definišu kvote zastupljenosti žena u političkim tijelima, mjere pozitivne akcije pri zapošljavanju žena i slično, dakle mjere koje mijenjaju same prakse i uslove učešća u pojedinim oblastima. Ovakva vrsta intervencije usmjerena je na to da stvori institucionalne i organizacione promjene „odozgo“, od strane političkih aktera, nosilaca vlasti, aktera koji upravljaju institucijama. Međutim, da bi se suštinska promjena odigrala, potrebno je da sami građani i građanke postanu aktivniji subjekti tih promjena, odnosno da budu više u stanju da prepoznaju različite forme rodne diskriminacije i da češće preduzimaju akcije protiv takvih praksi diskriminacije i to ne one koje podrazumijevaju žalbe u okviru privatnih socijalnih mreža, oslanjanje na neformalnu pomoć rođaka i kolega, već obraćanjem relevantnim institucijama i kroz transparentnu akciju sankcionisanjem diskriminacijskih praksi. U ovom aspektu moguće je preduzeti više različitih aktivnosti :

1.1. Osnaživati rad institucija koje imaju obavezu i nadležnost da prate, rješavaju i sankcionišu različite oblike rodno zasnovane diskriminacije, poput pravosudnih organa, inspekcijskih organa, institucija za zaštitu ljudskih prava, mehanizama za rodnu ravnopravnost na državnom, entitet-skom i lokalnom nivou. Ovo osnaživanje moguće je sprovesti višestrukim aktivnostima:

- Opštijim obukama osoblja datih institucija o rodnoj ravnopravnosti
- Specifičnim obukama osoblja datih institucija o rodno zasnovanoj diskriminaciji
- Unapređenjem resursa datih institucija za aktivnosti usmjerene na suzbijanje rodno zasnovane diskriminacije (povećanje broja angažovanih, volonterski rad, adekvatnija finansijska, tehnička sredstva).
- Povećanjem transparentnosti rada datih institucija kroz otvaranje institucija ka građanima i građankama putem različitih akcija, kao što su posjete parlamentu ili drugim mjestima odlučivanja, gdje bi bili uključeni i mediji, posebno ukazujući na tipične, najčešće oblike diskriminacije sa kojima se suočavaju, ishode rješavanja slučajeva i sl.

1.2. Raditi na boljoj informisanosti građana i građanki o različitim formama rodne diskriminacije, kako bi stekli bolje sposobnosti prepoznavanja tih formi u svakodnevnom životu. U ovom aspektu moguće je preduzeti veliki broj različitih aktivnosti, a ovdje se predlažu neke za koje se pretpostavlja da bi bile od posebne koristi:

- Imajući u vidu veliki uticaj elektronskih medija, posebno TV, bilo bi dobro sačiniti seriju tematskih edukativno-dokumentarnih emisija, kroz koje bi građani/ke mogli da se upoznaju sa time šta je rodno zasnovana diskriminacija, u kojim formama se ona najčešće javlja, da čuju iskustva osoba koje su se suočile sa nekim iskustvom rodne diskriminacije, kako bi ih mogli uporediti sa svojim iskustvima, da saznaju kome se u takvim slučajevima mogu obratiti, šta preduzeti. Jako je korisno pokazati uspješne slučajeve kažnjavanja ili suzbijanja diskriminacije, koji edukuju građane/ke i u ulozi korisnika i pružalaca usluga, zaposlenih i poslodavaca.
- Kreirati informativne brošure o rodnoj ravnopravnosti namijenjene učenicima srednjih škola i studentima. Svrha brošure bi bila da se objasni da rodna ravnopravnost nije nikakav apstraktan fenomen, već realna potreba i interes svakog razvijenog društva. Brošura bi takođe trebalo da, pored konkretnih činjenica i podataka o tome šta sve diskriminacija podrazumijeva, postojećem stepenu diskriminacije, kao i koristenju od ravnopravnosti, ciljnoj grupi pruži i informacije o institucijama koje pružaju pravnu i ostale vidove podrške.
- Organizovati edukativne radionice na temu rodno zasnovane diskriminacije po srednjim školama i na fakultetima, jer je potrebno obrazovati nove generacije kako bi se stvorili uslovi za prekidanje reprodukcije diskriminacijskih modela. Jedan od proizvoda ovakve radionice može biti izrada zajedničke platforme sa preporukama srednjoškolaca i studenata o načinima za ostvarivanje veće rodne jednakosti.
- Organizovati kviz „Koliko smo ravnopravni“ i takmičenje za promociju rodne ravnopravnosti među višim razredima osnovnih škola i srednjoškolcima, kroz upotrebu informacionih tehnologija – igrice, za titulu „virtuelni džentlmen“.

1.3. Angažovati više nevladin sektor, posebno, ali ne isključivo različita udruženja žena, koji bi kroz kreativne kampanje uticao na povećanje svijesti o rodnim oblicima diskriminacije u kontekstu lokalnih zajednica i njihovih specifičnosti :

- Organizovati tematske kampanje – npr. prema oblasti diskriminacije (diskriminacija pri zapošljavanju, u političkoj participaciji i sl.), specifičnim ciljnim grupama (žene na selu, Romkinje, mlade žene).
- Poseban skup aktivnosti u okviru tematske kampanje usmjeriti na mlade muškarce, od 15 do 35 godina starosti, kroz sportske i muzičke akcije, kako bi se kroz bolje informisanje njihova svijest o pitanju rodne ravnopravnosti i njihovom konkretnom do-

prinosu društvenoj jednakosti ojačala. Aktivnosti mogu da podrazumijevaju revijalne promotivne utakmice, humanitarne koncerte, gdje bi učestvovali poznati sportisti ili muzičari, koji imaju potencijal da privuku puno mladih, a čiji je cilj promocija bilo konkretne teme iz oblasti rodne ravnopravnosti (npr. protiv nasilja), bilo generalno veće jednakosti među polovima.

- Organizovati informacione servise koji mogu da vrše „trijažu“ žalbi građana/ki i da ih upućuju na dalje instance za rješavanje specifičnih problema vezanih za rodno zasnovanu diskriminaciju.
- Organizovati radionice na temu uloge i upotrebe društvenih mreža za promovisanje rodne ravnopravnosti i sprečavanje diskriminacije, za predstavnike nevladinog sektora. Kao jedan od najjeftinijih vidova promocije, koji istovremeno pruža mogućnost širokog obuhvata ciljnih grupa, društvene mreže za nevladin sektor predstavljaju efektivan način da sprovedu ciljane on line kampanje.

2. Rodna ravnopravnost u domaćinstvu i porodici

Važno je imati na umu da je u ovoj oblasti najteže djelovati, jer se upravo u ovoj sferi privatnosti reprodukuju najdublji kulturni modeli i rodni odnosi. Pored toga, kao što je na početku studije bilo istaknuto, upravo je u društvu Republike Srpske, ali i čitavog Zapadnog Balkana, prisutan osobeni model naslijeđen iz perioda socijalizma, po kome i onda kada postoji pozitivan stav prema zapošljavanju žena, pa i kada se žene više angažuju u javnoj sferi (što je velikim dijelom naslijeđe socijalističkog perioda), postoji neosporavan patrijarhalni model u privatnim odnosima i porodičnoj sferi, po kome žene preuzimaju gotovo svu brigu o domaćinstvu i porodici. Da bi se ovo promijenilo, potrebno je djelovati i na svijest žena i muškaraca, ali i na same prakse. U tom cilju moguće je poslužiti se i nekim modelima koji su uspješno primjenjivani u drugim državama.

2.1. Potrebno je povećati angažovanje muškaraca u brizi o domaćinstvu i porodici, a to je moguće učiniti preko roditeljske uloge, za koju su (u odnosu na ostale odgovornosti) muškarci Republike Srpske više spremni. To je moguće učiniti različitim sredstvima :

- Izmjenom zakonskog okvira koji reguliše šeme roditeljskog odsustva. Na primjer, prema principu primijenjenom u Švedskoj, ne samo da očevi imaju mogućnost da dobiju roditeljsko odsustvo, već je njihov dio roditeljskog odsustva (u trajanju od 3 mjeseca) neprenosiv na majku, pa ukoliko ne žele da ga iskoriste, gube ta tri mjeseca i skraćuju ukupno roditeljsko odsustvo koje im je zakonski omogućeno. U slučaju Republike Srpske, potrebno je naći adekvatno rješenje koje bi odgovaralo našem kontekstu i koje istovremeno ne bi išlo na štetu žena, jer žene ionako direktno ili indirektno trpe posljedice korištenja roditeljskog odsustva kroz rad, radne odnose i napredovanje na poslu.
- Medijskim kampanjama, kojima se podstiče veće angažovanje muškaraca u brizi o djeci i kućnim poslovima.

2.2. Potrebno je povećati svijest žena o tome šta je ravnopravna podjela kućnih obaveza, jednakost u odlučivanju u porodici, jer upravo one često reprodukuju patrijarhalne obrasce na osnovu internalizovanih normi, po kojima ove obaveze osjećaju kao primarno sopstvenu odgovornost:

- Organizovati kampanje za podizanje svijesti, putem medija.
- Organizovati kampanje za podizanje svijesti u formi radionica, seminara organizovanih od strane NVO.
- Na primjer, moguće je organizovati kampanju u toku cijele godine u kojoj će se proglasiti jedan dan svakog mjeseca, u kome žene ne obavljaju kućne poslove i to medijski pratiti.

2.3. Potrebno je razvijati svijest novih generacija o značaju ravnopravnih rodni odnosa za kvalitetan partnerski i porodični život. To je moguće učiniti na više načina:

- Ispitati i izmijeniti sadržaj obrazovnog materijala i praksi u osnovnim i srednjim školama sa stanovišta reprodukcija patrijarhalnih odnosa u porodici i stereotipa o ženskim i muškim ulogama u porodici.
- Organizovati radionice, seminare u školama, o ravnopravnim odnosima u porodici.
- Promovisati ravnopravne rodne odnose među mladima kroz TV emisije, serije, štampu, radio emisije, društvene mreže.

3. Vrijednosne orijentacije i stavovi prema rodni ulogama

Promjene u vrijednosnim orijentacijama i stavovima prema rodni ulogama se ne mogu ostvariti brzo. Iz podataka predočenih u ovoj studiji, moglo se vidjeti da se oni gotovo uopšte nisu pomjerali u periodu od gotovo decenije u BiH. Međutim, saznanje o tome ne treba da obeshrabri nastojanja da se na promjene u stavovima utiče, već samo treba da stvori osnovu od realističnih očekivanja šta je moguće postići u kratkoročnom i srednjoročnom periodu. U svakom slučaju, u ovom aspektu potrebno je preduzimati različite aktivnosti podizanja svijesti o rodnoj ravnopravnosti, promjeni stereotipa o tome šta su „primjerene“ ženske i muške uloge. U tom pravcu moguće je uraditi slijedeće:

- Publikovati i prezentovati širokoj javnosti rezultate ovog istraživanja i ukazati na značaj otklanjanja rodni stereotipa i promjena stavova prema rodni ulogama.
- Povećati aktivnu saradnju sa medijima i istovremeno senzibilisati medije za izvještavanje o rodnoj ravnopravnosti. Aktivna saradnja podrazumijeva identifikovanje i izbor novinara i urednika koji prate društvene teme, njihovo redovno informisanje, pozivanje na događaje i edukativne radionice, pozivanje radi saradnje na tematskim tekstovima ili pričama, identifikovanje potencijalne uloge medija u promociji rodne ravnopravnosti. Istovremeno se vrši i njihova senzitivizacija prema ovoj oblasti i oni sami se bolje i šire informišu čime se unapređuje novinarsko izvještavanje.
- Obilježavati manifestacijama bitne međunarodne datume vezane za prava žena, kao prilike za promociju i podizanje svijesti.
- Povodom određenih datuma, organizovati ulične akcije, kao što su ples, ulični teatar, koncerti i tribine, uključivati građane i građanke, a naročito mlade, u samo sprovođenje akcija. Ovo se posebno može odnositi na manje i ruralne sredine, gdje bi ovakva vrsta akcija mogla da naiđe na solidno interesovanje, između ostalog i zbog manjka kvalitetnih kulturno-edukativnih programa.
- Distribuisati brošure i drugi promo materijal kao što su majice, kape, itd, koristeći različite komunikacijske prilike, kao što su događaji, manifestacije, radionice, kampanja.
- Pozivati organizacije civilnog društva za inovativne kampanje o rodnoj ravnopravnosti i odabrati za sprovođenje najkreativnije i najadekvatnije. Kampanje bi se bavile različitim oblicima diskriminacije i za cilj bi imale razbijanje stereotipa o rodni ulogama u različitim oblastima društvene participacije: u politici, pri zapošljavanju, vođenju biznisa, u obrazovanju, nauci, itd.
- Jačati kapacitete nevladinog sektora za osmišljavanje i upravljanje javnom i medijskom kampanjom, kroz radionice i mentorstvo u sprovođenju kampanje.

4. Politike rodne ravnopravnosti

Nalazi istraživanja jasno ukazuju da je potrebno dalje raditi na informisanju građana i građanki o politikama rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj. Potrebno je istovremeno djelovati u pravcu punijeg razumijevanja rodne ravnopravnosti, a onda i politika koje imaju za cilj unapređivanje te rodne ravnopravnosti.

4.1. Potrebno je proširiti i produbiti razumijevanje rodne ravnopravnosti kod građana i građanki Republike Srpske, koja je sada fragmentarna i uska. Ovo je moguće učiniti simultanim aktivnostima koje bi uključile :

- Edukativne medijske priloge;
- Uključivanje informacija u obrazovne programe u osnovnim i srednjim školama;
- Akcije i inicijative usmjerene na mladu populaciju, naročito mlade muškarce, s ciljem da se poveća njihovo razumijevanje teme i pospješni njihovo uključivanje na edukativan i zabavan način;
- Povremene javne kampanje civilnog društva, u saradnji sa drugim akterima, koje bi svakoj ciljnoj grupi mogle da ponude informacije o temi od interesa za tu grupu (žene sa sela o načinima da steknu ekonomsku nezavisnost, ženama žrtvama nasilja na koji način da se zaštite i izađu iz te situacije, muškarcima da se skrene pažnja na zamke diskriminacije u svakodnevnom životu, itd).

4.2. Potrebno je neprestano informisati građane i građanke o aktualnim politikama rodne ravnopravnosti i posebnim mjerama koje se u okviru nje sprovode u Republici Srpskoj i to kroz:

- Praćenje, sistemsko i kvalitetno izvještavanje medija o različitim temama rodne ravnopravnosti, bez senzacionalizma, reaktivnog pristupa, predrasuda i stereotipa o rodnim ulogama.
- Organizovanje različitih događaja, konferencija za novinare, kada postoji konkretan rezultat o kojem treba izvijestiti javnost, najava novih aktivnosti, predstavljanje istraživanja ili drugih za javnost relevantnih podataka, ili je identifikovan poseban izazov kod Gender centra i drugih institucija i organizacija koje učestvuju u sprovođenju različitih aspekata politika rodne ravnopravnosti.
- Slanje saopštenja za medije kada postoji povod, kao i primjera dobre prakse iz oblasti rodne ravnopravnosti u medijima.
- Štampane liflete i slične materijale, koji se mogu široko distribuirati, a u kojima se prikazuju aktivnosti i postignuća sprovođenja različitih komponenti politika rodne ravnopravnosti.
- Organizovanje debata o prioritetima, ciljevima i sredstvima prilikom definisanja planova i oblikovanja politika.
- Javno i popularnim stilom priređeno izvještavanje o radu Gender centra, koje se može široko distribuirati kroz medije, on line ili na događajima.

LITERATURA

Abbott, P, Wallace, C, Tyler, M. (2005) *An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives*, 3d edition, Routledge, Abingdon.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2011) Četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Babović, M. (2010) *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: EU i Srbija*, ISIFF, SeConS, Beograd.

Blagojević, M. (2002) „Žene i muškarci u Srbiji 1990-2000: urođnjavanje cene haosa“, u Bolčić, S, Milić, A. (ur.) *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*, ISFF, Beograd: 283-314.

CEDAW (2006) *Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena: Bosna i Hercegovina*

Crompton R, Lyonette C. (2005) “The new gender essentialism – domestic and family ‘choices’ and their relation to attitudes”, *The British Journal of Sociology* 2005 Volume 56 Issue 4, 601-620.

Gender centar Republike Srpske, *Plan i program rada za period 01.01.-31.12.2011.*, Banja Luka, 2011.

European Commision (2010) *Gender equality in the EU in 2009 Report. Special Eurobarometer 326.*

Haralambos, M, Holborn, M, Heald, R. (2008) *Sociology: Themes and Perspectives*, 7th edition, Harper Collins Publishers, London.

Hochschild, A. R. (1997) *The Time Bind - When Work becomes Home and Home becomes Work*, New York: Henry Holt and Company.

Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1989) *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution*, Princeton: Princeton University Press.

Jenkins, R. (1996) *Social Identity*, Routledge, London.

Kotowska, I. et al, (2010) *Family Life and Work: Second Quality of Life Survey*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.

Luck, D. (2005) *Cross-national comparison of gender role attitudes and their impact on women’s life courses*, Working Paper No. 67, Globalife.

Ministarstvo finansija i trezora BiH i UNDP (2010) *Napredak u realizaciji milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2010*, Sarajevo.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (2007) *Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine (GAP)*, Sarajevo.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH Agencija za ravnopravnost spolova BiH (2006) *Ravnopravnost spolova u međunarodnim dokumentima: Vijeće Europe*, Sarajevo.

Republički zavod za statistiku Republike Srpske (2012) Žene i muškarci u Republici Srpskoj, Br. 06, Banja Luka.

Rot, N. (2003), Osnovi socijalne psihologije, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Therborn, G. (2004) *Between Sex and Power: Family in the World 1900-2000*, Routledge, London.

UNDP (2009) *Veze među nama : Društveni kapital u Bosni i Hercegovini, Izveštaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu u 2009, Sarajevo.*

United Nations, Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming, dostupno na internet adresi <http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsanddefinitions.htm>, na dan 28.06.2010.

Vogler, C. (1998) „Money in the Household: Some Underlying Issues of Power“, *Sociological Review*, Vol. 46, No. 4: 687-713.

Vogler, C., (1994) „Household Time Allocation and Women’s Labour Force Participation“, u Anderson, M., Bechhofer, F. & J. Gershuny (eds.) (1994) *The Social and Political Economy of the Household*, Oxford: Oxford University Press : 198-225

Zalda, E. et al. (2011) *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Metaphysics Research Lab, CSLI, Stanford University.

PRILOG 1:

DODATNE TABELE I GRAFIKONI

Tabela 1: Etnička struktura ispitanika/ca prema regionu

Region	Etnička pripadnost					Ukupno
	Srbi	Bošnjaci	Hrvati	Muslimani	Ostali	
Banja Luka	94.8	1.8	1.4	1.8	0.2	100
Doboj	89.7	-	4.1	5.5	0.7	100
Bijeljina	97.1	1.9	0.5	0.5	-	100
Trebinje	97.9	-	2.1	-	-	100
Istočno Sarajevo	95.1	4.9	-	-	-	100

HI-kvadrat=37.354; Cramer's V=0.099; p=0.002

Tabela 2: Obrazovna struktura ispitanika prema tipu naselja i region

Tip naselja	Najviša završena škola	
	Selo	Grad
Nezavršena OŠ	6.1	2.7
Završena OŠ	14.8	8.1
Srednja škola	60.6	62.1
Viša škola/fakultet	18.5	27.2
Ukupno	100	100

HI-kvadrat=21.392; Cramer's V=0.152; p=0.

Tabela 3. Rano napuštanje škole različitih starosnih grupa

Starosne kategorije	Rano napuštanje škole		
	Nisu napustili	Napustili su	Ukupno
15-30	98.9	1.1	100
31-48	92.0	8.0	100
49-64	73.4	26.6	100
65+	47.5	52.5	100

HI-kvadrat=179.719; Cramer's V=0.435; p=0.000

Tabela 4. Rano napuštanje škole prema tipu naselja

Starosne kategorije	Rano napuštanje škole		
	Nisu napustili	Napustili su	Ukupno
15-30	98.9	1.1	100
31-48	92.0	8.0	100
49-64	73.4	26.6	100
65+	47.5	52.5	100

HI-kvadrat=38.759; Cramer's V=0,202; p=0.000

Tabela 5: Ispitanici/e prema aktivnosti i regionu, %

Aktivnost	Region				
	Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Samozaposleni i preduzetnici (registrovani)	3.6	3.4	1.9	0	0
Samozaposleni neformalno	0.7	2.0	1.0	2.1	1.0
Zaposleni formalno	36.1	41.5	30.6	23.4	21.8
Zaposleni neformalno	6.4	7.5	3.9	6.4	7.9
Poljoprivrednici i pomažući članovi	4.1	5.4	5.3	-	2.0
Nezaposleni	15.2	9.5	20.4	23.4	29.7
Neaktivni s prihodima	17.3	16.3	15.0	29.8	17.8
Neaktivni izdržavani	16.6	14.3	21.8	14.9	19.8
Ukupno	100	100	100	100	100

HI-kvadrat=51.447; Cramer's V=0.234; p=0.004

Tabela 6: Ispitanici/e prema aktivnosti i tipu naselja, %

Tip naselja	Selo Grad	
	Selo	Grad
Samozaposleni preduzetnici (registrovani)	2.1	3.4
Samozaposleni neformalno	1.1	1.1
Zaposleni formalno	30.4	38.3
Zaposleni neformalno	6.8	5.3
Poljop. i pomaž.članovi	5.3	2.4
Nezaposleni	16.2	19.3
Neaktivni s prihodima	20.1	13.2
Neaktivn izdr.	18.0	19.2

HI-kvadrat=18.725; Cramer's V=0.141; p=0.009

Tabela 7: Zanimanje ispitanika prema starosti, u %

Zanimanje ispitanika	Starost (god)		
	15-30	31-48	49-64
Političar	2.0	1.5	2.2
Direktor	2.9	1.5	2.2
Preduzetnik	2.9	4.5	6.0
Stručnjak	31.4	13.5	12.7
Službenik/tehničar	27.5	36.0	29.1
Samozaposlen - formalni	4.9	5.5	5.2
Samozaposlen -neformalni	3.9	4.5	3.0
VKV- KV	12.7	20.5	20.1
PKV- NKV	4.9	4.5	3.7
Poljoprivrednik/ca	1.0	4.0	13.4
Pomažući član u porodici	4.9	2.0	1.5
Osoblje zaštite	1.0	2.0	0.7

HI-kvadrat=43.686; Cramer's V=0.224; p=0.004

Tabela 8: Bračni/partnerski status prema starosti

Starost	Bračni/partnerski status			
	15-30	31-48	49-64	više od 65
Živi sa vjenčanim partnerom-kom	21.3	71.8	84.4	52.6
Živi sa nevjenčanim partnerom-kom	3.7	2.1	1.1	1.0
U trajnoj vezi, ali bez zajedničkog života	19.7	4.8	0.7	0.0
Nema partnera-ku i nije se udavala-ženio	53.7	15.1	3.3	5.2
Nema partnera-ku i razveden-a /udovac-ica je	1.6	6.2	10.5	41.2

HI-kvadrat=478.891; Cramer's V=0.420; p=0.000

Tabela 9: Bračni partnerski status prema tipu naselja

Tip naselja	Bračni/partnerski status	
	Selo	Grad
Živi sa vjenčanim partnerom-kom	63.9	54.2
Živi sa nevjenčanim partnerom-kom	1.3	3.3
U trajnoj vezi, ali bez zajedničkog života	6.5	7.9
Nema partnera-ku i nije se udavala-ženio	17.4	25.9
Nema partnera-ku i razveden-a /udovac-ica je	10.9	8.7

HI-kvadrat=16.688; Cramer's V=0.136; p=0.002

Tabela 10: Domaćinstva prema tipu upravljanja budžetom i regionu, u %

Tip budžeta	Region				
	Banja Luka	Doboj	Bijeljina	Trebinje	Istočno Sarajevo
Centralizovani	66,4	57,3	82,0	58,5	78,9
Djelimično centralizovani	17,2	24,5	13,5	29,3	11,8
Nezavisni	16,4	18,2	4,5	12,2	9,2
Ukupno	100	100	100	100	100

Hi-kvadrat=34.256; Cramer's V=0.150; p=0.000

Tabela 11: Ispitanici/e prema vrijednosnoj orijentaciji i radnom statusu, u %

	Zaposleni	Nezaposleni	Neaktivni
Patrijarhalni	56.8	64.4	68.0
Neodlučni	21.8	19.4	16.8
Liberalni	21.3	16.3	15.2
UKUPNO	100	100	100

Hi-kvadrat=10.059, Cramer's V=0.075, p=0.039

Tabela 12. Distribucija ispitanika na skali patrijarhalnosti prema veličini domaćinstava

	1 član	2-4 člana	5 i više članova
Patrijarhalni	63.5	61.4	69.7
Neodlučni	9.4	20.8	19.7
Liberalni	27.1	17.9	10.5
UKUPNO	100	100	100

Hi-kvadrat=13.116, Cramer's V=0.086, p=0.011

Tabela 13. Raspoređivanje ispitanika na skali patrijarhalizma u odnosu na tip domaćinstva

	Samačka domaćinstva	Par bez djece	Nuklearna domaćinstva	Proširena	Višeporodična
Patrijarhalni	63.5	73.4	57.3	55.7	77.0
Neodlučni	9.4	14.7	23.8	20.0	16.4
Liberalni	27.1	11.9	18.9	24.3	6.6%
UKUPNO	100	100	100	100	100

HI- kvadrat=35.109; Cramer's V=0.140; p=0.000

PRILOG 2: STATISTIČKI TESTOVI STAVOVA I OSNOVNE SKALE

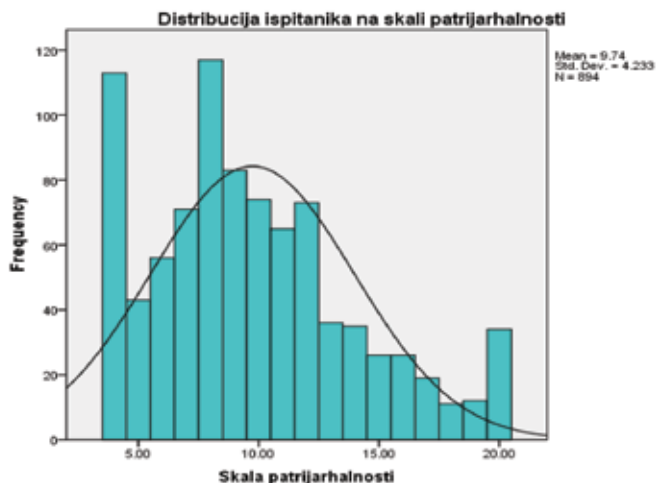
1. STAVOVI NA SKALI PATRIJARHALNO-LIBERALNO

Patrijarhalna i liberalna orijentacija rekonstruisane su na osnovu intenziteta slaganja sa četiri stava:

1. „Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac“.
2. „Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama“.
3. „Dobro da su žene i muškarci ravnopravni u braku, ali je po pravilu bolje da muškarac ima posljednju riječ“.
4. „Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti“.

Analiza pouzdanosti je pokazala visoku vrijednost Kronbahove alfe (Alpha-0.823), što znači da je uz pomoć četiri prethodna iskaza bilo moguće formirati patrijarhalno-liberalnu skalu. Maksimalum na skali je 20, a minimum 4, s obzirom da su u nju uključena 4 stava sa Likertovom skalom²⁷. Aritmetička sredina dobijena na ovoj skali je 9.74, što ukazuje na zakrivljenost rezultata ka jačem patrijarhalizmu (teorijska aritmetička sredina na ovoj skali je 12).

Grafikon 1: Osnovna skala patrijarhalnosti

27 Riječ je o uobičajenoj psihometrijskoj petostepenoj skali koja uključuje 5 modaliteta odgovora: 1) u potpunosti se slažem, 2) slažem se, 3) niti se slažem niti se ne slažem, 4) ne slažem sem 5) uopšte se ne slažem.

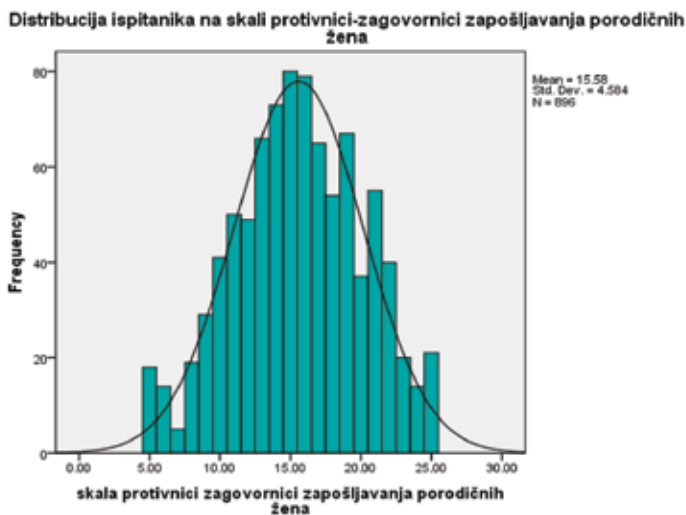
2. SKALA ODNOSA PREMA ZAPOSŁJAVANJU PORODIČNIH ŽENA

Stavovi primijenjeni za analizu vrijednosnih orijentacija u pogledu zaposlenosti porodičnih žena preuzeti su iz ISSP istraživanja i obuhvataju slijedeće:

6. „Zaposlena majka može da razvija jednako toplu i blisku vezu sa djecom, kao i majka koja ne radi“.
7. „Dijete predškolskog uzrasta pati ukoliko njegova ili njena majka radi“.
8. „Porodični život ispašta ukoliko je žena zaposlena sa punim radnim vremenom“.
9. „U redu je da žena bude zaposlena, ali ono što zapravo većina žena želi su dom i porodica“.
10. „Biti domaćica može jednako ispuniti ženu, kao i kada je zaposlena“.

Analiza pouzdanosti je pokazala visoku vrijednost Kronbahove alfe ($\text{Alpha}=0.720$), tako da je uz pomoć prethodnih pet iskaza bilo moguće formiranje skale odnosa prema zapošljavanju porodičnih žena. Maksimum na skali je 25, a minimum 5, s obzirom da je u nju uključeno 5 stavova sa Likertovom skalom. Aritmetička sredina dobijena na ovoj skali je 15.58, što ukazuje da veliki postotak ispitanika nije imao jasan stav prema zapošljavanju porodičnih žena (teorijska aritmetička sredina na ovoj skali je 15).

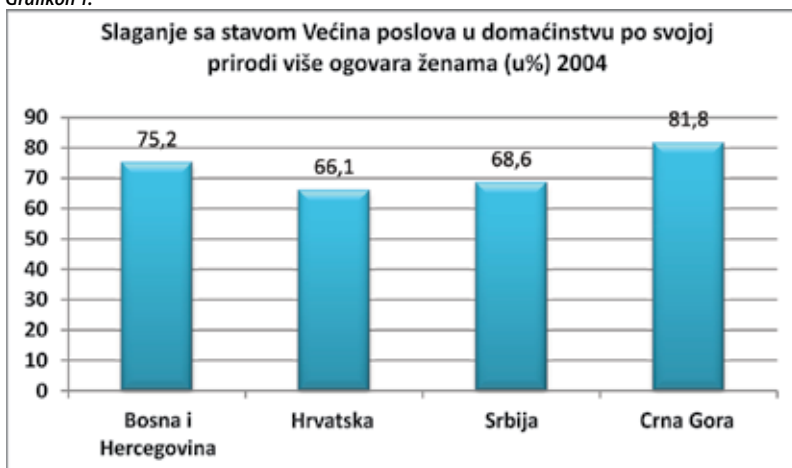
Grafikon 2: Osnovna skala odnosa prema zapošljavanju porodičnih žena

PRILOG 3:

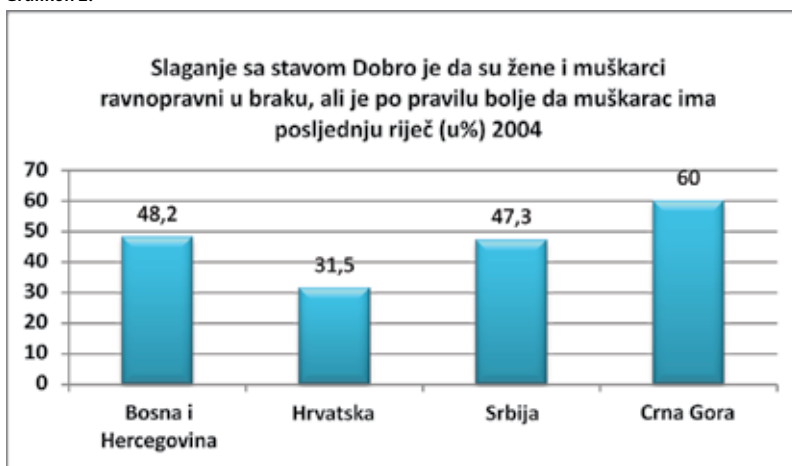
GRAFIKONI I TABELE SA UPOREDNIM PODACIMA ZA REPUBLIKU SRPSKU, ZEMLJE REGIONA I EU

Grafikon 1.

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 2.

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 3.

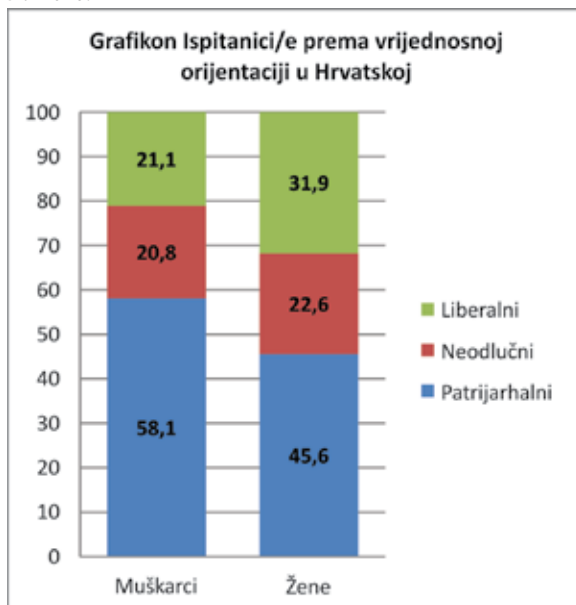
Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 4.

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

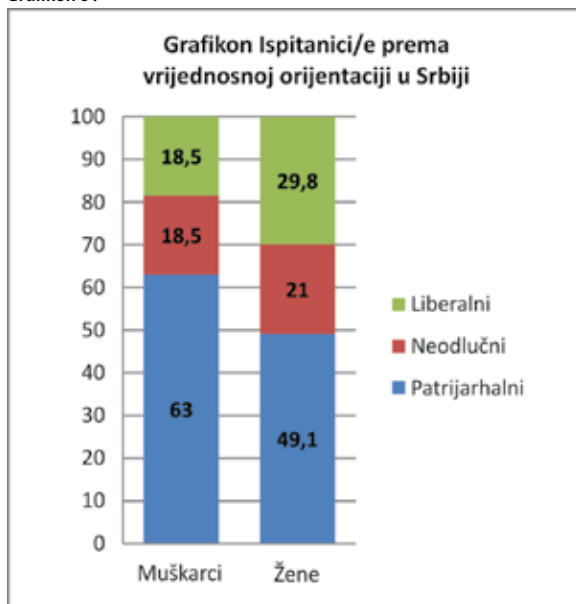
Grafikon 5.

Hi-kvadrat=241.656; Cramer's V=0.190; p=0.000

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

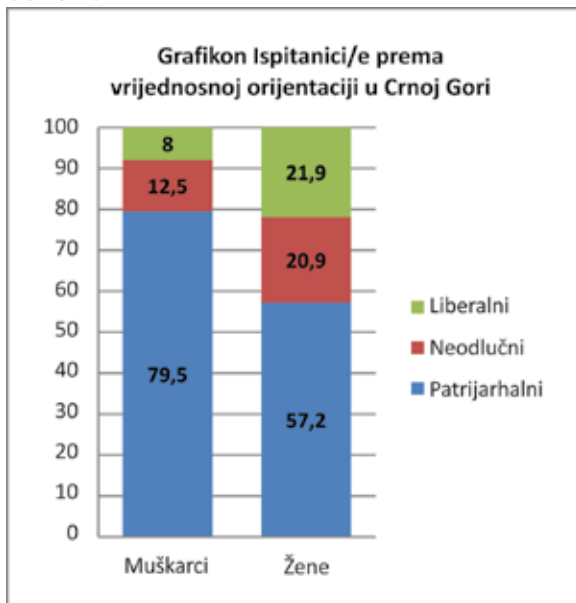
Grafikon 6 :

Hi-kvadrat=77.632; Cramer's V=0.150; p=0.000

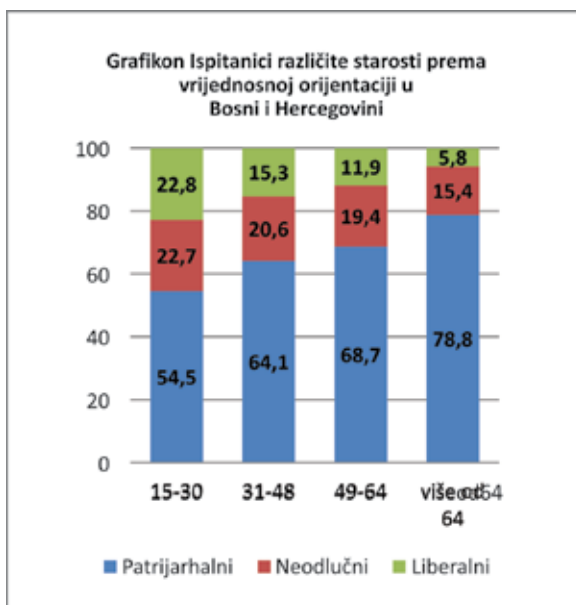
Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 7:

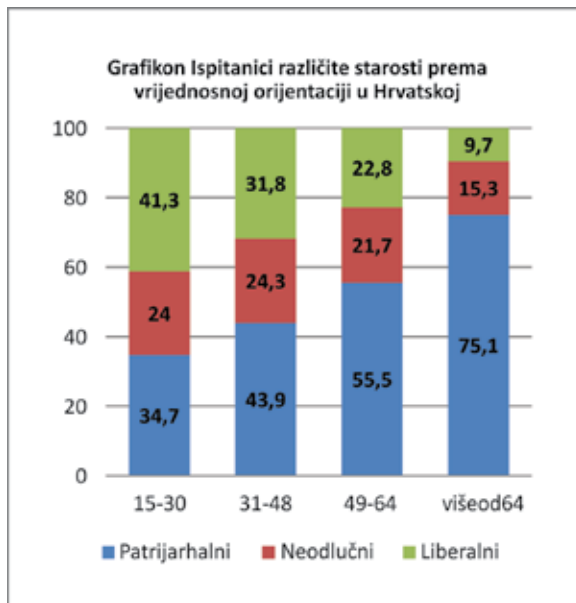
Hi-kvadrat=107.476; Cramer's V=0.248; p=0.000
Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 8:

Hi-kvadrat=195.010; Cramer's V=0.121; p=0.000
Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

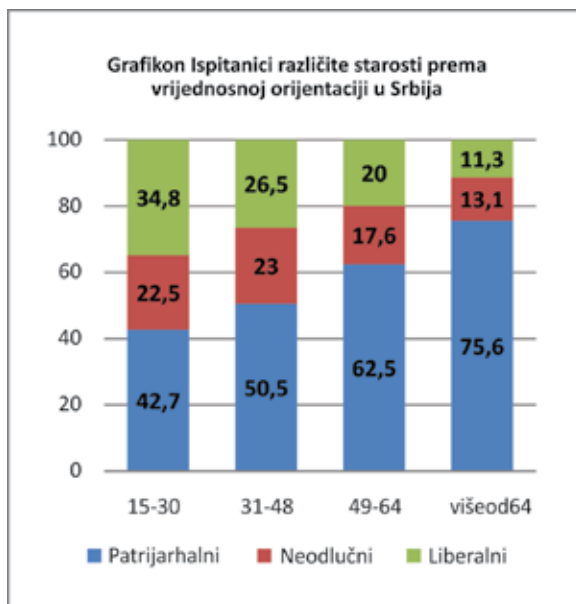
Grafikon 9:

Hi-kvadrat=210.539; Cramer's V=0.207; p=0.000

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

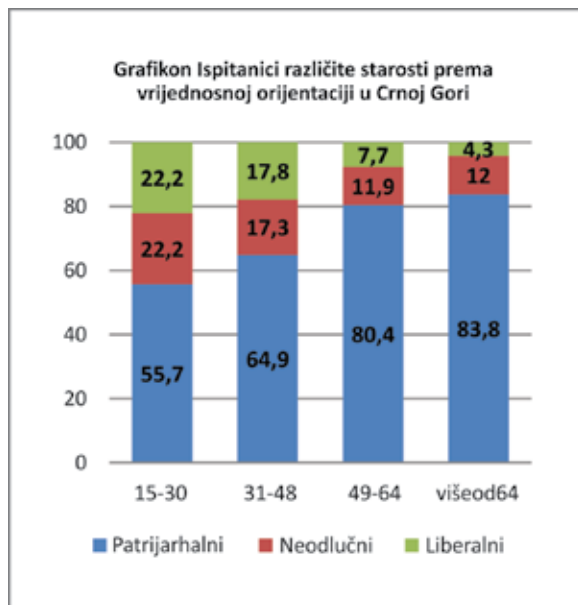
Grafikon 10:

Hi-kvadrat=188.788; Cramer's V=0.166; p=0.000

Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

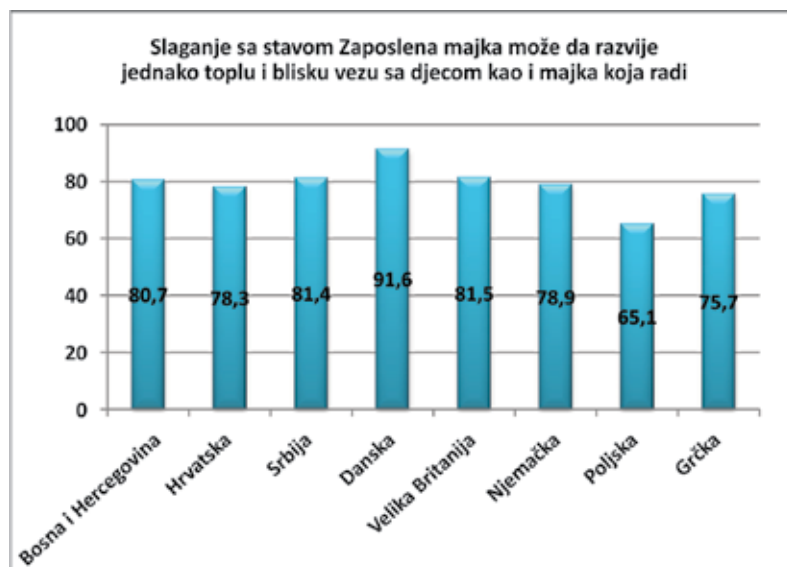
Grafikon 11 :

Hi-kvadrat=97.446; Cramer's V=0.167; p=0.000

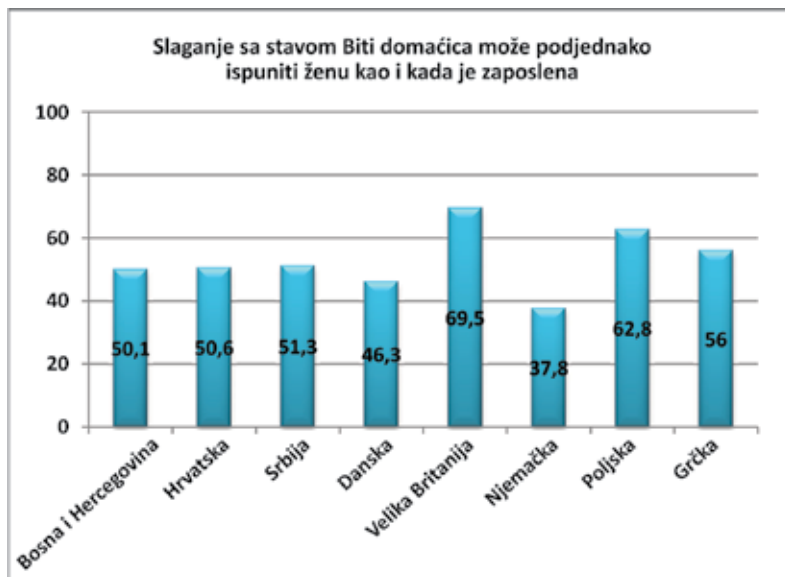
Izvor : SESSP baza podataka, 2004.

Grafikon 12 :

Izvor : ISSP baza, 2007.

Grafikon 13 :

Izvor : ISSP baza, 2007.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

342.722-055.1/.2(497.6 PC)

БАБОВИЋ, Марија

Rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj :
istraživanje javnog mnjenja / Marija Babović,
Olivera Vuković, Irena Petrović. - Banja Luka :
Gender centar Vlade Republike Srpske, 2012 (Banja
Luka : Europrint). - 110 str. : graf. prikazi ; 24
cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija: str. 93-94. - Summary.

ISBN 978-99955-82-19-7

1. Вуковић, Оливера [аутор] 2. Петровић, Ирена
[аутор]

а) Родна равноправност - Република Српска -
Истраживања

COBISS.BH-ID 3400984

Ova publikacija nastala je na osnovu studije "Stavovi prema rodnim ulogama i politikama rodne ravnopravnosti u Republici Srpskoj", koju je sačinio Centar za društvena istraživanja iz Banjaluke za potrebe Gender centra, Centra za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske. U skladu sa naporima Gender centra, usmjerenim na unapređenje rodne ravnopravnosti, bilo je potrebno obezbijediti kvalitetnu empirijsku osnovu za oblikovanje adekvatnih politika i mjera, kojima bi se dalje unapređivala rodna ravnopravnost.

Stoga je u okviru FIGAP programa 2009-2014 (petogodišnjeg plana implementacije Gender akcionog plana BiH) sprovedeno istraživanje na reprezentativnom uzorku stanovništva Republike Srpske, sa ciljem da se jasnije sagledaju percepcije građana i građanki o rodnim ulogama, ali i politikama rodne ravnopravnosti koje se sprovedu u aktuelnom periodu.

Vlada Republike Srpske
Gender centar - Centar za
jednakost i ravnopravnost polova

Agencija za ravnopravnost spolova BiH
Ministarstva za ljudska prava
i izbjeglice BiH

Vlada Federacije
Bosne i Hercegovine
Gender centar

Finansijski podržano iz sredstava FIGAP programa.

Program za implementaciju Gender akcionog plana BiH (FIGAP program 2009-2014), rezultat je saradnje Agencije za ravnopravnost spolova BiH - Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender Centra Federacije BiH i Gender centra Republike Srpske, a njegov je cilj da osigura održivu provedbu Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 41/09). Program podržava grupa međunarodnih donatora koju čine vlade: Kraljevine Švedske, koju predstavlja Ambasada Kraljevine Švedske u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije SIDA, Republike Austrije, koju predstavlja Ambasada Republike Austrije u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije ADA, Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, koju predstavlja Ambasada UKVBiSI u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije DFID i Švajcarske Konfederacije, koju predstavlja Švajcarska ambasada u Bosni i Hercegovini, putem razvojne agencije SDC.

Ova publikacija je štampana uz podršku FIGAP programa. Ova publikacija je besplatna i neće biti predmet prodaje. Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su mišljenja autora/ki i ne predstavljaju nužno stavove Agencije za ravnopravnost polova BiH, Gender centra Republike Srpske i Gender Centra Federacije BiH.

RAVNO♂
PRAVNO♀